

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Öykü

Milenko Yergović

Saraybosna Marlborosu

2.
Baskı

KUTU

Hırvatça Aslından Çeviren Özge Deniz - <https://rantey.org>

“Okumaya değer”

MİLENKO YERGOVIÇ

1966 Saraybosna doğumlu Bosnalı Hırvat yazar ve gazetecidir. İlk makalesi 1983'te yayımlanan Yergoviç'in ilk şiir kitabı Varşova Rasathanesi (Opservatorija Varšava) ise 1988 yılında yayımlanmıştır. Yazarın, başta Saraybosna Marlborosu (Sarajevski Marlboro), Mama Lone ve İnşallah Madonna İnşallah olmak üzere pek çok öykü kitabı, başta Ceviz Ev (Dvori od oraha) ve Ruta Tannenbaum olmak üzere birçok romanı da bulunmaktadır. Milenko Yergoviç, çağdaş Balkan edebiyatına yaptığı katkılardan ötürü 2017 yılında Prozart Ödülünü ve 2018 yılında Almanya'da Georg Dehio Kitap Ödülü'nü (Georg Dehio-Buchpreis) kazanmıştır. Şu anda Zagreb yakınlarındaki bir kasabada yaşayan yazarın eserleri yirmiden fazla dile çevrilmiştir.

ÖZGE DENİZ

1997 yılında İstanbul'da doğdu. Sekiz yıl boyunca Sırpça eğitimine devam etti. Bir yıl Brüksel Serbest Eğitim Üniversitesinde eğitim gördü. Hâlâ Galatasaray Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümünde öğrenim hayatına devam eden Deniz; İngilizce, Fransızca ve Sırpça bilmektedir. İlk çevirisi olan Saraybosna Marlborosu Kutu Yayınları etiketiyle yayımlanmıştır.

Saraybosna Marlborosu / Milenko Yergoviç

© Sarajevski Marlboro, **Milenko Yergoviç**, 2019

© **Kutu Yayınları**, 2019

Yayın No: 003

Balkan Kitaplığı: 001

1. Baskı: Temmuz 2019

2. Baskı: Ağustos 2019

ISBN: 978-605-80881-2-2

Dizi Editörü

Ali Oktay Özbayrak

Editör

Alparslan Demir

Kapak ve Sayfa Tasarım

Yunus Emre Aytac

Son Okuma

Recep Kesici

Baskı-Cilt

Millî Basımevi

Sertifika No: 34486

Her türlü yayım hakkı Kutu Yayınlarına aittir. Bu kitabın baskısından 5846 ve 2936 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Yasası hükümleri gereğince tanıtım amaçlı kısa alıntılar hariç alıntı yapılamaz, fotokopi yöntemiyle çoğaltılamaz.

KUTU YAYINLARI

Altunizade Mah. Palandöken Sok. No:19/1

Üsküdar / İstanbul

Tel: 0 216 456 70 53

www.kutuyayinlari.com

Sertifika No: 41331

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Saraybosna Marlborosu

Milenko Yergoviç

Hırvatça Aslından Çeviren: Özge Deniz

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	9
-------------	---

BİYOGRAFİDEKİ KAÇINILMAZ AYRINTI

Gezinti	21
---------------	----

OLAYIN YENİDEN ŞEKİLLENİŞİ

Kaktüs	29
Soygun	37
Tosbağa.....	43
Yüzük	47
Gospar	51
Boşnak Güveci	55
Küçük Hanım	63
Gong.....	69
Slobodan	75
Alabalık.....	81
Sakal	85
Çapkın Çiko	91

Komünist	97
Mezar	105
Akbaba	113
Bahçıvan	121
Uyanış	127
Voyvoda.....	135
Teşhis.....	139
Koloni	143
Ret	149
Fotoğraf	153
Yolculuk	157
Kör	161
Çan	167
Mektup	171
Saksafoncu.....	179

WHO WILL BE THE WITNESS

Kütüphane	185
-----------------	-----

ESERDE GEÇEN YERLEŞİM YERLERİ	190
--	------------

MİLENKO YERGOVIÇ'İN SARAYBOSNA MARLBORO'SU

1994 yılındaki ilk baskısının hemen ardından, Saraybosna Marlborosu (o dönem Saraybosnalı genç şair ve köşe yazarının düzyazı türündeki ilk kitabıydı) bir edebiyat harikası olarak oldukça ünlenmişti. Bugün, çeyrek asır sonra, Yergoviç hâlihazırda; yaygın, çeşitli ve geniş kapsamlı eserlerin yazarı olmuşken Saraybosna Marlborosu'nun bu kısa yirmi dokuz öyküsü, yazarın ve aynı zamanda 1992-1995 savaşını aydınlatan bütün bir edebî mikro çağın simgesel eseri olmaya devam ederek aynı büyüyü, daha da gizemli bir şekilde yaymaktadır. (İvan Lourenoviç, Yazar)

“Bosna Hersek, aynı zamanda ondan nefret edenler ve içinde yaşasalar dahi onu küçük gören insanların da ülkesidir. Onlara ait olan, Bosna'yı biricik görenlerden daha az değildir. Başka türlü olması mümkün değildir. Ülkedeki yaşlısı da genci de üç ulustan meydana gelen öz bir ulusu oluşturur. Bosna vatanperverliği ise, eğer haince değilse ve bu ülkenin güzelliğine uyacak şekilde güzelse, yalnızca utanç içinde var olabilir, senin adına yapılanlar yüzünden; vatandaşların, hemşehrilerin veya senin inancına sahip

insanların yaptıkları yüzünden. Komşulara sadece saygı beslenebilir, onlardan hicap duymalarını beklemeyerek. Bu durum her üç ulus için de geçerlidir, bu konuda kimin ne kadar başarılı olduğuna bakılmaksızın.” (Milenko Yergoviç, “Vatanperverlik”, Saraybosna Marlborosu)

1. Saraybosna Marlborosu’nun Arka Planı: Kuşatma Altındaki Saraybosna’da Hayatta Kalmak

Saraybosna Kuşatması 44 ay sürdü, Nisan 1992’den Şubat 1996’ya kadar. Savaşın ortaya çıkışına değin çokulusluluğun simgesi; Müslüman Boşnakların, Katolik Hırvatların ve Ortodoks Sırpların ahenk içindeki hayatlarının simgesi olan bu şehre günde ortalama 329 füze ateşleniyordu. Savaş çıkmadan hemen önce hatırı sayılır sayıda Sırp, Saraybosna’yı terk etti. Birçoğu Eski Yugoslavya Halk Ordusu’nun uzantısı olan ve 18 bin kişilik ihtiyat gücünün şehri kuşattığı ve harap ettiği Sırp Cumhuriyeti Ordusu’na katıldı. Dayton Antlaşması’na varılana kadar Boşnak ordusu içerisindeki takribî 1600 çocukla beraber 14 binden fazla Saraybosnalı, bombardımanlarda hayatını kaybetti. 35 bine yakın konut tahrip edildi veyahut zarar gördü. Kuşatma sırasında şehir, ülkenin ve dünyanın geri kalanından tamamen kopmuş vaziyetteydi; şehre yiyecek, elektrik, gaz, ilaç ve su kıtlığı hükmediyordu. Su, yiyecek ve ilaç peşinde evlerinden çıkan Saraybosnalıların birçoğu; işgal altındaki Grbavitsa’dan, şehrin Sırp bölgelerinden veya tepenin yakınlarından onlara ateş eden keskin nişancıların kurbanı oluyorlardı. Dayton Barış Antlaşması’nın ardından, Kasım 1995’te, kendi saldırganlıklarının kurbanı olan Saraybosnalı Sırp milliyetçileri, Boşnak ve Hırvat misillemesi korkusu içinde Saraybosna’yı terk ettiler.

2. Saraybosna Marlborosu

Saraybosna Marlborosu (1994) adlı eser, Yergoviç'in ilk düzyazı eseri olmasıyla beraber eleştirmenler için de gerçeğe dayanarak oluşturulan düzyazı olarak tanımlanan akımın başlangıcıdır. İçerisinde Saraybosna'nın savaş gerçekliklerini tematize eden 29 kısa hikâye barındırır. Yergoviç'in bu eseri, Hırvat edebiyatının en iyi ve en başarılı düzyazı örneklerinden biridir, tüm büyük dünya dillerine çevrilmiştir.

Saraybosna Marlborosu 1994'te, Saraybosna Kuşatması henüz devam ederken yayımlandı, ancak kitabın yazarı, Bosnalı bir Hırvat olmasına karşın, o dönemde hâlihazırda Zagreb'de yaşıyordu. Saraybosna'da bir savaş yılı (1993) geçiren Yergoviç, savaşın günlük, normal yaşantıyı öldürüşünü anlatır. Geri kalanı çatışmalar, bombalar, ölüm, sokaklarda parçalanmış bedenler, yiyecek ve su peşinde kaybedilmiş hayatlar, bunların hepsi hikâyelerin, tıpkı bir savaş filminin kulisi gibi, arka planında kalmıştır.

Edebiyat dünyasında Yergoviç'in kitabı hakkındaki meşhur yargılardan biri de kitabın isminin Bosna-Amerika ilişkilerine atıfta bulunuyor olmasıdır, bir diğer deyişle "Amerika'nın Balkanlarda süregelen savaşta vuku bulan hadiselerin klişeden farklı olduklarını kavrama konusundaki yetersizliği"ne atıfta bulunmak içindir. Bu ima aynı zamanda tam ters bir bağlantı kurulmasına da sebebiyet verdi: Savaştan önce Saraybosnalıların en sevdiği sigara olan Marlboro'nun yerli versiyonu, Philip Morris'in uzmanları tarafından yerli içicinin damak tadına

göre düzenlenerek Bosna pazarı için tasarlanmıştı.
(Daniela Strigl)

3. Saraybosna Kuşatmasını Gözlemci Olarak Aktarmak Yerine “Edebiyat”

Yergoviç’in Saraybosna Marlborosu hiçbir biçimde Saraybosna’nın zor günleri ve trajik kuşatılma dönemi hakkında tutulmuş bir kayıt değildir; her ne kadar yetenekli yazarın (*Nobel ödüllü Macar yazar Imre Kertész’i yâd edelim*) kaleminden çıkacak böyle bir kaydın edebî olabilme durumu olsa dahi. Saraybosna Marlborosu, yazarın kendini savaşın başlangıcında bulunduğu mikro evrenin odağındaki kısa hikâyelerden oluşur. Bu trajik ve kanlı kuşatma onun, “olağan, ufak” şeylere ve gerçeğe kurgunun birbirine girdiği olağan dışı hikâyelere ve olaylara karşı sosyal toleranslara sahip insanlara olan duyarlılığını sivrilmiştir. Yergoviç tüm bunları; dinginlik ve yeğnilikle, bazen mizah, şaka, ironi, kinaye hatta groteskle; bazen de hasret, lirizm, melankoli ve trajedi imbiğinden geçmiş bir duyarlılıkla hikâyeleştirmiştir. Yergoviç’in değişmezlerinden bir diğeri ise yargılarıdır.

İnsanlar, kader, hayat ve daha birçoğu hakkında yaptığı bilgece ve özce gözlemler (“... hayatta detayları korumak gerekir. Daha fazlası değil.”; “savaşa, kedersiz ölüm alışkanlığı işlenmiştir.”). Bunları okuduğumuzda bize, belki de bunları daha önce bir yerlerde aklımızdan geçirmişiz gibi gelir lakin hiçbir zaman ne kelimelere ne de kaleme dökmekte muvaffak olmuşuzdur.

Çoğu kez dünyanın her bir köşesinden gelen yabancı muhabirler, amiyane tabirle “medya sıçanları”

olarak da anılırlar, insanların yalnızca bir hayat için savaştıkları kuşatma altındaki Saraybosna’da süregelen “*reality show*”u izlemek için akın akın Saraybosna’ya gelir ve bu mücadelenin muhabirliğini yaparlardı. Her ne kadar bu formülasyon tek başına hoyrat ve büyük ölçüde abartılı olsa da temelde, savaş Saraybosna’sına olan her bir bakışın aslında gözlemci bir bakış olduğu reddedilemez, tıpkı Daniela Strigl’in de dediği gibi: “Bosna Savaşı’na dair her bir hikâyenin edebî mahiyetinin yanında kronolojik bir mahiyeti de vardır.” Aynı yazarın değinmeden geçmediği noktalardan biri ise Milenko Yergoviç’in kaleme aldığı Saraybosnalıların hikâyelerinin “edebî mahiyette ilk sırada okunmayı hak eden” hikâyeler olduklarıdır.

4. Gerçek ve Kurgu

Bir önceki gözlemimiz bizi Yergoviç’in hikâyelerinde gerçeğin ve kurgunun payları hakkında düşünmeye sürükledi. Gerçeğin ve kurgunun arasındaki dengeyi korumanın zor olup olmadığı üzerine bir gazeteciden gelen soruya karşılık olarak Yergoviç, şu cevabı verir: “Bu benim, önümüzdeki ilkbaharda otuz sene olacak olan 1988’de Zagreb’de çıkarmış olduğum ilk şiir kitabımdan beri uğraşım. Aynı paragrafta hem gerçeklikten hem de kurgusalıktan birtakım olguları harmanlayabildiğim ve okurun hangisini kullandığımdan emin olamadığımda haz duyuyorum.”

Muhtemelen her edebî eserde gerçek ve kurgu harmanlanmaktadır ancak Yergoviç’in Saraybosna Marlborosu kitabı yalnızca edebî mahiyette değil, üslup ve aktarım kabiliyeti çerçevesinde seçkin bir eser

olarak okunmayı hak etmektedir. Anlatıya yapılan poststruktüralist eleştiriler, hikâyenin aktarılış biçimindeki paradoksal mantığı ele vermektedir: Eğer olaylar, hikâyeleştirmeden önce geliyorsa hikâyenin kendisi hikâyeleştirilen konuşmaların daima sonraki etkisi olur. Bu “sonraki etki” veya Yergoviç’in savaş Saraybosna’sında hayatta kalmaya dair yazdığı kısa hikâyeler, yalnızca olağanüstü kabiliyetler bağışlanmış yazarların kaleminden çıkabilecek değerli bir edebî yazı olarak tanınmaktadır. Seçkin öykücülük yeteneğine sahip bir yazar, az kelimeyle zor söylenebilecekleri söyleyip zor tanımlanabilecekleri tanımlayabilmektedir; Yergoviç’i de bu yönüyle tanırız.

Yergoviç’in Saraybosna Marlborosu kitabında kısa bir öyküyü (*Akbaba*) öykücülük yeteneğine veya İzet ismiyle tanınan ve yazarın onu tam bir *eglen-efendiya*¹ olarak tanımladığı karaktere ithaf etmesi ilginç ve dikkat çekicidir. “İzet’in hikâyelerinin sonu yoktu, tıpkı geçmiş ve gelecek tüm zamanların da sonunun olmadığı gibi, ancak hikâyeler hiçbir zaman sıkıcı olmazdı, her zaman bir mesajı, çıkarılacak bir dersi olurdu, hiçbiri ihtiyari değildi, onları daima birbirine bağlayan bir nevi ince bir iplik vardı ve insanı dinlemeye itiyordu, onlar yüzünden aç, susuz kalsa; hayat, güzel dile getirildiği takdirde her şeyin önem kazanacağını düşündüren gergin bir sükûta dönüşse dahi.” Her nasılsa, hikâyenin Şehrazat’ın hayatını bağışlaması gibi, bu seferse sessizlik, Çetniklerin onu

¹ *eglen-efendiya* (*eglen-efendiya*): “eglen” eski dilde “sohbet, muhabbet” anlamı taşır. Konuşkan kişi mahiyetinde bir kalıp. - ç.n.

esir aldığı anda hayatını ona bahşetmiş, o ise korku içinde konuşma yetisini kaybetmiştir. İzet, zorlu sorgusunda, kendisini kurtaracak olan, kod adının Treskavitsalı Akbaba olması yalanı dışında tek kelam bile etmemiştir. Bu bilgiler ışığında Çetnikler, ellerinde büyük bir koz olduğunu ve Boşnak ordusu tarafından rehin tutulan 10 Sırp'la takas edebilecekleri kanaatine varmışlardır. Lakin İzet'e din kardeşleri de ceza kesmiş, Boşnak ordusunun yetkili merkezi, İzet'in her iki tarafı da kandırdığını ve 10 önemli esire karşılık "işe yaramaz" bir adam alacaklarını fark etmiştir. Çıkarılan ders şudur ki öykücülük her ne kadar, sessizlik bozulduğu anda dahi hayat kurtarabiliyor olsa da İzet'in kendisini Sırp esaretinden kurtaracak olan hikâyesinin iyi olduğu konusunda hemfikir olan komşusu, onu dinlemesiyle beraber fikir değiştirmiştir, zira ne kelimelere dökmeyi ne de kurtarıcı bir fikirle gelene kadar susmayı bilmiştir.

Nikola Koşçak'ın *Saraybosna Marlborosu'nun Söylem Stratejileri ve Üslubu* adlı yazısında dikkat çektiği gibi, biraz öznedede biraz da nesnede kurtulup kalan şey değişimdir. Hikâyelerin büyük bir bölümü Bosna Hersek'te savaşın başladığı zamanlara tekabül etmektedir ve yazar, biyografileri karakterden karaktere götürdüğünde, bazı şeylerin ve mekânların geçmişi radikal bir biçimde değişmektedir: Dünkü arkadaşların birbirine düşman oluşu (*Sakal*), düşmanların arkadaş oluşu (*Soygun*), aşkın terkidiyar eyleyişi (*Kaktüs, Boşnak Güveci*); gül bahçelerinin bostanlara (*Gospar*), meczupların kahramanlara (*Sloboda*), çizgi roman âşıklarının savaşçılara

(Çapkın Çiko), serserilerin Çetnik kumandanlarına (Voyvoda), caz kafelerinin “her bir yanılısamadan yoksun bomboş bodrumlara” (Çan), saksafoncuların askerlere dönüşmesi (Saksafoncu) ve daha niceleri...

Alman yazar Uli Hufen “Sarajevo Marlboro” *Erzählungen des bosnischen Schriftstellers Miljenko Jergovic* (“Saraybosna Marlborosu”, Bosnalı Yazar Milenko Yergoviç’in Hikâyeleri) adlı yazısıyla Koşçak’ın yerini almıştır. Hufen, Yergoviç’in hikâyelerinin odağında her şey olabileceğini vurgulamıştır: kaktüs, elma ağacı, kuyu ya da meyhane, geçmekte olan tramvayın sesi, sigaralar ya da eski bir tosbağa... Burada saydığımız karakterler, hikâye yazarı tarafından hikâyeleştirilenler (kendini örnekleyen yazılar da barındırır) ya da yazarın rolünü üstlenen birtakım kahramanlardır. İçindeki otobiyografik konuşmalarını tanıdığımız hikâyeler, kişisel geçmişe atfedilmiştir (çocukluk, yetişme çağı, ebeveynlerin ölümü). Hikâyedeki karakterler Müslüman, Sırp ve Hırvat isimleri taşımaktadır; ne bir general ne de bir politikacı, bunlardan ziyade Saraybosna’nın sıradan vatandaşlarıdır. Hufen, “Yergoviç kendi büyüleyici realizminde karakterlerinin, ondan sonrasında hiçbir şeyin aynı olmayacağı savaşın günlük hayatı aniden rafa kaldırdığı âna kadarki yaşamlarını gösterir. Savaş durumları tersine çevirir, böylece yasaklı olan şeyler normalleşirken normal olan her şeye aksine zorlaşır, korkunçlaşır veya imkânsız hâle gelir: yemek, içmek, okumak, uyumak, sohbet etmek, yürümek...” diyerek sözlerine nokta koyar.

Saraybosna Marlborosu savaş tecrübelerini idrak ettiren bir kitaptır ancak anı yazılarında, günlüklerde veya tarihî kaynaklarda yazdığı biçimden ziyade, daha çok öznel ve kişisel bir perspektifle aktarılmış savaş deneyimleridir. Buna rağmen, Yergoviç, tecrübesinde; bu tecrübesinin aslına uygun kalışında; korkunun, belirsizlik durumunun, imkânsız şartlar altında süren günlük yaşantı ritüellerinin izahatlarında gerçekçidir. Kişisel tecrübelerin ve öznel perspektifin edebî bir kalıba dökülmesi; büyük tarih, medya haberleri ve tarih kitapları olarak bilinenlerden çoğu zaman çok daha önemlidir. İroniyle tarihî gerçekliğe imada bulunan ki bunu yapabilmek zordur, Yergoviç, Saraybosna Viyeçnitsa'sını² ve bünyesindeki üniversite kütüphanesini yutan yangını anlattığı kapanış hikâyesinde şunu söyler: “Kitaplar, parıldayan anlarda acıyla biriktirilmiş anılara dönüşecek olan gereksiz şeyleri biriktirme hevesinizin büyüleyici bir kanıtıdır.”

Prof. Dr. Ekrem Çauşeviç

Zagreb Üniversitesi Felsefe Fakültesi

Türkoloji, Hungaroloji ve Yahudi Çalışmaları Bölümü

² Bosna'nın hafızası olarak bilinen ve 25 Ağustos 1992'de Sırp Çetniklerin açtığı top ateşi sonucu çıkan yangınla yok olan kütüphanenin yer aldığı belediye binası. 1896 yılında hizmete açılan binada, Avrupa ve Osmanlı tarihi arşivlerindeki belgelerle birlikte 155 bini el yazması olmak üzere 2 milyondan fazla kitap yok olmuştur. - e.n.

I.

BİYOĞRAFİDEKİ KAÇINILMAZ AYRINTI

GEZİNTİ

Başın meskeni yastık, geri kalanı ise safi felaket... Altındaki o yumuşak zeminin kayıp gittiğini hissediyorsun. Uyuklayan dünya sallanıyor, şakağını annenin omuz çıkıntısına dayıyorsun, tek gözünün ucuyla bakıyor ve seni yeniden rüyalara sürükleyecek olan ayaklarının altındaki sütunların oyunlarını, basit geometrik figürlerin yarattığı göz yanılsamalarını görüyorsun. Seni, midendeki o sürpriz bulantı hissi uyandırıyor, otobüstesin, etrafın *Jajce* gezisine çıkmış sosyal hizmetler memurlarıyla çevrili... Annen dışında çocuğunu getiren başka bir memur yok. Çünkü şelaleleri görmek gerek, annenin duruma bakışı oldukça muhkem ve şu anda kusmanın hiçbir önemi yok, zira kafadaki bulanık bataklık, şelaleyi görmekle durulmuyor. Otobüsün o kalın camı, bilincine düzenli aralıklarla işliyor. İlerleyen zamanlarda (belki on sene içinde) tüm ülkede hatırdan kalan ve başka diyarlardan, başka ülkelerden gelen insanlara coşkuyla ve mübalağalarla anlatılacak hikâyelere meze olacak görüntüler görüyorsun.

Yağmurlu bir gün, köprülerin altından azgın Bosna suları çağlıyor ve âdeta ortada geziye dair hiçbir şey yok. Orta yaşlı memurlar bir yandan hoşbeş edip bir

yandan da o büyük plaj çantalarının içinde fırınlanmış tavuk, makyaj malzemesi ve tarak, Plivadon¹ tablet, güneş kremi ve o ufak kadın “eşyacık”larını taşıyan sarışın sekreterleri süzüyorlar. Bunca ıvır zıvır ayda bir sefer kullanılır, o da hep böyle gezilere veya kutlamalara denk gelir.

Bir *Fiço*'nun² otobüsü sollayışını izliyorsun; içinde dört genç adam var. Yukarıdan, âdeta yağmuru hoşnutlukla selamlayan neşeli cüceler gibi gözüküyorlar. Bu parlak ve ıslak dünyada karşılarna çıkan herkesle yarışıyorlar. Sana, sanki otobüste başka hiç kimse onları izlemiyormuş gibi geliyor. İnsanlar daha önemli işlerle meşgul, hafta ortasında boş gün kapmışlar ve şimdi de bunu güzelce değerlendiriyorlar. Dişsiz Cemo, küçük asker matarasını çıkarıp etrafındakilere ikram ediyor, ardından, şakayla karışık, sana da... İçinde su olduğunu zannediyorsun lakin mataranın içindeki, hemşirenin aşından önce omzuna sürdüğü şeye benzeyen o sıvının kostik kokusu seni senden alıyor. O an, nihayet kusmayı başarıyorsun, önündeki koltuğu, daha sonrasında burun deliklerine kadar yayılacak olan biraz yapışkan, koyu sarımsı bir mahlutla suluyorsun.

Otobüs yavaşlıyor ve caddenin ortasında duruyor. Şoför dışarı çıkıyor, onun ardından bütün yolcular... Annen sana içeride kalmanı söylüyor fakat bir başına otobüste kalacak değilsin. Toparlanıp etrafını sarmış insanlara yaklaşıyorsun, onların

¹ Bir tür ağrı kesici.

² (*Özgün Adı: Fiço*) Eski Yugoslavya'da araba üreticilerinden biri olan Zavod Crvena Zastava'nın “Zastava 750” olarak da anılan araba modeli.

baçak arasından sıyrılıyorsun ve o sırada tamamen parçalanmış olan Fiço'dan, birinin kolunun dışarıya sarktığını fark ediyorsun. Annen avucuyla bakışlarını kesiyor, koltuğuna tekrar oturana kadar olayı bir daha göremiyorsun. Beti benzi atan yolcular senin ardından otobüse dönüyorlar, hiçbiri tek bir kelime etmiyor, yalnızca o üç sarışından biri bu durumun geziyi nasıl berbat ettiğini söylüyor. Bu ne şimdi, diye sormuyorsun çünkü bunun ahmakça bir soruya dönüşebileceğini biliyorsun. *Fiço*'dakiler âdeta ölü gibiydi, ancak onları ürperten yalnızca sen değilmişsin gibi gözüküyor. Kimse onları tanımıyor, öyleyse üzölmeye ne hacet. Cemo duyduğı ve yaşadığı trafik kazalarını anlatmaya başlıyor. Kendi kendine, eğer Cemo'nun anlattıkları gerçekse, her yolculuğun sonunda Cemo'nun dağılmış bir *Fiço*'nun içinde olduğunu hayal ediyorsun. Otobüsün birtakım bitkin bakışların hedefi olması veya birinin annesinin gözlerini senin ellerinden kaçırması sana iğrenç gelmiyor. Hatta bu durum cazibeden yoksun bir durum değil. Nedenini bilmiyorsun ancak böyle bir ilginin odağı olmak sana çok iyi hissettiriyor. Artık mide bulantısı hissetmiyorsun, külotundaki ufaklık kıpırdanıyor, öte yandan damarlarında bir uysallık geziyor. Nihayet uyanıyorsun. Annene sürekli aynı soruyu soruyorsun, ayaklarını sallıyorsun, Cemo'dan küçük matarasını istiyorsun ve etrafına gülücükler saçıyorsun. Dikkatlerin merkezindesin ve ölsen ancak bu kadar iyi olurdu.

Jajce, devasa lego parçalarından oluşur. Kudretli bir el, onları kullanma kılavuzuna göre

dizip sunmuştur. Şelale dışında hiçbir şey gerçek gibi değildir. Şelale, büyük ve mükemmeldir. Gezini bir restoranın kapalı bahçesi altında geçiriyorsun. Cemo ise genç bir adam yüzünden şelalenin tepesinden atlayan genç bir kızın hikâyesini anlatıyor. Genç adam bunu duyar duymaz kendisi de atlamış. Ancak kız ölmemiş, derken ikinci günü şehirde ortaya çıkmış. İnsanlara sevdiği adamı sormuş, onlar da genç kıza kendisinin ardından genç adamın da atladığını söylemişler. Bu durumdan müteessir olan genç kız, kendini tekrar atmış. Senden başkası Cemo'ya inanmıyor. Ona, belki genç adamın atladıktan sonra canlı kurtulmuş olabileceğini söylüyorsun. Kurtulmamış. Şimdi, kafanda tam olarak netleştiremediğin mesele ise şu oluyor: Nasıl oluyor da kadın (ki kadınlar erkeklerden daha zayıftır) bir kez hayatta kalabiliyordu da adam bir kez dahi olsa kalamıyordu? Cemo'ya beraber atlamayı ve neticesinde kimin hayatta kalacağını görmeyi teklif ediyorsun. İstemiyor.

Jajce'nin altında, birtakım dehlizlerin olduğunu söylüyor; bu dehlizlere girersen, çıkamazmıssın. Okul tuvaletinde sigara içen çocukları buraya atıyorlarmış. Bu durum seni korkutuyor. Hayatında hiç sigara içmedin, ancak belki de birisi içtiğini düşünebilir, ardından seni içeriye atabilirdi. Ömrün boyunca karanlıkta avare dolanıp durmak korkunç olurdu doğrusu.

Kahramanların resimlerinin olduğu bir geçitten geçiyorsunuz. Yoldaş Tito³, Yugoslavya'yı burada

³ (Özgün Adı: *Drug Tito*) Josip Broz Tito. Yugoslavya'nın devrimci, komünist lideri ve devlet adamı. 1943'ten 1980'de ölene kadar çeşitli görevlerde bulundu. - e.n.

kurmuştu. *Jajce*'yi de Tito'nun kurup kurmadığını soruyorsun. Cemo, onun kurmadığını ancak bir yandan da onun kurduğunu söylüyor. Senin muhakemene göre, Yoldaş Tito, o lego parçalarını şelalelerin altına yerleştirebilecek büyüklükteki yegâne kişiydi. Cemo'nun "hayır ama evet"i ise çok rahatsız ediciydi, tıpkı küçük matarasından gelen koku gibi.

Bir restoranda hep beraber yemeğe gidiyorsunuz. Sen şaşlık yiyorsun, ancak dönüş yolunda, şaşlıkları aynı otobüste geri çıkarıyorsun. Neyse, onları yemek çok güzeldi.

Dışarıda çoktan gece oluyor ve tek bir Fiço bile sizi sollamıyor, bir kez bile durmuyorsunuz ve kimse ölmüyor. Cemo artık kazalar hakkında konuşmuyor. Başka meseleler hakkında konuşuyor. Yine doğru olmaması kuvvetle muhtemel olan şeyler hakkında... Ya da yalnızca o an için doğrudu, ta ki gözlerinizi yumana ve gökyüzü çoktan Saraybosna'nın ışıkları altında yanan bir çatı misali kıpkırmızı olduğunda uyanana dek.

II.

OLAYIN YENİDEN ŞEKİLLENİŞİ

KAKTÜS

Kız arkadaşım hayatı boyunca, önemli ve güzel olan her şeyi kaçıracaktı korkusuyla yaşırdı. Sıkça seyahat ederdi ancak seyahat etmediği zamanlarda acıyla kıvranırdı, seyahatlerinden daha sıkıydı. Gerçek şans ve mutluluk her daim başka diyarlardaymış gibi davranır, her zaman planlarla dolu olurdu, o planları kuyruklarından yakalamışçasına, durmaksızın hareket halindeyken hayatın, en azından rüyaların söylediği kadarıyla, bir peri masalına dönüştüğü o kristal ânı yakalamışçasına...

1990 senesinin aralık ayı sonunda yeni yılı tanımadığımız bir yığın insanla beraber *Hvar*'da¹ karşılamamıza karar verdi. Büyük bir heyecan içinde, kararını bana bir teklifmişçesine sundu. Aklımda birkaç fikir vardı lakin kararı birlikte almışız gibi kabul ettirene kadar arkadaşlarıyla birlikte kendilerini bir hayli acındırdılar. Yılın sondan bir önceki gününde, *Marijin Dvor*'da bir araya geldik. Erkendi, sabahın erken vaktiydi, tramvaylar dolaşmaya başlamamıştı bile. Bir yığın bıkkın tip ve bana kelimenin tam anlamıyla sarhoşluğu anımsatan şatafatlı elbiseler içinde bir dolu genç kadınla

¹ Hırvatistan sınırları içerisinde, Adriyatik Denizi'nde bulunan 1000'in üzerinde adanın en büyüklerinden biri ve önemli bir turizm merkezidir.

tanıştım. Yığınla eşya ve boksör cinsi neşeli dişi bir köpekle beraber on iki kişi üç arabaya dizildik. İki *Golf*² önden çıktılar, ardından kısmen paslanmış bir *Dyane*³. Onunla, ikimiz seyahat etmeliydik: Kel bir elektrik-elektronik öğrencisi, onun şişko ve çirkin kız arkadaşı, bir de köpek. Araba, âdeta koli bantlarıyla yamanmış, bikkınlığı her tarafına sirayet etmiş; ayaklarımız ise tamamen bitap düşmüştü. Caddeden, tahammül edilemeyecek koşullarda, yavaşça güneye doğru ilerledik. Şişko kız Paris parfümlerinden bahsetti, köpekse durmaksızın ses çıkarıyor ve pis kokan nefesini üflüyordu. Her seferinde flörtöz bir gülümsemeyle genel geçer fikirler beyan etmeli, kız arkadaşımın çok iyi hissettiğimi düşünmesi için şeytani bir çaba göstermeliydim. İvan dağı boyunca *Dyane*, saatte yirmi kilometre hızla sürünerek devam etti, *Konjic*'te iki kez teklemesinin ardından en son istop etti. Boksör hanımefendi şiddetli bir kokuyla yeniden burnumuzun direğini kırdı ve neşeyle havladı. Araçtan çıktık, *Golf*'tekiler de durdular ve ne yapılması gerektiğine dair meşveret faslı başladı. Yapılan her kombinasyonun sonunda yine biz fazlalık çıkıyorduk. Kimin trenle kimin arabayla gideceği çoktan kararlaştırılmışken onu omzundan yakaladım ve fısıldadım:

- Acaba geri mi dönsek?

Beklediğim gibi kızgınlıkla bakmadı bana, omuz silkti ve iç çekti.

- Onlara kim söyleyecek? Erkek olan sensin, sen söyle.

² Volkswagen'in araba modellerinden biri.

³ Citroen'in klasikleşmiş araba modellerinden biri.

- Senin söylemen daha iyi olur, en azından onları tanıyorsun. Eğer ben söylersem, bir şeye sinirlendik zannedecekler.

Tabii ki Saraybosna'ya geri döneceğimizi o izah etti. Hoşnutluk yaratacak kararları da hoşnutsuzluk yaratacak kararları da güzel sözlerle başkasının üzerine atmayı her daim iyi bilirdim.

Trenin kalkmasına iki buçuk saat kalmıştı. Soğuk ve boş olan otel salonunda oturduk. Bakışlarımızla birbirimizi sorguya çekiyor, küçük dokunuşlarla usulca bir oyun sürdürüyorduk. Yazık oldu, diyerek yalan söyledim.

Benim yeni yılımı berbat etmekle suçladı kendini. Onu okşayarak ve küçük erkek kurnazlıklarıyla durumun böyle olmadığına onu ikna ettim.

- Hediye için de özür dilerim.

Bana hediye verilmesini her daim sevmişimdir, bundan dolayı birbirimize hediyelerimizi tam burada, *Konjic*'te vermemiz konusunda ısrarcı oldum. Karşı çıktı, zira böylesi hiç şatafatlı değildi. Hâlâ o kristal ânı arzuluyordu. Nitekim ikna konusunda usta olduğumu daha önce belirtmiştim.

Dikkatlice sırt çantasını açtı, ondan daha da dikkatlice bir *Jubilarni*⁴ konyak kutusu çıkardı.

“Aç!” dedi.

Kutu hafifti yani içindekinin bir şişe olmadığı kesindi. Aptalca bir hediye idi sanırım. İçinde bir şey vardı, beyaz bir kâğıtla da iyice örtülmüştü. Parmaklarım beni olabildiğince dikkatli açmam gerektiği konusunda uyardı. Minyatür bir saksının

⁴ 1921'de *Stock Cognac Medicinal* ismiyle Hırvatistan'ın Požega (*Pojega* diye okunur) kentinde kurulmuş, ardından 60'larda Zvečevo adını almış alkol üreticisi firmanın ürettiği konyak markası. - ç.n.

içinde bir o kadar minyatür bir kaktüs vardı. Yeni doğmuş bir bebeğin baş parmağı kadar dahi yoktu. Ona odada duran bitkilerden nefret ettiğimi hiç söylememiştim. Onlar dikkat ve çekidüzen arar, kendilerini önemsemi ni ister ancak ben daha sevdiğim insanları bile nasıl önemsemem gerektiğini bilmiyordum. Anneannem öldüğünde odamdaki tüm bitkiler solmuştu. Hiçbirinin kahrını çekmemiş dahi olsam bu durum beni üzmüştü.

Gülümsedim ve onu öptüm, heyecan dolu birkaç kelime sarf ettim. Sözlerimin samimiyetine inanmasının ardından *Chanel 5*'i (onu, tabii ki Marilyn Monroe'yu düşünerek almıştım) ve Susan Sontag'ın *Fotoğraf Üzerine* adlı denemesini çıkardım. Ona hiçbir zaman sadece kitap hediye etmedim çünkü kitap hediye ettiğimde (büyük olasılıkla haklı olarak) onu düşünerek değil, kendim için aldığımı düşünürdü.

Kaktüsü, odamda kısmen güneş alan bir yere, Aziz Vlas⁵ biblosunun ve şans getiren ortası delikli bir taşın yanına yerleştirdim. Birkaç ay sonra, Hırvatistan'daki savaş patlak verdi. Špegely'in filmi, Plitviçe, Borovo Selo⁶...

Onu düzenli olarak her beş günde bir suladım ve yerinden oynatmamaya özen gösterdim. Vaktizamanında anneannem bana kaktüslerin yerinin değiştirilemeyeceğini söylemişti. Onlar yalnızca tek bir yerde olabilirdi. O yerin nasıl olduğu veya en güzel yer olup olmadığı çok da önemli değildi, o yerin onlara ait

⁵ Dubrovnik kentinin koruyucu azizidir. (Sveti Vlaho olarak da bilinir) ve aynı zamanda eskiden Ragusa Cumhuriyeti'nin özgürlük koruyucusudur. - e.n.

⁶ Borovo Selo Muharebesi, bugün Hırvatistan Kurtuluş Savaşı olarak bilinen savaşın ilk cephesidir. Plitviçe Gölü olaylarının ardından patlak vermiştir. - e.n.

olmasıydı mühim olan. O kaktüsün üzerine titredim ve ona karşı hiçbir hatam olmamış olmamasına ben bile hayret ettim.

Tıpkı hevesli tezgâhtarların önemli günler öncesinde çıkarıp sunduğu o küçük, sempatik hediyeler gibi telef olmak yerine kaktüs büyümeye başladı. Dikenleri uzadı, tıpkı küçük bir kirpi kadar narindi. Şişmanladı. Güneşi, ardından yavaşça zorlamaya başladı. Artık bir çocuğun baş parmağı kadar değildi. Kız arkadaşım odaya geldiğinde ise kaktüsün benim ihmalkârlığımda boğulmadığına sevindi.

- Sana benzemeye başlamış.
- Kaktüs mü?
- Yani, sana benzemek denemez, daha çok bedeninin bir parçası olmuş gibi.

Kabul ediyorum ki bu durumu fark etmemiştim ancak bunu bana söylemesinin ardından kaktüse bu gözle bakmaya başladım. Kaktüs, hayatımızın küçük, neşeli bir ayrıntısı hâline gelmişti. Etrafındaki bütün sevgiyi hatıramızda yer etmeye değer hâle getiren bir ayrıntı.

Vukovar'ın harap edildiği o günlerde⁷, kapının ardında âdeta buzdan bir nefes hissettim. Hayat, hakkında bildiğimden çok daha farklı bir mesele hâline gelmişti. Yaşamak, artık ciddi bir müessese. Yapılan her hatanın kadere ait olabileceğini hissettim ama yine de bunun nasıl ya da neden olduğunu kafamda berraklaştıramıyordum.

⁷ 1991 yılında Hırvatistan'ın Vukovar kentinde eski Yugoslavyalı askerler ve paramiliter Sırlar tarafından 3 bin Hırvat katledildi. - e.n.

1992 martının son günlerinde kız arkadaşım şehri terk etti. Tıpkı bir geziye gidermişçesine... Vedasız.

Nisan ayının ilk günlerinde bodrum katına taşındım. Elma ağacının üstüne bir havan topu isabet etti. Pencerelere ateş ettiler, gardırobun yanındaki şifonyerin eski Avusturya modeli aynasını, pirinç tanesinden küçük şarapnel parçaları paramparça etti. Cam, âdeta dünya haritasının üzerindeki meridyen çizgilerine dönüştü. Telefonlar hâlâ çalışıyordu, ona bunları anlatmaya çalıştım. Anlamadı. Muhtemelen bunların bir kısmını kafamda kurduğumu düşündü.

Her beş günde bir üst kata çıkıp kaktüsü suladım. Artık yüzü Çetnik⁸ mevzilerine dönüktü. Ürkekçe güneşe doğru baktım ve baktığım her anda bir kurşun bekledim. Aşağısı sıcak, nemli ve sıkış tıktı. Etraf çürük patates kokuyordu. Gözlerimi ise kömür tozu yakıyordu. Muhtemelen ana rahminde de durum bundan iyi değildi.

O, ölümün yalnızca Saraybosna'da olduğunu zannediyordu. Tamamen uzaklaşmış ve acınacak bir hâle gelmişti. Bana Yeni Zelanda'ya gitmek isteyip istemediğimi sordu. Sorusunu; bodrum katında olduğumu, o ülkenin bana hayli uzak olduğunu ve bilhassa o ülkede nasıl mutlu olabileceğimi bilmediğimi söyleyerek yanıtladım. Kaktüsü hiçbir zaman sormadı. Ben de hatırlatmak istemedim.

İnsanlar, karanlıkta yalnız kaldıklarında değişirler. Bu süreç, duygudan yoksun gelişir. Sabahleyin yatağına güzelce uzanmış bir adamın, akşamına saçlarına aklar düşmüş bir şekilde uyandığı

⁸ II. Dünya Savaşı sırasında Partizanlar olarak bilinen Tito'ya bağlı komünist gerillalarla çarpışan radikal milliyetçi, monarşist, paramiliter Sırp grup. Büyük Sırbistan ideolojisi taşıyan bu örgüt Bosna Savaşı'nda "Akrep", "Kaplanlar", "Sırp Radikal Partisi Gönüllüleri" gibi isimlerle vahşet dolu savaşın Sırp tarafının bir parçası olmuşlardır. - e.n.

bir hikâye biliyorum. Rüyasında ne gördüğünü söyleyecek tek bir kişi bile yok. O günlerde kışa karşı ümitsiz bir korku besliyordum.

Bir sabah, o beşinci gün, evdeki tüm sular donmuştu. Tam o anda aklıma kaktüslerin kışa dayanamadığı geldi. Kaktüsü aldım ve aşağı getirdim. Bodrum katına, kömür tozu yaktığımız sobanın tam karşısına. Ne çok yakın ne çok uzak. Tıpkı düşündüğüm gibi hem insanlara hem de kaktüslere uyan bir yerdi.

Bir sonraki gün kaktüsü, saksının kenarında uzanmış olarak buldum. Ne hâlde mi? Tepetaklak, sanki güneş aşağıda bir yerlerdeymiş gibi... Onu son kez suluyordum, yolun sonunda olmamıza rağmen.

Savaş, bana asabiyeti ve yapay bir dinginlik duygusunu miras bıraktı. Ne zaman biri beni sarsacak bir şeylerden bahsetse, içimde bir yerde tıpkı gürültüyü kesen teyp kayıtları gibi kırmızı bir ışık yanar ve ben hiçbir şey hissetmemeye başlarım. Ancak o kaktüsü düşündüğümde, işte o zaman hiçbir şey yardım edemez bana. Kaktüs, üzüntünün ufak bir tezahürü gibi... Görünüşte tehlikesiz, tıpkı Çingene kadınların sattığı acı bademler gibi. Vaktiyle insanlar, atlar ayakta ölür, diye üzülmürlermiş. Beni ise kaktüslerin, Goethe'nin şiirindeki⁹ o çocuk gibi takatten düşmesi kederlendirir. Çok da önemli değil, yalnızca hayatta detayları korumamız gerektiğine dair bir uyarı. Geride başka bir şey de yok.

⁹ Goethe'nin Erbkönig şiirinden bahsediliyor. - e.n.

SOYGUN

Bahçemizde, meyveleri en güzel onların penceresinden görülen elma ağaçları vardı. Rade ve Yela, beyhude yere kızlarına pazardan elma getiriyorlardı. Zira hiçbir elma, onların penceresinden görülenler kadar cazip değildi. Rade ve Yela işe gittiğinde kızları bahçe çitlerinden atlar ve meyvelerin en olgunlarını seçerlerdi. Bense onları kovalar, onlara çamur ve taş atardım. Elmaları sevdiğimden falan değil, sadece benim olanı koruma isteği... Kızlardan küçük olanı, sırf benden intikam almak için matematikten kırık not aldığımı anneme söyledi. Büyüğü ise bir hışımla okula gitti, küçüğün sözlerinin doğruluğuna inanarak günlerce bana iki bilinmeyenli denklemlerle eziyet etti. Hayatım o x ve y 'ler yüzünden tahammül edilemez bir hâl almıştı. Ben de gereken her türlü yolla karşılık vermeye karar verdim. Kendime bir sığınak buldum ve bütün gün boyunca hırsızların yolunu gözledim. Onlar geldiğinde ise çalıhıkların arasından çıktım ve küçük olanı saçlarından yakaladığım gibi bizim dairenin kilerine kadar sürükledim. Annem işten gelene kadar orada kalacaktı, sonra cezamı

kesmesine razıydım. Küçük olanı, can havliyle çılgınlık atmaya başladı ve elimde bir avuç saç teliyle bir parça kafa derisi bırakana kadar çırpındı. Eve kaçtım, kapıyı kilitledim ve bir süre sonra camdan Rade'nin nasıl beni öldüreceğini haykırdığını duydum. Aynı sözleri anneme de yineledi, annem ise onun bu sözlerine benzer şekilde karşılık verdi. Bu küfürleşme faslı pencereden pencereye saatlerce sürdü. Annem ona *Kalinovikli* bir haydut olduğunu haykırıyordu, o ise annemin kokuşmuş bir dul olduğunu...

Geçen yirmi sene boyunca herkes birbirinden bir selamı bile esirger hâle geldi, kız kardeşler ise bir daha asla soyguna gelmediler. Ağustoslar, eylüller geçti, elmalar bir bir güzelleşti, biz birbirimizin yüzüne bakmadan büyüdük, ailelerimiz birbirlerine ettikleri küfürleri unutmayarak yaşlandılar. Kızlar evlendi, yuvadan uçtular lakin her şey aynı kaldı.

Savaşın ilk günlerinde polis, Rade ve Yela'nın evini bastı, evlerinde ikisi av, biri otomatik olmak üzere üç tane tüfek bulundu. Komşular dehşete kapılmıştı, konuşulan yegâne mevzu ise Rade'nin kimi öldürmek istediği ve öldürebileceğiydi. Yaşananların ardından Rade bir daha evinden dışarı çıkmadı. Muhtemelen nihayetinde evlerine gelmelerini bekliyordu. Yela, insani yardım ve su almak için pazara gitmeye devam etti, ta ki on metre yanına isabet eden bir bombanın kolunu aldığı o güne kadar. İşte o zaman komşular, uzun bir sürenin ardından Rade'yle görüşmeye başladılar. Geçen bir ayda yüz sene yaşlanmış gibiydi, bir tas çorba ve üç tane kurumuş limonla evden çıktı. Her gün, cephesi asfalta bakan o hastaneye gidiyordu, başka gözlerle karşı karşıya kalabilme ihtimalinden

dehşetle korkarak.

O savaş ağustosunda, elma ağaçları her zamankinden daha iyi, daha güzel meyve verdi. Öyle ki Aden Bahçesi'ndeki¹ elmalar dahi bu kadar lezzetli değildir. Tepesinden Trebeviç'teki Çetnik menzillerinin tamamen görülebildiği o ağaca çıktım. Uçurumun kenarındaymışçasına durdum ve onları paraları ortaya saçan *Varyemez Amca*² neşesiyle kopardım. Rade'nin evine neredeyse birkaç adım uzaklıkta olan ağaç dalına uzanmamla beraber, odanın içinde duran Rade'ye baktım. Donakalmış bir hâlde dalda asılı kaldım, Rade birkaç adım geri çekildi. Neden bilmiyorum ancak gitmesini istememiştim.

- Nasılsın Rade Amca?
- Dikkat et evlat, yüksektir, düşmeyesin sakın.
- Yela Teyze nasıl?
- Ha, tek eliyle hayata tutunuyor. Yakında hastaneden çıkacağını söylüyorlar.

İki dakika kadar sohbet ettik. Bir elimle dala tutunuyor, diğeriyle de içi elmalarla dolu küçük çuvalımı sıkıca tutuyordum. Beni bir bulantı hissi aldı, öyle ki, tüm o bombalardan, bulunmuş ve bulunmamış tüm tüfeklerden daha büyüktü. Ağacın tepesinde, onun penceresinin önünde, kendim ve diğerleri hakkında bildiğim her şey bir bakıma anlamını yitirmişti.

- Bilir misin evlat, kolunu kaybettiğinde uzun bir süre hâlâ orada sanırsın. Bu psikolojik bir şey. Ona, pişirdiklerimden az biraz götürüyorum, ancak onda hayat yok. Şu fasulyeye, şu yavan çorbaya bakıyorum,

¹ Aden Bahçesi, Kitab-ı Mukaddes'e göre bir cennet bahçesidir. "Ve Tanrı Doğu'da, Aden'de bir bahçe yaptı ve Adem'i oraya koydu." (*Tekvin 2:8*) - e.n.

² (*İng. Scrooge McDuck*) 1947'de Carl Barks tarafından yaratılan bir Disney karakteri.

ardından ona bakıyorum ve “Yela” diyorum, o ise hiçbir şey demiyor. Ardından o “Rade” diyor, bense hiç... İşte biz, evlat, birbirimizi görebilecek ve artık yaşamadığımızı kanaat getirecek kadar hayattayız. Hepsi bu. Şimdi ise şu elmalara bakıyorum, ne kadar da hayat dolular. Onlarınsa umurunda değil. Bihaberler bu durumdan. Onlardan bahsetmeye dahi cesaret edemiyorum.

Pencereye doğru uzandım ve ona küçük çuvalımı uzattım. Şaşkın bir hâlde bana baktı ve kafasıyla selam verdi. Boğazımda bir şey düğümlenmişti ve ben yalnızca dudaklarımı kımıldatabildim. Bu şekilde birkaç saniye daha asılı kaldım; Çetnikler eğer beni görseydi, kesinlikle ağızları açık kalırdı. Rade, geriye hiçbir şeyi kalmamış bir adam misali titriyordu. Yalnızca mutsuz bir hayvanın o ürpertisi... Nihayet elini uzattı fakat hiçbir şey söyleyemedi.

Sonraki gün Rade kapımıza geldi, bizi rahatsız ettiğinden ötürü dilediği yüzlerce özürle beraber gazete kâğıdına sarılı bir şey uzattı. Alelacele gitti, bundan dolayı ona hiçbir şey sorma fırsatım olmadı. Bu küçük paketin içinde ufak bir kavanoz vardı, içindeyse elma pekmezi.

Yela bu olaydan çok kısa bir süre sonra hastaneden çıktı. Karı koca, pencerelerin ardında hapis hayatı yaşamaya devam ettiler. Rade ise yalnızca insani yardımlardan almak için dışarı çıkıyordu. Bir keresinde, annemin hemen ardında sırada beklerken fısıldayarak “teşekkürler” demiş. Annem ona döndüğünde ise elmaların hayat dolu olduğunu söylemiş, yeniden.

İlerleyen aylarda, üniformalar içinde birtakım kişiler Rade'yi almak için iki kez evine geldi, onu bir yerlere götürdüler ve sonra geri getirdiler.

Komşular dikkat kesilmiş, kapı deliğinden olan biteni izliyordu. Ardındansa tahminimce vicdanlarını rahatlatmak için Rade'nin evinde bulunan o tüfekleri hatırladılar. Bazıları hâlâ Rade'nin birini öldürmek istediğini söyledi, diğerleri ise sustu. Bu adama bakmak bile bana safi acı veriyordu. Yapılabilecek en basit şey ondan nefret etmek olurdu fakat ben bunu nedense beceremiyordum.

Rade ve Yela'yı kimin öldürdüğünü kimse bilmiyor. Bir korkuya dönüşerek sessizce ortadan kayboldular. Bunu söylemem belki de çok aptalca lakin Rade dendiğinde şu ikisini daima hatırlayacağım: Elma pekmezi ve bir kez olsun, o gece dahi, elma çalmak için elini uzatmadığı gerçeği.

TOSBAĞA

Savaş onun reşit olduğu yıl patlak verdi. Engebesiz, narin şehir sokaklarına; benzin, petrol ve kurşun kokusuna, trafik lambasında sarı ışık yanmadan önce en sağ köşeden en sol köşeye kadar köprünün üstünde dans edilmesine daha yeni yeni alışıyordu. Hayatının çok büyük bir kısmını *Ravna Romanija*'da, Miloş adındaki bir adamın yanında geçirmişti, Miloş ise onu en hoyrat ve en kirli işleri için kullanmıştı. Onu ilk gördüğümde hayvan gübresi, çimento ve *rakiya*¹ kokuyordu. O günlerde kamyoncular yerine Çetniklerin mola verdiği o muazzam meyhanenin inşaatından yeni dönmüştü. Miloş ile fiyat konusunda oldukça hızlı anlaşmıştım zira kendisi bir an önce ondan kurtulmak istiyordu. En ucuz arabanın *Golf* olduğu bir köyde, oldukça eski bir *Tosbağa*² çoktan gözden çıkarılmıştı.

¹ (Özgün Adı: *rakija*) Balkan ülkelerine özgü, çoğunlukla meyve bazlı bir içki, bazıları tarafından konyağa benzetilmektedir. Türkçedeki "rakı" sözcüğünden gelmektedir. - ç.n.

² "Tosbağa" veya "Vosvos" olarak da bilinen Volkswagen'in araba modelinin Balkan ülkelerindeki ismi Buba'dır. "Buba" sözlük anlamı olarak "böcek" demektir. - ç.n.

Pale üzerinden giderek tünellerden geçip *Romanija*'dan indiğimizde, hava çoktan kararmıştı. Tünellerden birinin tepesinde, ışıklı harflerle “Tito, *Romanija* üzerinden gidiyor...”³ yazıyordu. Bu üç nokta beni her zaman şüpheyeye düşürürdü. Ardında ahlaksız bir ima sakladığı izlenimine kapılırdım. Benim yaşlı ve Nazist kızımsa devrimin ayak seslerine aldırış etmemiş; yüksek sesle fakat Budist rahibelere yakışır bir durgunlukta, doğrudan ve hızlıca mırıldanmıştı.

Eve gelmeden ona, o büyük yokuşun üzerinde park yeri buldum. Bu yer, Türk mezar taşlarının serpilmiş olduğu Saraybosna tepelerinin en güzel gözüktüğü yerdir. Hayatında ilk defa düzenli ve temizdi, tüm bu Mazdaların, Hondaların ve Toyotaların arasında romantik fütürizm döneminden kalma bir manken gibi duruyordu. Komşum Salko, ne kadar uyumlu bir çift olduğumuzu dile getiriyordu. Ben, koca kafalı ve bir bakıma tıknaz; o ise tamamen naif kıvrımlarıyla göz kamaştıran metal bir bebek... Diğerleri ise o paraya daha iyi bir şeyi nasıl alabileceğimi tartışıyorlardı zira onlara göre Tosbağa'm en fazla üç gün dayanabilirdi.

Ona, en ucuz araba teybini alıp getirdim, kimsenin çalıp götüremeyeceği türden bir teyp. İçini ise kimi zaman motorun sesini bastıran, kimi zaman da motorun sesiyle eşsiz bir film müziği yaratan şarkılarla doldurdum. *Kakanj* yolunda bir yerlerde Nick Cave'in buzdan melankolisi, ritmin içinde bu kusursuz Nazi makinesini titretiyordu. Bütün dâhiyane fikirlerden, sıkıcı ideolojilerden ve başarıyla kaleme alınmış yazılı tarihten daha önemli olan şeyin,

³ (Özgün adı: *Id e Tito preko Romanije*) II. Dünya Savaşı Partizan marşlarından biridir. - e.n.

dünyanın ahenk içindeki resmi, her bir devrimden ve felaketten sonra geriye kalan o görüntüsü olduğunu göstererek...

İnsanlar Barok'un ne olduğunu Marie Antoinette'in kafası kesildikten sonra idrak etmişlerdi, Lenin'in Romanovları⁴ öldürmesinin ardından bebek arabaları taş sütunlardan aşağı yuvarlanmıştı. Hitler; Hitler olduktan sonra ise ben, 1300 cc motorda kendi ritmimi bulmuştum.

Bazen benzini biter, aniden dururdu, bir kere debriyaj balatası kırıldı ancak hiçbir zaman ciddi bir şekilde arızalanmadı. Benzini su gibi içer, çok da çabuk kirlenirdi ancak bunlar hakikaten önemsiz şeylerdi. Çünkü onu saf bir keyifle sürerdim, hayallerim hâlâ bana dostken. Tosbağa ise bir yerlere kaçmak ya da bir başka kente gitmek istediğimde benimle aynı fikirde olmazdı.

2 Mayıs'ta hem dünya hem gök gürledi. Bombardıman öğlen sularında başladı. Savaştan önceki son kolamı içer içmez kendimi bir sığınakta buldum, ondan öncesinde ise şehirde turlayıp Tosbağa'yı park yerinde bırakmıştım. Patlamaların sesi gece çöktüğünde dahi kesilmedi. Bombaların açtığı o çukurun içinde, hayatında ilk defa karşılaşan bizler, oturup sohbet etmeye başladık. Yoldan tesadüfen geçen insan kalabalığı, pazardan dönen bir kadın, patenli çocuklar... Sanırım silah sesleri karanlıkta daha korkunç bir hâl alıyordu ve silahların ortalıkta hiçbir şey bırakmayacağını düşünüyordum. Durmadan kafamda hangisinin daha önce yok olacağı

⁴ 1917 olaylarıyla devrilen ve daha sonra katledilen Rus hanedanı. - e.n

dönüyordu. Evim mi yoksa Tosbağa'm mı? Pek tabii ikisini birden kurtarmak istiyordum fakat acımasızca atılan bombalar beni bir seçim yapmaya zorluyordu. Bütün bir gece düşündükten sonra evimi, yuvamı seçtim. Tosbağa'mın çoktan kapkara, metal bir iskelete dönüştüğünü hayal etmiştim. Böyle düşünmemin evimi kurtaracağına inanarak...

Silah sesleri günün aydınlanmasıyla birlikte sustu. Güneş görüş açımı kesiyordu, ayaklarımın altında camlar çıtırdıyordu, şehir bomboştu ve parçalanmıştı. Trafik ışıkları artık çalışmıyordu. Park yerine gitmek için çıktım, bir dolu yanmış ve delik deşik aracın arasında Tosbağa'mı toz içinde kaybolmuş ve şarapnel parçalarının açtığı küçük yaralarla kaplı bir hâlde buldum. Onu eve sürdüm, bahçenin kapısını açtım ve arabayı içeri park ettim. İşte savaş şimdi başlamıştı ve arabayla gezme keyfinden geriye eser kalmamıştı.

O çılgın günün ve ondan daha çılgın geçen gecenin ardından hem evimin hem arabamın kurtulmasının bir mucize olduğuna inandım. Ancak zaman geçtikçe aslında hiçbir şeyin kurtarılamadığını fark ettim. Daha doğrusu henüz veda vakti gelmemişti. Veda dediğin yavaşça gelmeliydi, her zerremde hissetmeliydim, ta ki bu şehirde, ölmüş ve bedenleri parçalanmış insanlar, tahrip edilmiş binalar ve unutulmuş bir çocukluk dışında, bana ait hiçbir şeyin kalmadığını idrak edene kadar.

Belki de bana kalan sadece hayattaki ciddi ve önemli şeylerin tam önünde duran ve araba motorunun kapanmadan hemen önce yaptığı gibi titreyen, unutulup gidenlere yakılan ağıtların nüfuz ettiği bir torba dolusu canlı insan etidir.

YÜZÜK

Doktor, vefatın sabaha karşı vuku bulacağını söyledi. Anneannem ölecekti, bunu hepimiz biliyorduk ancak her bir umudun tükendiği o açıklama ânı bizi kafa karışıklığına sürükledi. Bunu nasıl bekleyecektik, vicdanımıza şimdiden nasıl sığınacaktık? Gecenin bir körü telefonun çaldığı ve bilinmeyen bir sesin, bürokratik baş sağlığı dilekleriyle dolu bir konuşma yaptığı ve biz uyurken Koşevo Devlet Hastanesinin Onkoloji Bölümünde çok sevdiğiniz bir insanın ruhunu teslim ettiğini söyleyebileceği ihtimalinden nasıl kaçacaktık?

Annem gece yarısı sularında hastaneye gitmek için çıktı ve sabahın erken saatlerinde geri döndü. Başıyla beni selamladı ve yatağa uzandı. Bu, 1986'nın yazında oluyordu, Meksika'daki Dünya Kupası'nın gerçekleştiği zaman. Uzun ölüm süreci, takımlar eleme gruplarına daha yeni ayrıldıklarında başlamış, bütün gece televizyon ekranlarından yayınlanan tüm çeyrek final müsabakaları boyunca sürmüştü. Futbolun yanında annemin hastaneden dönüşünü de bekledim, soru sorarcasına ona baktım. Televizyonu kapadım ve öğlene kadar uyudum.

Bütün şehir, kafenin bahçesinde dinleniyor gibi görünüyordu, şiddetli sıcaklar öncesi uysallık, kıştan ve bahar gribinden bitap düşmüş insanlara yayılmıştı. Güneş gören tarafta kahve içtim, tanıdıklarıyla geçen geceki müsabakayı yorumlayan; gecenin çökmesini, yeni bir ölüm turunu, Meksika'dan yapılan gece yayınlarını bekleyen ve güneye doğru giden bir grup yolcunun geçtiği sokağın yanında.

İlk yarı final maçının oynanacağı vakitte, annem hastaneden döndü ve kahve yaptı. Televizyonun sesini kısıtım, Almanlar üstünlük golüne sessizce sevindiler, ne o ne de ben tek bir kelime ettik. İşte bu, diye düşündüm. Beklenen son. Uyumaya gittik, zira yarın sabah erkenden kuzenler ve arkadaşlar bize, çoktandır âdet olduğu üzere, sıkıca sarılarak ve cenaze evi hediyeleri getirerek acımızı hafifletmeye geleceklerdi.

Şişelerce içki, paketlerce kahve ve küp şekeri kilere dizdim, tanıdığım ve tanımadığım insanları karşıladım ve uğurladım, soğuk bir tavırla sorulan soruların üstünden geçtim ve bütün bunların geçmesi için zor sabrettim.

Bize, anneannemi morga yerleştirmeyi reddettiklerini çünkü parmağında alyans olduğunu söylediler. Daha önce akrabaların, ölüden altın eşya çalındığını iddia ettiği bir durum yaşanmış, bundan dolayı da öncesinde tüm ziynet eşyalarının çıkarılmasına ilişkin bir kural konmuş. Annem hastaneye gitti ve meseleyi halletti.

Cenazeden önce yüzüğü ona geri vereceğiz, dedi ve onu komodinin üzerinde unuttu. Birkaç gün sonra ancak hatırlayacaktı.

Defin işlemi gözyaşları olmadan sessizce gerçekleşti. Siyah tabutun üzerine, üstünde merhumenin adı ve soyadı yazan bronz rengi bir taş çivilenmişti. Doğum yılı, bir de ölüm tarihi. 6.6.1996. Ancak bunlar hiç kimse için o kadar da ilginç şeyler değildi. Belki bir gün, buradakilerin hiçbiri olmasa ve birtakım arkeologlar bizi tıpkı Pompeii'deki gibi kazsalar, bu taş onlar için anlamlı olabilirdi.

Döndüğümüzde evimizi bir hayat ve bir ölüm bekleyişine bırakılmış hâlde bulduk. Baş sağlığına gelenler evlerine dağılmıştı. Annem artık yalnızca kendi için merhumenin hayatını tekrar tekrar anlatıyordu. Bense Dünya Kupası finalini izlemek için televizyonu açtım. Hâlihazırda tüm turları kapamıştım, bunu da kapamak zorundaydım. Kimisi dünyanın öbür ucundaki stadyumda heyecandan ölüyor, kimisinin başına ise benim hiçbir alakam olmayan şeyler geliyordu ve işte beni de tam olarak bu rahatlatıyordu. Mutluluk, diğer bütün duyguların yokluğunda, diğer bütün intibaları unutturacak o sahneyi gözetler ve tıpkı bir orgazm ânı gibi, hayatın iplerini elinde tutmaya azca önem verirsin.

Anneannemin ölümü, tasasız çocukluk dünyamdan soyutlanarak çektiğim son acıydı. Ardından çöken karanlığın bir kısmı olgunlaşmanın getirdiği karanlıktı ancak bundan ziyade daha çok büyük felaketlerin habercisiydi. Daha çok ölümün, uzun ızdırapların ve kısa ölümlerin... Ölümü henüz kimse kanıksamamıştı zira savaş kedersiz ölümler alışkanlığı üzerine kuruludur. Geriye yalnızca tek tük histeri anları, bolca gözyaşı ve aniden gelmeyi iyi bilen, kontrol edilemeyen hıçkırıklar kalır. Neyin

daha az sebebi varsa, o şey daha zor kontrol edilebilir. Film melodramları, nahif aşk hikâyeleri, sokak hayvanlarının ölümü... Bu yüzden bunlarla hiç işim olmaz.

Yıllarca kilerde duran yüzlerce şişe alkol, savaşın ilk aylarında içilmişti. Şimdiyse daha ilk yudumda kana karışsınlar diye, sadece bir mucize eseri damarlarımızda dolaşan kandan daha istikrarlı bir biçimde akıyorlar.

Anneannemin yüzüğü ise hâlâ çalınmadı. Tıpkı bir hatıranın yarısı gibi toprağa gömülü duruyor. Diğer yarısı ise morglarla ilgili düzenlemeler henüz ortada yokken gömülen dedemin yanında, çok daha derinde.

GOSPAR¹

Bir zamanlar hamallar, mallarla dolu hasır sepetleri Byelave'deki mağazalara ve *Pothrastovi*'deki² dükkânlara sırtlarında *Sepetarovac* boyunca taşırlarmış. Tepesinde, akıntısıyla serinliği ve bir gün bu tepenin yüklerinin altında insafa geleceği umudunu buldukları sokak çeşmesi onları karşılasın diye bu sonu gelmeyen sarp yokuş boyunca yüzyıllarca çıkmışlar. Bu çeşmeyi bir bey vaktiyle insanlara iyilik olsun, bu dünyada bir izi kalsın diye yaptırmış. Suyu hiçbir zaman kurumamış, hamalların yerini kamyonlar alıp onların sepetlerinden hatıra olarak yalnızca bir sokak ismi kaldığı zamanlarda bile.

Gospar İvo, neredeyse tüm hayatı boyunca *Sepetarevac*'ın aşağısında yaşadı, ancak hem kendisi hem de diğerleri için o, her zaman “Dubrovnikli adam” olarak kaldı. Onun bahçesindeki güller diğerlerinininkinden daha iriydi, yolundaki taşlar her zaman temizdi, selamı ise olması gerektiği

¹ Dubrovnik ağzında “beyefendi” demektir. Standart dilde “gospodin” denir. Türkçe olarak yazılmasıyla aradaki bu fark anlaşılamayacağından dolayı özgün adıyla bırakılmasına karar verildi. - e.n.

² Byelave'den Hrastovi'ye giden Bardakçiye Caddesi'nin üzerinde bulunan bir durak, sokağın sonunda aynı isimle anılan bir hastane bulunmaktadır. - ç.n.

kadar içten, ne *Çarşıya*³ ahalisi kadar samimi ne de şehre yeni gelmiş bir bey kadar gaiptendi. 1991 sonbaharının başlarında, Çetniklerin Dubrovnik'e yaptığı saldırının ardından *Gospar* İvo beş tavuk ve horoz aldı. Güllerini koparıp attı ve toprağı kazdı. Bahçesinde eski, gömülmüş bir kuyu buldu. Onu temizledi, çakıl taşlarıyla doldurdu ve etrafını güzel beyaz taşlarla döşedi. Komşular onun aklından geçeni biliyordu ancak birinin nasıl bu kadar kötü düşünebildiğini ve bir "gospar"ın tavukların kötü kokusuna katlanmaya hazır, çamur içinde bir işçi ve köylüye nasıl dönüştüğünü akılları almıyordu.

- Olursa olsun, eğer olmazsa ki Allah korusun, ben hazırım. Ha eğer olmazsa da iyi eğlenmiş oldum. Otuz senedir güllerin arasında yaşıyorum. Onları tavuklardan ayıran şeyin ne olduğunu hissedemediğim için ölmem diye tahmin ediyorum.

Savaşın başlangıcı, onu harika bir domates ve marul yetiştiricisi olduğu esnada karşıladı, ilk su kesintileri ise berrak ve soğuk akan kuyu sularında oldu. Zaman içinde gıdıklama sesleri komşulara, karanlık dünyadan gün ışığına sürükleyen cennet kuşlarının sesi gibi gelmeye başlamıştı.

- Beyefendi beyefendidir, fukara da fukara, bu adama ise hepsi boş. Dün onu güllerin arasında izledik ve "Bak, Dubrovnikli adam geliyor!" diye aklımızdan geçirdik, bugünse orada tavuk boku içinde ve yine aynı beyefendi.

Bir zaman sonra borulara on gün boyunca su gelmeyince, *Sepetarovac*'ın tepesindeki çeşme de kuruyunca, komşular ellerinde kovalarla ilk kez

³ (Özgün adı: *Baščaršija*) Başçarşıya olarak da bilinen Saraybosna'nın meşhur çarşısı. - e.n.

İvo'nun penceresini tıklattılar. Onlara su doldurdu, onlar da bittabi, mahalle civarında ondan iyi söz ettiler. Bir sonraki gün, İvo'nun evinin önünde elliye yakın insan çoktan bitmişti. Onlara kapısını açtı ancak bir elli kişi daha geldi. Kimse kuyuyu bulandırmadan tek başına su alamıyordu.

Birkaç gün sonra Gospar İvo kapısına bir bildiri astı: "Hürmetli komşularım, kuyu için tanınan müddet saat 10-12 ve 16-18 aralığıdır. Bunun dışında hizmet verme fırsatına malik değilim." Evin önünde uzun ve istisnai bir şekilde düzenli bir sıra uzanıyordu. İvo su taşıyanlara üçer üçer izin veriyor, kimse de buna ne itiraz ediyor ne de sesini yükseltiyordu. Tıpkı bir camide veya kilisede olduğu gibi, ahlaki davranışlara saygı gösteriliyordu. İvo ve sıradaki diğer insanlar tarafından su için geldikleri, meyhaneye gelmedikleri, uyum sağlamaları ve doğru düzgün davranmaları konusunda uyarılmışlardı.

Büyük bombardımanın ya da güney tarafının toz duman altında kaldığı gün Gospar biraz huzursuzlandı, ancak insanlar ona olan bakışlarıyla, naif sorularıyla ve kaş göz işaretleriyle onu neşelendirmeye çalıştılar. Kimi zaman başarılı oldular ancak kimi zaman İvo gururlu bir asilzade gibi davrandı; üzerine kinayeli laflar, sebepsiz tembihlemeler, hatta ve hatta hakaret yağdırdılar. Ancak o hiçbir zaman kimseyi sudan mahrum bırakmadı.

Ne zaman ki güney rüzgârları ve Çetnikler duruldu, Gospar yine o eski, ağırbaşlı hâline geri döndü. Kuyuya eğilmiş, yüzünden terler damlarken dayanacak gücü kalmayıp beş dakika oturmak zorunda kaldığı anda bile vakur duruşunu asla kaybetmedi.

Şehre su akışı yeniden başlayabilseydi, İvo candan, derin bir nefes alabilecekti. O günlerde ne kimse onu

hatırlayacak ne de kimse kapısını çalacaktı. Adamın dünyayı unutup kafa dinlemeye hakkı yok muydu? Geri döneceğini de unutmamalıydın, şanslı biri olarak doğmuştun ve Çetniklerin herkese bombalar attığı birahänenin oradaki çeşmeye yürümek zorunda değildin.

Gospar İvo Noel'den bir önceki gün insanlara sonraki gün istisnai olarak çalışmayacağını çünkü onun için tatil olduğunu ancak bugün bütün gün kuyuda olacağını bildirmişti. Su taşıyanlar, bayram gününde hediyeler getirmişlerdi. Börek, baklava, süt tozundan yapılmış testi testi yoğurt, çekilmiş kahveyle küçük poğaçalar⁴... Genç bir çocuk ise bir yerlerden bir kutu *Croatia Filter*⁵ bulmuştu ki, bu İvo'yu ayrıca etkilemişti.

Noel'den sonraki gün, tıpkı diğerleri gibiydi. Bir tarafta uzun bir insan sırası, elleri kova dolu kadınlar ve çocuklar, diğer yanda ise kuyunun dibine bakan İvo. Ona göre, dünyadaki bütün iyilikler, bir Saraybosna mahallesinde toplanmıştı. Gospar, tüm kovalarını dolduracaktı, ardındansa onlar yokuş aşağı gidecekti.

Annem Müslüman bir arkadaşına, "Suyu yukarıya çektiğim her gün Hz. İsa'yı ve *Golgota*'yı⁶ anımsarım. Golgota yolunun baştan sona yokuş aşağı mı yoksa biraz yokuş aşağı biraz yokuş yukarı mı olduğunu düşünürüm." demişti. Bu endişeyi onun omuzlarına yükler yüklemes...

⁴ Orijinali "zamotuljak"tır. İçine malzeme koyulan hamurun fırında pişirilmesiyle yapılır. Türkiye'de bunun en benzer karşılığı olarak poğaçayı uygun gördük. - ç.n.

⁵ Eski Yugoslavya'da *Tvornica Duhana Zagreb* firması tarafından üretilen bir Hırvat sigarası.

⁶ Hz. İsa'nın çarmıha gerildiğine inanıldığı yer.

BOŞNAK GÜVECİ

*Işık hızının ne olduğunu biliyorum,
ama karanlığın hızının ne olduğunu öğrenmedik!*

Zenitsalı Dino, 12 yaşında,
Zagreb’de geçici öğrenim görüyor.

Bir yerlere gitmeliydi, Afrika’ya mesela, aşkın masallardaki gibi olduğu ve öyle devam ettiği bir yere. Bilirsin işte, ikisi tesadüfen karşılaşırlar, âşık olurlar, çocukları olur ve ölüm onları ayırana dek mutlu mesut yaşarlar. Bu, gerçek olmamasına rağmen genç yaşlarımızdan beri hayalini kurduğumuz, küçük kızların aşk romanlarında okuduğu, ebeveynlerin ise çocukları için kesinkes planladığı modeldir. Lakin her şey sonradan farklılaşır, her şey helak olup bittiğinde, tıpkı şartları sadistçe belirlenmiş bir oyun gibi gözüktür.

Genç ve hırslı, Zagrebli Elena, kendi şehrinde olmayan, ona yakın bölüm arasından birini seçer seçmez Saraybosna’ya geldi. Başta, *Başçarşı* durağında durup börek alan tramvay sürücüleri onu sinirlendirmiş, oldukça sesli konuşan ve acımasız

sözler eden insanlar onu deli etmişti. Oldukça keskin ve bilinmedik kokulardan, ilk görüşmede tüm hayatını öğrenmeye çalışan, ikinci görüşmede ise anasının amına kadar giden çocuklardan rahatsız olmuştu. Ancak bu şehir aşağılanmalara dahi katlanıp nasıl değişmeye çalışmıyorsa, Elena da bu şehre aynen böyle alışabilirdi. Hakikat bunca farklı insanın aynı yerde yaşamasıydı. Ve bu farklılıklar insanlara yük bindirmek yerine yüzeyselliği ve telaşesiyle trenlerin cennete ve cehenneme kalktığı bir garın bekleme salonunu andıran bir memnuniyet, bir haz veriyordu.

Zlaya; ılımlı Bosna Müslümanlığı ile Viyana asaletini muhafaza etmeyi başarmış, zengin ve saygın bir ailenin, ilerleyen yaşına rağmen bir türlü gazetecilik bölümünü bitiremeyen çocuğuydu. Şehirli serseriler, onların evindeki sineğin bile sıradan bir sinek olmadığını, etrafta frak giyerek uçtuğunu iddia ederlerdi.

Her çöküş, genellikle tembellikle gelir; hoş tavırları, iyi tasarıları ve gerçeklikle hiçbir alakası olmayan, hayat başarısına yönelik sayısız planlarıyla bir meyhane adamına dönmüştü. Helak oldukça ve ülkenin durumu daha zor bir hâl aldıkça o, daha çok hayal kuruyordu. İlk kadehle beraber, yeni, dâhice bir iş hikâyesine başlardı; gece yarısı gibi diğer iş adamlarıyla ortaklığı çoktan bağlamış, sabahsa uluslararası şirketi açmış olurdu. Planlar; yüz binlerce satacak kitapçıklardan, hamile kadınların bebeklerinin cinsiyetini belirledikleri özel çayların üretimine kadar uzanırdı. Kadın diyeti için tek,

erkek diyeti için iki tip çay olacaktı, bebek anne babanın istemediği cinsiyette doğarsa da paraları iade edilecekti. Olasılık kanunu, yüzde elli oranında cinsiyetin doğru belirleneceğini söylüyordu. Bu, iş dünyası için büyük bir av olabilirdi.

Tabii ki bu plan, tıpkı diğer planlar gibi, Zlaya'nın aklına yeni ve daha dâhiyane bir fikir geldiği anda suya düşerdi. Bu bitmek bilmeyen meyhane hikâyelerinin alışılmadık dünyası yorucu olsa da yalnız ve mütevazı hayalcilerin çoğu, istisnai bir biçimde onunla gece boyu hoş vakit geçirirdi; özellikle de, zırvalıklar anlatan büyük bir ayyaş olmasından ziyade, oldukça eğitilmiş ve zeki biri olduğu için...

Elena ve Zlaya'nın nerede ve nasıl tanıştıklarını ise tam olarak kimse bilmiyordu, ancak söylenen en olası hikâyeye, Elena'nın tesadüf eseri bir gece, Zlaya'nın daimî müşterisi olduğu bir meyhanenin misafiri olmasıydı. Onları ilk görüşte aşktı. Şehirde dolaşırken, kollarında Elena'nın buzları çözülüyor, o ise bu dünya için uygunsuz kaçan bir şefkatle, en az planları kadar gerçeklikten uzak hikâyeler anlatıyordu. Planlarda işe yaramayan bu yöntem aşkta kazanmıştı. Zlaya, aslına bakarsanız bizim, sıkıcı ve rasyonel erkeklerin, söylemek isteyip de hiçbir zaman nasıl söyleyeceğimizi bilemediğimiz şeyleri söylüyordu.

Beraber yaşamaya başladıklarında herkes, ikisinden birinin nasıl değişeceği hakkında öngöründe bulunuyordu. Ya Zlaya, Elena'yı bozacaktı ya da Elena, Zlaya'yı düzeltecekti. Ya Elena sarhoş olacak,

hayallere dalıp kendini bırakacaktı ya da Zlaya düzenli, hırslı, hesabını kitabını bilen birine dönüşecekti. Lakin zaman geçmesine rağmen, onlar birbirlerini ilk günkü gibi sevdiler ve aynı kaldılar. Başkaları arasında kaosa sebebiyet verecek, kavga çıkaracak, ipleri koparacak ve ayrılığa yol açacak her şey onları birbirine daha çok bağlıyordu. Elena neşeli, hâlinden memnun ve başarılıydı, Zlaya ise mutlu, nüktedan ve gerçek dışıydı. Elena, düzenli ve planlıydı, vakti elverdiğinde meyhane ziyaretlerinde onun peşinden gelirdi, Zlaya ise Elena'nın bu kadar başarılı bir şekilde çalışmasından büyük memnuniyet duyardı. Ona karşı tavsiyelerle doluydu ve gün geçtikçe onu kendi başarı hayallerine daha çok benzetiyordu.

Ama savaş, hayalleri de hırsları da sarsmıştı. Bombalar planda olmayan bir şeydi; kaçılıamayacak, görmezden gelinemeyecek, herkesin, gerçekçi ya da fantastik dünyasını derinden sarsan bir şey... Ölüm, hayal ve gerçekliğe eşit mesafede duran bir olgudur, özellikle, net ve temiz dünyalarda yaşamış, fazla şüpheci olmayan, hayata dair şu ya bu şekilde bir duruşu olan insanları mutsuz eder. Savaştan bir ay sonra Zlaya, Elena'yı "Saraybosna Cehennemi"nden Zagreb'e gitmeye ikna etmeyi başarmıştı. O ise kalmıştı zira hâlâ her şeyin yitirilmediğine, hâlâ planlarına yer olduğuna ve yine o planların gerçekleşmesinin sadece Saraybosna'da mümkün olduğuna inanıyordu. Zlaya, hiçbir şehrin ona kafasında tasarladığı kırılğan dünyayı bahşetmeyeceğini hissediyordu.

Aylarca yaşanan ayrı hayat çok fazla şey

değiştirmemişti, Elena'nın iyi ve güzel bir şeyi ardında bıraktığını ve Zagreb'in artık onun için dünyanın merkezi olmadığını fark etmesi dışında... Neyden bulaşmıştı, başka şehirden ya da Zlaya'dan, bu aslında çok da önemli değildi, ancak durmaksızın yürürken ayakkabısındaki küçük taşlar ona hayatın, onun hayatının, başka bir yerde olduğunu ve geri dönemeyeceğini telkin ediyordu işte.

Bosna dağlarının üzerinden, farklı üniformalar içindeki kızgın Boşnak askerlerin eşliğinde garip yollardan geçen Zlaya, savaşın ilk yılını geride bırakarak Zagreb'e varmıştı. Bir ülkeden; o ülkenin insanlarından, sayısız Boşnak rüyasından ve planlardan geriye o kadar az şey kalmıştı ki tek istekleri canlarının sağlığıydı, devamında canlarına ne olacağını bilmemelerine rağmen.

Zagreb'de, kaybettiği hayal dünyasını yeniden inşa etmesi imknsızdı. Planları, buranın meyhanelerinde boş ve zoraki kalıyordu, henüz telaffuz etmeden dahi yalan olduğu belliydi. Onun dışında, dinlemek veya taşak geçmek isteyecekler orada değillerdi. Eğer orada olsalardı, farklı kodlamalarla anlaşır, farklı meyhanelerde bir araya gelir ve Zlaya'nınkilere fazlasıyla benzeyen kurgular yaparlardı lakin kimseyle tanışacak fırsat bile yoktu.

Elena, Zlaya'yı farklı düşünmeye başlamanın vakti geldiğine inandırmaya çalışıyordu. O ise artık sonu gelmeyen, kötü kopyalanmış ve karanlıkta kaybolmuş bir faks mesajına dönmüş olan, solmuş Saraybosna hikyeleriyle cevap vermeye devam etti.

Ümitsizce başka biri olmaya çalıştı, başka bir şey düşünmeye ve kurtulmaya... Ancak özünü unutmuştu. Hayatta yapması gereken hiçbir şeyi yapmayı bilmeyen biri olması yetmiyormuş gibi artık hayal etmeyi de bilmeyen bir adama dönüşmüştü.

Ama kurgunun yerini yemek almıştı. Hayal kurduğu kadar iyi yemek yapıyordu. Ne başka bir çaresi ne de başka bir ilgi alanı olan bir adamın memnuniyetiyle yapıyordu bunu. Yemekleri de tıpkı planları gibi saf bir memnuniyet ürünüydü. İçlerinde beslenmeye ve hayatta kalmaya muhalefet eden bir Boşnak metafiziği barındırıyorlardı; hepsi saf, katkısız bir memnuniyete boğulmuştu.

Zlaya yemek yaptığında, Elena mutlu oluyordu. Ancak hepsi bu kadardı. Bir anlamı, bir nedeni vardı ve umutsuzca dibe batmıyordu. Ancak bir gün Zlaya, Boşnak güveci pişirmek istedi, ancak bu, *Zepterlerle*¹ veya üzerinde gelecek yüz sene daha “*Made in Yugoslavia*”² yazacak olan tencerelerle olacak iş değildi. Boşnak güveci için lazım olan, toprak güveç bir tencereydi ve bu, tabii ki, Avrupalı Zagreb’de yoktu. Bu arada, Saraybosna’daki dükkânlarda da olmazdı ama Bosna’daki her evde bulunurdu.

Elena ve Zlaya günlerce toprak güveç tenceresinin peşinde Zagreb’in altını üstüne getirdiler. Sonunda, iki farklı beldede, iki tane parça buldular. Geleneksel yemeklerin hazırlanması için ideallerdi. Ancak seçmesi zordu. Elena da Zlaya da tramvayla on kez

¹ Bir tencere üreticisi markası.

² İng. Yugoslavya’da üretilmiştir.

itiş kakış gitmiş, toprak güveç tencerelerini uzman edasıyla tırnakla tıklatmış, başlarıyla selam verip dükkânlardan çıkmışlardı. “*Buridan’ın Bosnalıları*” paradoksu³, içinden çıkılmaz bir hâle gelmişti. Her bir toprak güveç, âdeta birer idealdi. Bu ikirciği, başka biri, büyük ihtimalle yine bir Bosnalı, ikinci güveç kabı alarak halletmiş, böylece geriye yalnızca ilki kalmıştı.

Zlaya, güveç tenceresine durmaksızın sevinliyordu. Bin kez yemeğin hazırlanışını betimliyor, o ilahi tadını hissettiriyordu. Hayallerini, yeniden özlerini bulmuşlardı.

Ancak sonrasında, Zagreb civarında baskınlar yapılması emredildi, göçmen kartı olmayan Müslümanlar belirlendi, kaderlerinin ne olacağı hakkında her şey açıklandı. Elena ise Zlaya’yı, tıpkı Zlaya’nın onu Saraybosna’daki ilk nisan ayı bombardımanlarında ikna ettiği gibi ikna etmişti. Çok da bir şeye ihtiyacı olmamıştı. Zlaya, eşyalarını toplamış ve batıdaki bir göçmen kampına gitmişti. Güveç ise hiçbir zaman kullanılmamıştı. Mutfakta âdeta boş bir saksı gibi kalmıştı, kırılmadığı veya başka bir Bosnalı kapmadığı müddetçe de öyle kalmaya devam edecekti.

Peki ya aşk neydi? Aşk; hayal etme, plan yapma, düşlere dalma hakkından kimseyi mahrum bırakmamaktı. Doğrusunu söylemek gerekirse, Zlaya ve Elena’nın gerçeklikle hiçbir alakası olmayan bir

³ Yazarn bir metaforudur, Buridan’ın eşiği paradoksunu kastetmektedir. “Hem aç hem susuz olan bir eşek, kendisinden eşit uzaklıkta bir yere konulmuş olan su ve saman balyası arasında bir türlü karar veremeyip hem açlıktan hem susuzluktan ölür.” hikâyesi üzerine kurulu bir özgür irade teorisidir. - ç.n.

dünyada yaşadığı, binlerce kilometre uzakta ayrı düşmüş iki âşığın hikâyelerindeki gibi kavuşmalarının daima başka diyarlarda, mesela Afrika'da ya da her şeyin saf bir memnuniyetten doğduğu başka bir ülkede olduğu ilk fırsatın adıydı aşk.

KÜÇÜK HANIM

Onu kimse ne görmüş ne de duymuştu ancak halası arayıp dairesine taşınmayı teklif ettiğinde Çipo seve seve kabul etmişti. Beş adım bir oda, en ufak kırığın bile olmadığı pencere, gazlı ısıtıcı ve yemekle dolu bir kiler. Hepsini hesaba katarsak Çipo daha iyi bir hayatı hiç yaşamamıştı. On küsur sene önce babası Kanada'ya gittikten, annesi ise *Şabats*¹ karayolu üzerindeki bir meyhanede kayıplara karıştıktan sonra bir bodrum katından diğerine avare dolaşmış, para dilenmiş, kömür indirmiş ve yüz mark için *Ljubelj*² üzerindeki sınırda birtakım paketlerin taşımacılığını yapmıştı.

İlk başta onca odayla ne yapacağını bilmiyordu, her gece bir diğerinde uyuyordu; bir kez içine girdiğinde, hiçbir şarapnel parçasının bulamayacağı, derin, kuş tüyü yorganların içinde ısınarak... Ancak bu denli büyük bir dairede yalnızlık insanın yakasını bırakmıyordu. Yalnızca ahmaklar bunca oda içinde yalnız yaşar, diye düşündü ve her bir boşluğu doldurmaya, her bir boş köşeye birilerini yerleştirmeye dair planlarıyla

¹ Türkçesi "Böğürdelen" olan Sırbistan şehri.

² Slovenya'nın Avusturya sınırında bulunan şehirlerinden biri.

alakadar olmaya başladı. En başta bütün kilimleri mahvedecek olan avare bir köpek alıp getirdi, ardındansa köpek, koridorun ortasında telef oldu. Derken bir kedi getirdi, o da iki gün sonra kaçtı ancak sonrasında Muyesira ile tanıştı, Muyesira on yedi yaşında, Foçalı, kim bilir hangi yollarla, cephelerden ve Çetnik pusularından geçip katledilmiş akrabalarını terk ederek Saraybosna'ya gelmiş bir genç kızdı. Ona nerede uyuyacağını gösterdi, ne ona bir şey anlatmasının ne de bir soru sormasının onun için akıl kârı olduğunu hatırlattı ve her ne sebeple olursa olsun, dairenin ona ait kısmına asla girmemesi konusunda onu tehdit etti.

Muyesira, kilimlerin üzerindeki köpek pisliklerini temizledi, mobilyaları odasına yerleştirdi, daireyi bir kadın gözüyle tanzim etti ve Çipo'nun can sıkıntısına biraz hayat kattı. Çipo, ona karşıdan bakıyordu, asla bir kelime telaffuz etmedi, on beş gün kadar sonrasını ise alışlagelmiş sorular izledi, Çipo onu küstahça ve neredeyse nefretle yanıtlıyordu. Muyesira ise ona tıpkı alışlagelmemiş erkeklere katlanıldığı gibi, bu dünyadaki her kadının aradığı açıklamaları aramayarak katlanıyordu. Çipo hakkında hiçbir şey bilmiyordu, nereden gelmişti, bu onun dairesi miydi ve bu daireyi bu kadar güzel ve pahalı dekore etmek için nerede çalışmıştı? Bazen merak ediyordu. Özellikle de gece geç vakitte, korku ve endişe vakitlerinde, hakikaten kimin nesiydi, bizden mi yoksa onlardan mı, eğer gizli bir keskin nişancı veya casus değilse, neden kendine dair her şeyi en ufak detayına kadar saklıyordu, neden en azından isminin ne olduğunu söylemiyordu, çünkü Çipo kesinlikle değildi, bu tip bir

isim ne Sırlarda ne Hırvatlarda ne de Müslümanlarda vardı. Gülen bakışlarıyla ve hafif şefkatle onu açmaya çalıştı, önüne kahve getirdi, pazardan içki aldı ancak Çipo, aynı küstahlıkla duruyordu.

- Seni rahatsız mı ediyorum? Çok uzun süredir buradayım ve belki de defolup gitmemin vakti gelmiştir, diye belirtti bir sabah.

Çipo onu aşağılarcasına baktı, kenara tükürdü ve kendini tutamayarak:

- Nereye gideceksin peki, sen fakir değil miydin, dedi.

Cevabını beklemeden evden ayrıldı. Muyesira, ağzı açık kalakalmıştı, bir yandan aklına, onu yumuşatabilecek ve en sonunda başka insanlara ve kadınlara gösterdiği yüzünü göstermesine onu ikna edecek birçok farklı açıklama ve biraz da kadın fesatlıkları geliyordu, kesin olan ise, hayatında kesinlikle başkalarının da olduğu, diye düşündü. Neticede aydan düşmedi ya, mutlaka bir annesi, bir babası vardı, belki arkadaşları, eşi, çocukları da. Ancak akşamüstü Çipo eve döndüğünde tek bir kelime sarf etmeye cesaret bulamamıştı. Tek bir soru bile sorarsa Çipo'nun patlayacağını düşünmüştü, ondan sonra ise kim bilir ne olacaktı, kim bilir belki yeniden, aniden ve görünüşte sebepsiz yere dünyası yıkılacaktı, tıpkı birkaç ay önce Foça'da yıkıldığı gibi. Bir keresinde tam geçerken, tahminen tesadüf eseri, Muyesira'ya dokundu. Muyesira, silkindi ve sendeledi, Çipo ardına baktı ve yine en ufak bir sıcaklık göstermeden baktı. Bir keresinde, Çipo dışarıdayken odasına gizliden gizliye bakmıştı. Duvarında kocaman bir haç ve Hristiyanlığa ait bir de kutsal emanet

vardı. Ancak bundan ibaret, diye geçirdi aklından ve ilerleyen birkaç gün boyunca Çipo hakkındaki her şeyi bildiğini düşünüyordu. Demek ki Çipo, Katolik'ti ve o yüzden ondan nefret ediyordu. Ama görüyorsun işte, Katolikler Ortodokslardan çok daha iyi. Seni öldürmek yerine evlerine alıyorlar, yalnızca sana kötü kötü bakıyorlar.

Çipo uzun süre bu genç kızla ne yapacağı konusunda ızdırap çekti. Muyesira, ona güzel ama aynı zamanda yabancı geliyordu. Savaştan önce Çipo'nun bodrumlarında böyle varlıklar olmazdı. Fakat şimdi, halasının dairesindeydi ve savaşın ortasında, âdeta gökten inen bir hediye gibi, bir yandan umut verici öte yandan sonuna kadar çirkin! Muyesira, iyi ve dürüst bir hayatın saf ve açık teklifi gibiydi. Bu Foçalı kız onun içine işlemişti, arzularına karşın teninde yeni, daha şiddetli ve daha acı verici bir kazanın ilanı gibiydi. Ona dokunmak istiyordu ancak olası her dokunuş, ardında hiçbir şey bırakmayacak olan hayatının son yenilgisinin ilanı demekti; delirmek, intihar etmek veya *Trşçanska Sokak*'ta³ boy gösterip Yahudi Mezarlığı'na konuşlanmış bir keskin nişancı tarafından paramparça edilmek dışında.

Uyumadan evvel, haça baktı ve kendi kendine tekrarladı: "Ben, Tanrı'm, buradayım, ne kendime ne de ona yardım edebiliyorum ancak sen de buradasın, bize yardım et!" Sözlerinin bir duaya benzediğini düşünüyordu.

Yazın sonuna gelmeden, bir bomba binanın tam önüne düştü ve Muyesira'nın iki bacağını birden

³ Güncel ismi *Fra Anđela Zvizdovića Sokak*'tır.

kopardı. İki gün içerisinde hastanede vefat etti, zaten doktorlar ellerini onun üzerinden çoktan çekmişti. Çipo ise pencerenin altından bağılıyor, sesi hastanenin etrafında yankılanıyordu: “*Hanumice moja!*”⁴ Ne olur geri dön!” Bütün dünya nasıl ağladığını görmüştü. Bu küçük kızla ne işi olduğunu ve neden onu “*küçük hanım*” diye çağırdığını merak ediyorlardı.

⁴ *Küçük hanımım* anlamına gelir. *Hanumitse moya* diye okunur. Genelde Müslüman kadınlar için kullanılır. Çipo’nun çığılığı 25 yıldır kulaklarımızdadır. - e.n.

GONG

Hijyen Kurumunun oradaki virajda tramvay sürücüleri tahminimce onları o tarafta neyin beklediğini bilmediklerinden, daha öncesinde bir kaza gerçekleştiğinden veya yalnızca batıl inançlı olduklarından, hep çan çalarlardı. Çan sesinin az da olsa etkiledikleri vardı ama civar binalardaki kiracılar bu sesi artık duymuyordu; tıpkı duvar saatinin sesini duymadıkları gibi. Hatta askerî mağazanın istinat duvarının orada yazlık uyuklamalarına dalmış kediler de duymuyordu. Yıllar geçti, tramvayların çanı çalmaya, virajın ardında hep aynı düzlük uzanmaya devam etti, tee *Marijindvor*'a ve Titova ile Tvrtkova geçitlerinin oradaki durağa değin.

Çan sesi; Sarayevsko ve Nikşičko biraları, Barel konyağıyla yoldan çıkmış nesillerin siroz olmayı beklediği, küçük bir alkolik meyhanesi olan Kvarner'in daimî misafirlerini de etkilemiyordu. Ancak bir gün Paraşütçü Asker Meha, Kvarner'e, *Srtse*¹ olarak bilinen, Banya Luka'nın² *Slavija* takımının eski boksörlerinden olan askerlik arkadaşı Mišo'yu getirdi.

¹ (Özgün adı: *Srce*) "Kalp" anlamına gelir. Özgün hâliyle bırakmayı uygun gördük. - ç.n.

² Bosna Hersek'in özerk Sırp Cumhuriyeti'nin başkentidir.

Tıpkı her yeni misafirde olduğu gibi, mekân sahipleri Mišo Srtse'yi bakışlarındaki iki soruyla karşıladılar. Cebinde ne kadar parası olduğu ve Kvarner'in mutluluğunu, huzurunu bozmak isteyip istemediği... Esas içiciler küfretmez ve kızmazlar, onlar sessizlik, huzur ve derin düşüncelere dalmayı beklerler; her ani hareket onların sinirlerini zıplatır, her sarf edilen küfürde şişeyi ellerine aldıkları gibi vurmaya başlarlar, bu da her zaman üçüncü sayfalara yanlış açıklamalarla taşınır.

Mišo'nun Kvarner'e girmesinden beş dakika sonra ilk tramvay çanını çalmıştı. Mišo Srtse içsel bir tepkiyle ellerini gard alan bir boksör gibi kaldırdı, futbolcu Veliya'nın yüzünün tam karşısında, o da aynı şekilde içsel bir tepkiyle kül tablasını aldı ve başının ortasına geçirdi. Paraşütçü asker Meha, arkadaşını savunmak için fırladı, öğretmen Loyze haykırdı: *krucifiks i krucijalis*³, barmen Zoka bardağı elinden düşürdü, Mišo Srtse kalktı, futbolcu Veliya'yı kolunun üstünden tuttu:

- Affedersin dostum, isteyerek olmadı, dedi. Futbolcu Veliya ona korkarak baktı ve:

- Önemi yok, olur öyle, diye cevapladı.

Olanları düzeltmek için paraşütçü asker Meha, herkesi içmeye çağırdı. Ancak daha içkiler gelmeden tramvayın çanı yeniden çaldı. Mišo Srtse gergin bir şekilde paraşütçü asker Meha'ya baktı ve:

- Hadi gidelim buradan, bu tramvaylar belamı sikiyor, dedi.

- Gidemeyiz yahu şimdi, görüyorsun yeni sipariş verdim.

³ Hrv. *Haç ve ehemmiyet.*

Miço Srtse sandalyede kımıldamadan duruyordu, barmen Zoka biraları getirdi, bir yudumda bittiler, tramvay çanını yeniden çaldı, Miço Srtse ellerini gard alan bir boksör gibi kaldırdı, tüm gözler ona döndü ve herkes ama herkes kahkaha atmaya başladı. FK Proleter'in bir maçında, oyunun heyecanından gözü çıkan ve 1951 senesinden beri güldüğü görülmeyen futbolcu Veliya bile gülmüştü. Bu bitkin boksörün dünyada, kulağında kalan "gong" sesi dışında hiçbir şeyi kalmamış olması herkese bir bakıma sempatik gelmişti. Bu sayede Miço Srtse bedava bir bira daha içti.

Bir sonraki gün Kvarner'e yalnız geldi. Mekân sahipleri onu tanıdık bakışlarla karşıladılar, futbolcu Veliya omzunu sıvazladı, barmen Zoka bardakları temizlerken hırıldadı:

- Hey, taşıkardi, nerede tramvaylar?

Miço Srtse ona bir suikastçı edasıyla bakıp bir bira sipariş etti. İlk tramvay geçti, bu beklenen tramvaydı, Miço Srtse orta parmağını gösterdi ancak bir sonrakinin de geçeceğini hesaba katmamıştı. Her yeni birada daha güçlü ve ani gard alıyordu. Mekân sahipleri bunu biliyorlar, o yüzden biralarını ismarlıyorlardı. Onun refleksleri günlük hayatın bir parçası hâline gelmişti, yalnızca öğretmen Loyze, aylar geçmesine rağmen çan sesine alışamayan bir adamın varlığından endişe duyuyordu.

Bu, artık önemsiz bir şey olmuştu. Miço Srtse Kvarner'de âdeta her saat başı öten bir guguk kuşu oluvermişti. Onun meyhaneye gelmediği günlerde herkes bir tür boşluk hissediyor, güzel ve önemli bir şeyi kaçırdıkları intibasına kapılıyorlardı. Zaman

parmakları arasından kayıp gidiyor, bira tadını kaybediyor, konyak ise gücünü yitiriyordu. Fani hayat, boş cepler ve gelmekte olan savaşın sessiz gözdağı ise kesin olan yegâne şeylerdi. Bir sonraki gün Mişo Srtse Kvarner'e gelince insanlar, mutluluk ve iyimserlikle ilk tramvayın geçişini beklediler.

6 Nisan'da onları, Kvarner'in cam kapısına asılmış öğretmen Loyze'nin ölüm ilanı ve *Yarçedole*'ye düşen ilk bombaların hikâyesi karşıladı. O gün az içildi, çok tartışıldı. Soğuk ve ayık kafalar, mühendis Edo, futbolcu Veliya, paraşütçü asker Meha, Bilye Mirso ve hırsız Stevo durumu analiz ettiler. Olması gerekenin olacağında mutabık kaldılar. Köle Mato, öğretmen Loyze'nin Tanrı'nın sıradan insanlar arasından yanına siroz sebebiyle çağırdığı, muhtemelen, son kişi olduğunu fark etti, diğerleri omuz silkti, girişte ise Mişo Srtse belirdi. Kendi masasına oturdu, sigarasını yaktı ve:

- Bu müsabaka yüz bir raunt sürecektir ve benim aklıma ne tramvaylar ne aparkatlar ne de sizin şakalarınız gelecek. Beni, işte bu öldürecek, dedi. Eliyle göğsünün sol tarafına üç kez vurdu ve orada bulunan herkese manalı bakışlarla baktı.

- Mişo deli değil, saymadığınız bu kalp de kol kası değil. Buraya girdiğimde ne düşündüğünüzü biliyorum. Bırakın bir kez daha gireyim bu kapıdan. Artık Mişo Srtse değil de Çetnik Mişo olarak gireyim. Siktiğimin aşağılıkları, şimdi aklınıza geldi değil mi nerede olduğunuz, kim olduğunuz, askerler bıçaklarını bilerken siz bana bira söylediniz, hangisi daha hızlıydı bilinmez. Şimdi trene geç kaldınız diye Mişo suçlu olacak. Buyurun, sonrasında düşünmemek için dağıtın

bu kafamı, kafamı da ve eğer böyle düşünen varsa onu da sikeyim!

Önce Mişo Srtse ardından oradaki herkes başını ellerine gömdü. Barmen Zoka, “Mişo, sikerim belanı. Ben de Sırp’ım!” dedi. Kımıldamıyordu, futbolcu Veliya yerinden kalktı, bir şeyler söylemeye hazırlanıyordu, boksörün omzuna dokunmuştu ki Mişo, fırladı ve Veliya’ya yüksekten öyle bir vurdu ki, böylesini Bosna’da kimse görmemiştir. Futbolcu Veliya yere serilmişti, oturan herkes yerlerinden fırladı, paraşütçü asker Meha, yaş dolu gözlerle:

- Yahu yapma Mişo, günahtır!
- Kime günahtır, ha, hayvan?
- Sen daha neye günah olduğunu bilmiyorsan, ben seninle boşa konuşuyorum demektir. Günahtır işte, tramvaylara da insanlara da böyle konuştuğun müddetçe sana da.

Mişo Srtse, sanki bir yeri kesilmiş gibi aniden kendini geri çekti, taşıkardi gibi, gerideki o sandalyeye doğru devrildi, bir bez parçası kadar bembeyaz kesilmiş, bakışları ise bomboştu. Her şey iki dakika içerisinde olmuş, hiçbir tramvaysa oradan geçmemişti.

Barmen Zoka hızlıca bir bardak konyak doldurdu, ardından Mişo’nun masasına getirdi, o ise bardağa tek bir hamle bile yapmadı. Korkutucu sessizlikte, Mişo gözyaşlarını silmeye başladı. Tüm meyhane, masasının ardında toplanmıştı. Kimse hakiki mahiyette ne diyeceğini bilmiyordu, dışarıdan silah ve patlama sesleri geliyordu; uzaklardan, tramvaylar geçiyor lakin çan çalmıyorlardı, ruhlar âdeta bir bedenden diğerine taşınıyor, başka bir şey, acı ve alışılmadık bir şey hâline geliyordu.

O gece tek kelime etmeden ayrıldılar. Bir sonraki gün Kvarner'in önüne bomba isabet etti, vitrin parçalandı, oradaki aylaklar içeri koştular, içeridekileri dağıtıp, içkileri alıp götürdüler. Mekân sahipleri geriye neyin kaldığını görmek için dahi Kvarner'in önüne gelmediler. Başka meyhanelere dağıldılar ya da bu hikâyeden yok oldular.

Banya Luka'nın *Slavija* takımının eski boksörlerinden Mišo, Birinci Lise'nin oradaki köprüde vuruldu. Kimi merminin doğrudan kalbine isabet ettiğini söylüyor, kimisi ise başına. O günün gazeteleri, bir değerli sporcunun daha canı eller tarafından nasıl vurulduğunu yazıyor. Hepsi işte bu kadar, ha bir de, o güzergâhtaki tüm tramvayların infilak eden bombalar yüzünden tahrip edilmesi var tabii.

SLOBODAN

Yıllardan 1944'tü ve kimse, devamında neler olacağını kestiremiyordu. Bogdan ve Mira geceyi uzun ve can sıkıcı sohbetlerle geçirmişti, ta ki Mira'nın karnındaki bebekten kurtulma kararı alana değin... Bogdan, bağlantıları sayesinde, Saraybosnalı kadınları istemediği çocuklardan derin bir gizlilik içinde kurtarmasıyla meşhur olan Alman bir doktora ulaşmıştı. Operasyon gerçekleşmişti lakin Mira'nın karnı büyümeye devam ediyordu. Bebeğin küret darbelerinden kurtulduğunu fark ettiklerinde ise artık çok geçti. Korku dolu aylar başlamıştı: Başarısız bir kürtajin ardından çocuk dünyaya nasıl bir şey olarak gelecekti, neye benzeyecekti; iki kolu, iki bacağı, bir de başı olacak mıydı?

Saraybosna'nın kurtuluşu sırasında bir erkek çocuğu dünyaya geldi, ismini *Slobodan*¹ koydular. Son Alman birliği, silahsız ve yere inmiş bakışlarıyla şehri terk ederken o, tıpkı diğer bebekler gibi ağlıyordu. Şehirde Stuplu papazın asılma hikâyesi yayılırken annesi, neşe içinde çişli bezini değiştiriyordu. Vuçiya Luka'daki son Çetniklerin yakalanıp şehrin diğer ucuna götürüldükleri o gün, ilk defa gülümsedi.

¹ Özgür anlamında bir erkek ismi. - e.n.

Görünen oydu ki anne ve babasının kaygıları yersizdi ve Tanrı, küçük Slobodan'ı; güzel zamanların, kucak dolusu engin sarılmaların ve bir daha korkuları gizlemeyecek rahatlamış avuçların habercisi olarak seçmişti.

İlk çalışma hareketleri² döneminde çocukta yolunda gitmeyen bir şeyler olduğu anlaşılmıştı. Bazı şeyleri akranlarından çok daha hızlı öğreniyordu ancak geri kalanını idrak edemiyordu; önce uzunca bir süre durmaksızın ağlayabiliyor, ardından ise içine kapanıp günlerce gözlerini tek bir noktaya dikebiliyordu. Nihayetinde kendine geldiğinde ise annesi ile babası her şeyin anlık bir buhran, birçok garip çocuk hastalığından biri olduğunu, asıl sebebinin bilinmediğini lakin her şeyin er ya da geç ardında tek bir iz bile bırakmadan çekip gideceğini düşünüyordu.

Slobodan'ı birinci sınıfa yazdırdıklarında sinir krizi geçirdi. Okul sırasına oturmuş ve parmağı kırılana değin tahtayı sıkarak bağırmıştı. Bogdan yanına gelmiş, onu eve götürmüş, yatağına yatırmıştı, uyku her şeyin ilacıydı, annesi endişelenmiş, ancak ne bir sonraki gün ne de ilerleyen günlerde kimse onu yatağından çıkaramamıştı. Her şefkatli adımı sıcaklıkla karşılıyor, onu akranları arasına her geri döndürme çabalarındaysa uzun ve boğuk bir çığlıkla tepki veriyordu, ardındansa daha uzun ve terleten rüyalar... Yalnızca o an ilgilendiği şeyler hakkında sohbet ediyor, geri kalan her şeye ise afallamış

² İkinci Dünya Savaşı sırasında yol, demiryolu, kamusal binaların inşası ve yapımı amaç güdülerken gönüllü olarak yürütülen işçi çalışmaları. Günümüzde Yeni Belgrad'ın bir kısmı, Šamac-Saraybosna demiryolu hattı gibi birçok proje bu hareket çatısı altında, gönüllü olarak inşa edilmiştir.

bakışları ve sessizliğiyle cevap veriyordu. Bogdan ona günlerce ayakkabısını nasıl bağlayacağını öğretmeye çabalamıştı. Küçük çocuk parmaklarını birleştirip, ölmüş bağcıkları üst üste getiriyor ancak hiçbir şekilde bu üç basit adımı başarıyla tamamlayamıyordu. Buna karşın tüm aile sohbetlerini hatırlıyordu; yedi gün önce yenen öğle yemeğinde ne konuşulduğunu, kimin en yakın arkadaşının geçen sene Promayna'da³ deniz kestanesine bastığını, 1946 yılında komşularına nasıl un bulduklarını kelimesi kelimesine tekrar edebiliyordu. Çocuk, ailenin bir tür hatırlatıcısı olarak büyüdü, zikredilen her kelimeyi motamot, biraz yüksek bir ses ve hep aynı tonla harika bir şekilde tekrar ediyordu ama tüm bunların dışında tam mahiyetiyle yetersizdi.

1950'li yılların ortasında, Bogdan vefat etti; üzüntüden, belirsizliklerinden bir küretle kurtulma kararı aldığı 1944 sonbaharının gecesinden kalma iyileştirilemeyen anılarından... Anne ise boyu neredeyse iki metreyi bulmuş olmasına karşın hiçbir zaman kendine sahip çıkabilecek kadar yeterliliğe sahip olamayacak oğluyla yalnız kaldı. Saraybosnalılar, bu yaşlı kadını hep hatırlayacaktı; her zaman temiz ve ütülü kıyafetleriyle, sustuğu sürece efendi lakin konuştuğunda tam mahiyetiyle bir aptal olan devasa oğlunun üç adım arkasından giden, bakımlı tırnaklara ve güzel, şehirli bir yüze sahip bu kadını... Ayakkabıcı Meho gözlüklerinin üzerinden ona bakarak "bu çocuğun sayılı günü var" dediğinde saçlarına aklar çoktan düşmüştü bile. Annesinin ömrü müddetince yaşayacaktı.

³ Özgün adı Promajna olan Hırvatistan'ın Split şehrine bağlı bir köy.

Mira Hanım, Saraybosna Kış Olimpiyatları⁴ zamanında bu dünyadan sessizce göçüp gitti. Slobodan, sokaktan gelip geçeni çevirip insanların soyağaçları hakkında sorular sormaya başlamıştı. İnsanlar metanetle cevap veriyor, o ise hatırlıyordu. Slobodan'a her şeyi anlatıyorlardı, o da her şeyi hafızasına arşivliyor ve bir sonraki karşılaşmalarında tekrar ediyordu. Simaları hatasız hatırlıyordu, örneğin Lika'dan⁵ bir aileyle Podrinje'den bir aileyi birbirine karıştırdığı hiç olmamıştı. Kimse, çarşıdaki hanımların kızlarının inançlarını reddetmesiyle yaşadıkları hüsranı ondan daha iyi anlayamıyor; kimse, bir vefatın ardından baş sağlığı dileme konusunda ondan daha hazır ve nazır olamıyordu.

Her konuda çok iyiydi; onu Bobane, Bobo veya Sobo diye çağırdıklarında delicesine sinirlenmek dışında... İşte o zaman sokağın ortasında durur, elini yumruk yapıp çocukça bir öfkeyle hırlardı: Slobodan, Slobodan, Slobodan! Mahallenin eşkıyaları ise onun bu zayıf noktasını hemen keşfeder ve mahallenin kaçığı üzerinden eğlenmeye başlardı. Çocuklar etrafında koşuşturur, işsiz güçsüz gençler ellerinde biralarla tekelin önünde gülüşürlerdi, ta ki daha olgun ve ciddi biri bu azgın genç grubu dağıtıp Slobodan'ı evine kadar götürene değin...

Nihayetinde tıpkı dünyadaki tüm deliler gibi gözüküyordu. Pis, düzensiz ve hep aç... Hakikatte kimse, annesinin ölümünden sonra nasıl yaşadığını bilmiyordu, komşuları onu doyuruyor muydu yoksa

⁴ Saraybosna'da 14. düzenlenen Kış Olimpiyatları, 1984 yılında gerçekleşmiştir.

⁵ Hırvatistan'ın güneydoğusunda geleneksel bir bölge.

öp kutusunda ekmek kabuğu bulabilecek kadar akıllı mıydı?

CNN, savaşı dair Saraybosna'dan yaptığı ilk haberlerden birinde, Slobodan'ı, etrafına bombalar düştüğü sırada büsbütün bir huzur ve kaygısızlık içinde şehirde yürürken gösterdi. Kamera onu yetmiş metre kadar takip etti. Muhabir; masum bir Saraybosnalının patlamayla hayatını kaybettiği ânı yakalamayı istiyordu. Slobodan, yürüdüğü sırada kamera kadrajının dibine kadar gelmiş, muhabire gülümseyerek kafasını sallamış ve ona soyağacını dahi sormadan yoluna devam etmişti. Nitekim devasa sırtının tam arkasına bombalar düşmeye devam etti, muhabir ise biraz hayal kırıklığı içerisinde seyircilere Saraybosnalıların arasında delicesine cesur insanların olduğunu bildirdi.

ALABALIK

Geceleri yalnızca gökyüzü parlar. Evleri, göklere ulaşan telgraf direklerini aydınlatır, ağaç dallarına doğru ilerler, boyayla tek tük geçenlerin şekillerini çizer. Bu güzel gökyüzü karanlık bir set gibidir. Genç adam çatıda duruyor, sigara içiyor ve görüntüleri idrak etmeye çalışıyordu. Bu boğulmuş şehrin resminde, gölü, balıkların atlarken saçtığı neon ışıkları, su perilerinin seslerini, klasik beddua olan “Tanrı annene gölde kancayla seni aratsın”ı, diğer kıyıların çağrısını, uzak halk türküsünü, açık denizden yirmi kilometre uzaklıktaki meyhaneden gelen kırılmış bardağın yankısını seçebilmek epey zordur.

Kendi mahallesi, Bosna’daki tek göl mahallesini, on beş sene önce terk etmiş, ardındansa hem ışığın hem de karanlığın daha önce gördüğü şeylerden daha büyük olduğu bu şehre taşınmıştı. İlk zamanlarda onu uzaklardan gelen sesler avutmuştu: birkaç kilometre aşağıdaki gardan kalkan trenin gürültüsü, çorap fabrikasının muntazam makineleri, gecenin son tramvayının tıkırtısı, Byelaşnitsa¹ ve İğman’dan²

¹ Özgün adı Bjelašnica olan Bosna Hersek’in merkezinde kalan bir dağdır, kış turizmi için önemli merkezlerden biridir.

² Bosna Hersek’in merkezinde kalan bir başka dağdır. Aliya İzetbegović için söylenen “İğman Dağı gibi adam” lafının kaynağıdır. - e.n.

gelen titreme, ilk kışın buzdan hırıltısı, ayakların altında kırılan buzun kıtırtısı, garaj kapısının önünde taşlaşmış karın parçalanışı. Sonrasında bu sesler kayboldu, göl büyüüne ait anıları ise inandırıcı gelmemeye başlamıştı hatta tamamen yalan hâline gelmişti. Hayat, ruhundan ziyade farklı bir dünyaya uymuştu, yalnızca elli kilometre uzaklıkta olan ama tamamen farklı bir dünyaya.

Son olarak son açıklama mahiyetinde, tüm ışıkların patlayış ve sönüşlerinin sesli resmi çıkmıştı ortaya, gözlerinin ardındaki huzur ve dinginliğe geri dönmüştü. Genç adam, düz çatının üzerinde, kenarda duruyor, gece rüzgârında hafif hafif dalgalanıyordu. Bu sabah, gölden, güvenilir olmayan kişilerden, babasının öldüğü haberi geldi. Bu haberi doğrulayamıyordu zira telefonlar çalışmıyordu, kuşatılmış şehre ise, kazara olmadığı takdirde, güvenilir haberci gelmiyordu.

Kimse karanlığın tezahüründe çirkin ve yalnızca anlık duyulan bir sesi, herhangi bir işareti doğrulayamaz veya yalanlayamazdı. Şehirde ışıklar kaybolduğu anda durur ve devamında ne yapacağını bilemezdi. Her hatalı adım, örneğin yatağa veya sahte bir dinginliğe geri dönüş gibi, onu daha çok sarsabilirdi. Yavaşça sallanıyor, gelmekte olan cinnetten korkarak kristal göl dünyasındaki anılarına dönüyordu.

Ellerinin arasında bir alabalığı ilk kez tuttuğunda yedi yaşındaydı. Balık, ona kendisinden daha büyük bir şeymiş gibi gelmişti, güçsüzce debelendiği sırada kuyruğunu hiddetle sallamıştı, su yüzeyine ölümcül derecede uzaktı. Her şey bu kadar değilmiş gibi geliyordu ona, onu bırakmak zorunda kalacağı bir nedeni varmış gibi, çünkü alabalık ona karşı korkunç bir silah kullanacaktı, var olmadıklarını söyledikleri

dikenleriyle kurtulacak, ona geriye kalansa giderilemez korkunç bir acı olacaktı. Daha sonra filmlerde bu su canlılarının, tecrübeli balıkçıların ellerinden, tıpkı çocuklarınkinden olduğu gibi, çoktan hâkim olduklarını düşündüklerinde nasıl kaçtıklarını izlemişti. Aklından geçirdiği, balıkların oldukça kaygan olmalarından mütevellit doğru anda ortadan kaybolabildikleriydi ancak artık buna inanmıyordu. İlk kez elinde bir alabalık tutmuş herkes, balığın sudan aldığı güçten korkardı. Bu korku; doğru bir zamanda, şimdi ya da yüz sene içinde, sana ihanet edecek veya yok olacaktır.

Babası boş günlerinde balıkçılıkla ilgilenirdi. Aynı zamanda maden işçisiydi. Gölün biraz uzağında bir tane kömür yatağı vardı, çamurlu ve pisti, tıpkı dünyadaki tüm diğer maden ocakları gibi. Babası, mesleğiyle gurur duyardı. Uzun boylu, yakışıklı ve sarışındı. Veli toplantılarında tıpkı tüm diğer babaların sesi ve sözcükleriyle konuşurdu fakat bir yerlere seyahat ettiklerinde, meraklı sorulara maden işçisi olduğunu söyleyerek cevap verirdi. Küçük çocuk utanır, ayağıyla ona vururdu, babası ise iyi bir şaka yapmış gibi gülerdi. Çok seneler sonra genç çocuk, Slovenya'da bir otelde, hafif bakışmalar silsilesinin ardından, narin ve kırılgan bir genç kıza maden işçisi olduğu yalanını söylemişti. Genç kız ona bakmış ve aşağıda, yer altında yalnızca eğitimsiz insanların olduğunu korkarak farkına varmıştı. Genç adam gülmüş, genç kız ise ona isteksizce bakan gözleriyle kabaca karşılık vermişti. Genç adam ise babasının maden işçisi olduğunu söylemek için nasıl doğru zamanı ve yolu bulduğunu merak etmişti.

Çatıdan bütün dünya gözüküyor olmalıydı. En azından bize önceden anlatılan hikâyelerdeki gibi, ya da en azından seni ilgilendiren kısımlar gözükmeliydi. Genç adam gözlerini kedere açtı ancak hiçbir şey göremedi. Tam şu anda yapılabilecek tek şey o kötü haberi unutmak, hiçbir şey görmemiş ve duymamış gibi davranmaktı lakin kız arkadaşına ve arkadaşlarına çoktan söylemişti. Onların teselli etmeye çalışan bakışları, ihtimamları ve sahte şefkatleri de bu haberi unutması gerektiğini kanıtlıyordu. Babasının belki de ölmüş olmayabileceğini, bir hata olabileceğini söylüyorlardı, lakin o, bunlara inanmıyordu. O, en ufak ve en anlamsız onayın, sezginin ya da en azından onu kurtarabilmek ve çatıdan inip yatağına dönmenin yollarını arıyordu. İnandığı buydu.

Eğer şu an büyük, büüsbüyük bir yağmur yağarsa, belki de vadiyi suyla doldurur, vadide ay ışığı parlar. Suyun altında kalan şehir boğulmuş ve batmış olur. Bu felaketten geriye sadece hedefe kilitlenmiş roketler hayatta kalır, bir de geç saatlerde, çürümüş küçük bir teknede, oltasından gözlerini ayırmayarak bir alabalık yakalamayı bekleyen babasının kurtulduğu yanılsaması.

SAKAL

Tıpkı içi boşaltılmış bir kaba düşen ilk yağmur damlası gibi Yuray'ın başı çamur içinde kalmıştı. Askerlerardınabakmadanyanındangeçipgidiyorlardı, üç adım ötedeki komşu Simun, iki metrelik bir çukur kazmıştı, öte yandan, ensesinde hissettiği garip bir boşlukla ve bir önseziyle gökkuşağının tüm renklerinin seçildiği toprağa bakıyordu, korkudan mahrum, acaba onun da kafasını tıpkı hapisane helasındaki gibi ayıracaklar mı diye düşünüyordu. Göz ucuyla, Yuray'ın bir saat önce kazdığı yere doğru bakıyor, Yuray'ın beyninin pekmezinin aktığı çukuru hesap ediyordu, kusursuz kazılmış kenarlarına hayran olmuştu, tıpkı ekmek ve suyu bahşeden Tanrı gibi becerikli bir çömlekçi, parmaklarıyla şekillendirmiş gibi bir hâli vardı.

Dinka iki kadınla daha beraber, gece inmeden hemen önce geldi. Onları, üniformalar içinde, sakallı ve kasvetli adamlar getirdiler. Biri ayağıyla Yuray'ın bedenini yere serdi, ağız ucuyla söylendiler: "Bu o mu?" Dinka başını onaylar gibi salladı ve bakışlarını çevirdi. Yuray'ı yeni yerine bıraktıktan sonra ardına bakmadan çekip gittiler. Tamamen açık gözlerle, alnında çok küçük bir çukurla, göğüslerinde tuttuğu

elleriyle, hayatında ilk defa gökyüzünde uçağın ardında bıraktığı izi görmüş gibi hafifçe aralanmış dudaklarıyla çekiniyor ve “Bu nasıl bir mucize?” diye soramıyordu. Simun ona yaklaşmayı ve yağmur isabet etmesin diye gözlerini kapatmayı çok istiyordu lakin kim bilir askerler buna nasıl tepki verecekti ve kim bilir Yuray kapalı gözlerle nasıl gözükecekti, gözleri kapalıyken nasıl bir resim görecekti ve çukur kazan bir adama bu durum ne kadar ve nasıl bir acı verecekti.

Yuray bodrum katında dört ay boyunca saklandı, hepsi bir şeyler olmasını diliyorlardı, *bir şeyler olsa da Çetnikler yok olsa, bir şeyler olsa da bir sabah gözlerimizi başka bir yerde açsak, en azından nehrin diğer tarafında*, diye geçiriyorlardı içlerinden. Deyan her gün gelip gidiyordu, şairdi, edebiyat kulübünden arkadaşındı ve savaşın şerefine başında kürk kalpakla dolaşan, göbeğine kadar sakal bırakmış ve sürekli sarhoş dolaşan biriydi. Yuray’a sarıldı ve geçirerek kulağına, çok yakında sokaklarda hicap duymadan, korkusuzca, tıpkı şerefli ve saygı duyulan bir adam gibi yürüyeceği zamanın geleceğini fısıldadı. Lakin sarhoşlar dünyaya olan bakışı değiştirmeyi severler, tıpkı Deyan’ın yaptığı gibi. Arkadaşını, aynı ses rengi ve aynı samimiyetle teselli ettikten sonra, işte bu bıçakla ve işte bu kilimin üzerinde, bir Sırp şair olarak Hırvat şairi katletse çok güzel bir olay olabileceğini anlatmaya başladı. Ardından Yuray’ın hırıltısını, yayılan kanı, duvarlar arasında çıkacak pencere arayarak kanat çırpın ruhunun kokusunu ve tam katliam anında yazdığı şiiri betimlemeye başladı. Yuray tek kelime etmedi, durumu hafif

bir gülümsemeyle yumuşatmaya çalıştı, Dinka ise taşlaşmış bir şekilde, Deyan'ın gitmesini ya da olması gereken şeyin olmasını bekleyerek öylece duruyordu. Deyan'a en sonunda gına geldi, Yuray'a elini uzattı, ardından Dinka'ya, çıkarken haykırdı:

- Deyan'ınız sizi koruyor ve yemin olsun ki koruyacak da! Yakın arkadaş düğme değildir, onun eşi de fermuar değildir!

Eğer çıkıp gitseydi, Dinka ağlayacaktı, Yuray parmak uçlarıyla omzuna dokunacaktı ancak kimsenin birbirine diyecek hiçbir şeyi yoktu. Deyan, verdiği sözlerden birini yerine getirmişti, diye düşündüler. Ya onları kurtarmak isteyerek ya da onları boğazlamak isteyerek...

Bir gün, bir grup bilinmeyen sakallı kişi bodrum katında bir anda ortaya çıktı; Dinka'yı patakladı, Yuray'ı ise "savaş ekibi"ne aldı. Aylar boyunca, cephenin ilk hattında, Boşnak menzillerine yaklaşık on metre uzakta çukurlar kazdı. Çoğu zaman karşı taraftaki askerleri gözlerinin renginden tanır, ağzını açıp bir kelam etmek isterdi ancak onlar ise Yuray'ı borularla kendi kendine konuşmak zorunda bırakarak barakalara giderlerdi. Başlarda ateş açacaklarından korkardı, ardından bunun hiçbir zaman beklenmedik bir anda gerçekleşmeyeceğini fark etti. Mutlaka bir işaret olmalıydı, gökyüzünde bir belirtisi, ölümün gelmekte olduğunu hissettiren bir sabah önsezisi, o kıyamet gününü önceki günlerden ayıracak mutlaka bir şeyler olmalıydı.

Deyan, Dinka'nın etrafında dolanmaya devam ediyordu. Ona yemek getiriyor ve sarhoş bir

şekilde eğer olur da, Tanrı esirgesin, *Ustaşalar*¹ Çetnikleri alt ederse Yuray'ı ondan başka kimsenin kurtarmayacağını, aynı şekilde onu da Yuray'dan başkasının kurtarmayacağını anlatıyordu. Dinka yalnızca başını sallıyordu, Deyan ise onu şakalarla neşelendirmeye çalışıyordu. Bir gün, gülümseyerek sordu:

- Söyle dostum, eğer Yuray'ı bok çukurundan kurtaracak olsam, bana verir miydin?

Dinka bakışlarını başka yana çevirmişti, sinirden dudakları birbirine çarpıyordu lakin hiçbir şey söylemedi.

- Bak dostum, istiyorum, diye söylemedim, yalnızca yapar mıydın, diye merak ediyorum. Yalnızca nasıl bir insan olduğunu ve Yuray'ı ne kadar umursadığını merak ediyorum. Mesela ben, onu şu an umursadığımdan daha fazla umursayamazdım. Eğer onun başını kurtaracağını bilseydim, hiç düşünmeden beni becermene izin verirdim, şimdi düşün, sen mi kocanı daha çok umursuyorsun yoksa ben mi?

Ona, eğer gerekirse, sırf Yuray'ın başını kurtarmak için Pale'ye gideceğine söz vererek oradan ayrıldı. Böylece yaptığı şakalarda ciddi olmadığını idrak edecekti. İnsanız sonuçta, hayvan değil.

Dinka, Yuray'ının artık olmadığını, geriye yalnızca boş ve içi oyuk bir delik kaldığını idrak etmeye çalışırken tepeden aşağı indirildiği sırada, yüzü gülen Deyan aşağıda bekliyordu. Yukarıya aceleyle çıktı ve evrak işleriyle meşgul olmaya başladı. Dinka ise

¹ (*Özgün adı: Ustaša.*) II. Dünya Savaşı döneminde faal olan Hırvat Nazist hareket yanlılarına denir. Günümüzde ırkçı anlamında kullanılan bir hakarettir - ç.n.

onun yalnızca yok olmasını istiyordu. Ona ne baktı ne de cümlelerin yarısında susup kaldığını duydu, tıpkı karargâhtaki gibi... En yüksek yerden... Doğru insanlardan... Doğru kâğıt... Yalnızca nasıl... Tanrım, sakallarını nasıl yıkadığını düşünüyordu, onları şampuanla mı yoksa tıpkı dünyadaki her normal insanın sabahları yüzlerini yıkadığı gibi mi yıkıyordu?

ÇAPKIN ÇİKO¹

Hava açıkken, eğer dikkatli bakarsanız, İğman'ın üzerinde kalemle çizilmiş gibi muntazam bir çizgi göreceksiniz. Üstünde kar vardır, altında ise yeşilli grili orman. Armin ise tepede, o beyaz olan yerde, kendi benliğiyle beraber, Mitar Kalpoşa ve sol omzunda Zagor dövmesi olan *Vogoşçalı* bir meyhaneciyle kavga ediyordu. Ona Canavar adını vermişti. Bazı zaman bu çekişme esnasında Armin, yeşil olan yerlere aşağılara inerdi, ona, kafasına vurabileceğini ve beyazın yeşile ne zaman döndüğünü idrak edemeyeceğini söylüyordu, çizgiyi geçerse beyaz bölgeden yeşil bölgeye geçiyordu. Ancak buradan bakıldığında, özellikle de *Budakoviç* tepesine çıkıldığında, *Kozara*'ya² daha yakın olan o yere, o çizgi tam olarak gözüktü. O da görürdü, ahmak da değildi kör de. Ona sorardım: "Armin, yukarıda mıydın, tepede?" O da derdi ki: "Vallahi oradaydım." Derken yine sorardım: "Aşağılara indin mi?" O da derdi ki: "Eh aptalım benim, aşağıda olmamış olsam yukarıya nasıl çıkacaktım?" "Çizginin olduğu yerde miydin?" diye sorardım sonra. En başta

¹ Zagor adlı çizgi romanda bir karakter. Meksikalı bir soylu olan Çiko aynı zamanda Zagor'un en yakın arkadaşıdır. - e.n.

² Sırp Cumhuriyeti'nin kuzeybatısında kalan bir dağ.

susardı, sonra da bunu hatırlamadığını söyledirdi. O, bilirsiniz işte, biraz deli doludur, yirmi yedi yaşında, Çetniklere karşı savaşıyor ancak bunun hakkında konuşurken onlara asla Çetnik demez. Onun yerine Kırmızı Ceketliler, Komançiler,³ Rio Grande Yağmacıları... Olayları daha kolay anlatabilmek için böyle ifade eder. Eğer benimle böyle konuşursa meseleyi daha kolay kabulleneceğimi düşündüğünü varsayıyorum. “Harun, sen daha on iki yaşındasın, yaralanmanın nasıl bir şey olduğunu bilmiyorsun. O hâlinle öldürecek on iki kişinin daha olmasının ve kalan son bilinç kırıntısıyla birini bacaklarından yakalayıp bir taraftan diğer tarafa sarsmayı ve bunu geriye kalan on biri için de tekrarlamamanın ardından bayılmanın ne demek olduğunu bilmiyorsun.” diyordu bana.

Armin yüzüncü kez yaralanmıştı ancak vücudunda yalnızca tek bir iz vardı. Daha fazla olduğunu söylüyor ancak göstermek istemiyordu. Yalan söylüyor, onu bir keresinde bahçede yıkanırken görmüştüm. Tamamen dokunulmamış. Ona bunu söylediğimde bana kızdı ve “Harun, aramızdaki bağ bitti, beni ele verdin, biliyor musun, Robin hiçbir zaman Batman’i ele vermemişti.” dedi. Duvarın dibine oturdu, bir sigara yaktı, bana bakmak istemiyordu. Bana Ontario’daki kurtlar ağlarsa neler olacağını bilip bilmediğimi sordu. Ona hiçbir cevap vermedim ancak tekrar sordu. Emin değildim, ne istediğini bilmiyordum, hiçbir yerde Ontario’daki kurtlar ağlarsa neler olacağı yazmıyordu. Ona “Armin, böyle

³ Amerika Birleşik Devletleri’nde yaşayan yerli Amerikalı bir gruptur.

bir çizgi roman yok.” dedim, kafasını salladı. “Seni küçük salak!” dedi ve İğman’ı izlemeye başladı.

Bir sonraki gün yine dağa gitti, yeşillige, ardındansa çizgiyi aşp beyazlıkta meyhaneciyle kavgaya tutuşmaya. Hani sol omzunda Zagor dövmesi olan meyhaneci... Çok önce yemin etmişti, eğer meyhaneciyi öldürürse, omzunun derisini soyup bana hediye edecekti. Sonra da çerçeveletip duvara asacaktık zira gerçek Zagor’dan çok daha güzeldi. Bir gün ona “Armin, eğer sen de o da iki farklı siperde savaştıysanız, meyhanecinin dövmesi olduğunu nereden biliyorsun?” diye sordum. Armin güldü, “Küçük salak!” dedi. On beş aydır beraber olduklarını, birbirlerini Flash Gordon ve Dr. Zarkov’dan daha iyi tanıdıklarını, hatta ve hatta, bundan da öte, ikisinin de birbirlerinin bütün gereksiz şeylerini gördüklerini açıkladı. “Biliyor musun?” dedi bana “Eğer, maalesef, onu öldürmek zorunda olmasaydım, meyhaneci benim en yakın arkadaşım olabilirdi. Kırmızı Ceketliler senin benim gibi insanlar lakin onların hatası da Kırmızı Ceketli olmayı seçmek. Ancak yine de eğer böyle olmasaydı, hayat çok sıkıcı olabilirdi, Altın Seri⁴ veya Luno’nun Büyük Çizgi Roman Kitabı yerine yalnızca beyaz bir defter ve içine yazacağım saçmalıklar, çizeceğim oklu kalpler ve bunun gibi şeyler olacaktı.”

“Bir Kırmızı Ceketli’nin Zagor dövmesi var diye benim tepemin tasını attırma, büyüyünce idrak edeceksin bunu.” dedi bana Armin, kafamı onaylar bir ifadeyle sallıyordum, çünkü biliyordum, eğer kafamı sallamayı bırakırsam ya da o yaralar hakkında bir

⁴ (Özgün Adı: Zlatna serija) Sırp yayıncı Dnevnik’in sadece Eski Yugoslavya ülkelerinde basılmış olan Zagor serisi. - e.n.

soru sorarsam yine “küçük salak” diye başlayacak ve bana artık bakmak istemeyecekti.

Armin, tüm bu çizgi romanlara sahip olduğu konusunda yalan söylüyordu, her bir sayının numarasını bildiği konusunda da. Ona “Çapkın Çiko” diyordum, o ise bana 437 diyordu. Bunun üzerine ben eve, 239 numaralı sayı olan Çapkın Çiko’ya doğru koştum ancak geri geldiğimde Armin ortada yoktu. Ne zaman nereye gider hiçbir zaman bilemezsin. Ya Muçe’nin kafesindedir ya da annesine su getiriyordur. Ona sorduğunuzda, Kırmızı Ceketlilere açılmış yeni bir cephede olduğunu söyleyecektir. Aslında biliyorum ki o, sahip olmadığı o yaralar ve çizgi romanlar içinde bilmediği çizgi roman sayı numaraları için de hicap duyuyordu, ancak ona hiçbir şey söylemiyordum. Armin yine de bir savaşçıydı, savaşçılara karşı da nazik olmak gerekirdi. Ben ona âdeta lojistik destek sağlıyordum, çizgi romanlar getiriyordum. Bir keresinde ona kullanılmamış bir mermi getirmiştim ve buna çok memnun olmuştu. Gömleğinin cebine koymuş ve “Çocuk, bu mermiyle Mitar Kalpoşa’yı indireceğim, daha önce üç kez ona nişan aldım lakin böyle bir hevesim yoktu. Ancak bu sefer siperden çıkıp doğrudan onu nişan alacağım ve o parmağını tetiğe götürdüğü sırada ben onu senin verdiğin mermiyle indireceğim. Herkes bilsin ki Robin yine Batman’in hayatını kurtardı ve yine herkes bilsin ki Kırmızı Ceketliler hiçbir zaman ne Ontario’yu fethedebilecekler ne de vapurla *Miljacka* Nehri’ne açılacaklar!”

Armin bir aydır İğman’dan dönmüyordu. Ona bir şey olmuş olmasından veya gerçekten çukurdan çıkmasından ve benim mermimin diğer gömleğinin

cebinde kalmış olmasından endişeleniyordum. Bu otuz üç günün her biri güneşli geçmişti, bahar gelmiş ve şehirdeki karlar tamamen erimişti. İğman'daki çizgi, doruk noktasına doğru yaklaşarak yerini değiştirmişti. Yeşillik, pek yakında beyazlığı yutacaktı. Armin'in tüm karlar erimeden önce gelmemesi, durumu bir çeşit korkuya dönüştürmüştü. Sanki bir dağı uçtan uca yemyeşil görürsem, o bir daha asla dönmeyecekmiş gibi geliyordu. Sır çizgideydi, biliyordum, eğer onu almadan gitmişse, görülmeyen yüzlerce yarasına, Darkwood'daki binlerce kunduza ve Altın Seri'nin 239. sayısı olan ve yalnızca kazara İngiliz askeri öldürmeyi bilen, Çapkın Çiko'ya yazık etmiş demek olacaktı.

KOMÜNİST

İvo T. her zaman bir komünistti ve hep de öyle kalacaktı. Savaştan önceki o sene, milliyetçi partilerin seçimi çoktan kazanmış olduğu zamanlarda o, eşini ve çocuklarını binanın önündeki çimlere getirmiş, ateş yakmış ve kuzu çevirmişti. Onları izlemiştik lakin bizce bu doğru değildi. Beyaz bir gömlek ve takım elbise içinde, ceketinin cebindeki kırmızı karanfille, İmparator Franz Joseph gibi başı dik bir şekilde şişte kuzu çeviriyordu. 1 Mayıs'ın artık kutlanmadığını unutmuş gibiydi. Eşi ve çocukları ise, kutlama için aynı şekilde hazır ve nazır bir şekilde taburede oturuyorlardı. Kendileriyle ne yapacaklarını şaşırmış durumdalar; her geçen onlara bakıyor, hatta bazıları onlara bir şeyler fırlatıyordu. İvo T. görmezden geliyor ve duymuyormuş gibi yapıyor ancak eğer gerçekten görmek zorunda kalırsa, Bosna'ya has bir el hareketiyle cevap veriyordu, avuçtan dirseğe kadar olanla.

İvo T., altmışlı yıllarda belediye başkanı olarak seçilmişti. İşe, kendilerini işçilerden ayırmamak için bisikletle gidiyordu. Paçalarında her daim bisiklet klipsi izi olurdu, hemen gerisinde ise bisiklet selesi izi. Yalnızca pazarları eşini ve çocuklarını *Tristaç*'a¹ atar,

¹ Eski Yugoslavya'da araba üreticilerinden biri olan Zavod Crvena Zastava'nın "Zastava 1300" olarak da anılan araba modeli.

ardından herkesin onları görebileceği bir yavaşlıkta Princip Caddesi'nde ve Vitez'in etrafında dolanırdı. Bu *Tristaç*'ı ise yerli endüstriye destek olmak için almıştı, diğerlerinin aksine Mercedes alıp kapitalizme destek olmamıştı. Bir ay bile geçmeden İvo T. istifasını vermişti. Herkes şaşkındı. Bunun üzerine suçlularla anlaşılamadığını dile getirmişti.

Tito, *Bugojno* dolaylarında bir ayı öldürdüğünde ise "Günah hayvana, ama ayı neticede, zaten sonu böyle olacaktı." demişti. Birileri Tito'nun devletin ve özerk yönetimlerin karşısında olduğunu söylediğinde de "Kominform² zamanında da doğru yolu biliyordum, sanırım ayı avı için de aynısı geçerli." dedi, suratını astı ve gitti. Tito öldüğünde ise İvo T. odasına kapanmış ve sabaha kadar bir litre cin içmişti. Ardından eşi Ruja'yı, oğlunu ve kızını etrafına toplayıp şuna benzer bir konuşma yapmıştı: "Yaşlı adam göçüp gitti, artık şakalaşma bitti, sizden büyük bir ciddiyet bekliyorum...". Cenazede, Tito'nun defnedildiği sırada tüm devlet başkanlarının ayağa kalktığı o an İvo T. de ayağa kalkmış, *Enternasyonel* çalarken gözlerinden yaşlar süzölmüştü.

Ruja ise Allah korkusuna sahip bir insandı. Noel yaklaştığında evin tozunu alır, perdeleri değiştirir, kuaföre gider, çocukları güzel güzel giydirir lakin yalnızca İvo T. ona kötü kötü bakardı. Aslında ne olduğunun farkındaydı. Noel'den iki üç gün önce

² Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin ve Doğu Avrupa ölkelerinin, 5 Ekim 1947'de Marshall Planı'na karşıt olarak SSCB, Polonya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Romanya, Macaristan, Yugoslavya, Fransa ve İtalya Komünist Partileri liderlerini bir araya getirdiği kuruluştur. İlk iki sene merkezi Belgrad'da bulunmuştur lakin diğer komünist ölkelerle Yugoslavya arasındaki iplerin kopmasının ardından Yugoslavya kuruluştan ayrılmış, merkez Bükreş'e taşınmıştır.

Ruja'yı yanına çağırır ve net bir konuşma yapardı: "Benim evimde asla Noel kutlanmayacak. Bu konuda karar aldım bir kere, diğerleri gibi de olmayacağım. Bir yandan komünistim, ancak diğer yandan evim Zagreb Katedrali gibi. Noel mi kutlayacaksın, o zaman al çocukları annelere git ya da annelere. Nasıl istiyorsan öyle kutla ama beni kandırma." Ruja da çocukları alır, bir sene annesinde, diğer sene de kayınvalidesinde Noel'i kutlardı. Kimi zaman tesadüfen İvo T. de orada olurdu. Her gün giyindiği gibi giyinmiş olur, sofraya oturur, bir şeyler içip atıştırır, kutlayanları tebrik eder ve belirtir: "Sosyalizmde inanç özgürlüğü garanti altındadır.". İvo T. hırsızlar dışında herkesle çok iyiydi. Vitez'den geçerken herkesi aynı şekilde selamlardı. Aynı yakınlığı Almanlara da İngilizlere de Amerikalılara da gösterirdi. Kapitalizm dışında. Yalnızca Japonlardan nefret ederdi. Kimse de nedenini bilmezdi. Bir gece çocuklar televizyonda bir Japon filmi izlerken sandalyede uyuyakalmıştı. Her zamantahtabirsandalyedeotururdu,ziraomurgasında bir sakatlık vardı, bu yüzden uzandığı zaman daha çok acı çekiyordu. O böyle horlarken samuray bir şeye bağırınca, onu uykusundan uyandırmış oldu. Televizyonla kavga etmeye başlamıştı: "Japonlar şöyle", "Japonlar böyle". Çocuklar onu sakinleştirdi. Ancak ardından: "Ey benim Darwin'im, eğer insanlar maymundan geliyorsa, bu Japonlar neyden geliyorlar?" diye sormuş, ardından horlamaya devam etmişti. Sonraları, Vitez'deki herkes buna gülmüştü.

İnsanlar arasında kendilerini "Yugoslav" olarak nitelendirme modası gelmişti. İvo T.'ye "ne" olduğunu sormuşlardı, o ise: "Valla ben Hırvat'ım." demişti,

iş arkadaşları şaşkındı, o ise cevap olarak “Böyle doğdum, bunu değiştiremem. Eğer beni bir Hırvat olarak sevmiyorsanız, bir Yugoslav olarak nasıl seveceksiniz?” Kafalarını çevirmiş ve gitmişlerdi. Devir böyle bir devirdi. Oğlu, Zagreb’e okumaya gitmişti. İvo T. onu Zenitsa’ya kadar yolcu etmiş, ona sarılmış, cebine yüz mark sıkıştırarak: “Gittiğin yer Vitez’e benzer. İyisi de vardır, kötüsü de. Nereden geldiğini unutmadığın sürece iyi insanlarla iyi anlaşıyorsun.” demişti. Küçük bey onu duydu mu yoksa duymadı mı, İvo T. için çok da önemli değildi. Çocuk yola çıkacaktı, ne arkasında bıraktıklarının farkındaydı ne de Zagreb’de onu nelerin beklediğini. O gün Vitez’in tepesinde bulutlar çarpıştıkça gök yarılmış, gökyüzü ve dünya bir olmuştu. Yıldırımın Kruşçitsa’da hamile bir kadının canını aldığı konuşuluyordu. Bazıları ise ölmüş kadının karnından bebek ağlaması sesi duymuşlar. Bir süre sonra durdu. Kimisi çocuk hâlâ hayattayken annesinin karnından çıkarılması gerektiğini söylüyordu. Vaftiz olmamış bir ruh, vaftiz olmuş bir ruhun içinde toprağa girmişti. Yaşlı teyzeler de bir süre sonra bunun kötü şansa işaret ettiğini söylemeye başlamışlardı. Eğer biri iyi bir adamın kulağına bir şeyler fısıldarsa, o kişinin oğlu beladan uzak kalmış.

Vitez savaşın ilk aylarında bombalanmamıştı lakin zaman geçtikçe hem Müslümanlar hem de Hırvatlar kendi politikalarını yürütmeye başlamıştı, birbirlerine karşı cephelerden bakıyor, ilkin evlerini ateşe veriyor, herkesi kendi tarafına dağıtıyor, biri Zenitsa’ya diğeri Zenitsa’dan kaçıyor, çukurlar kazıyorlardı ve kalabalıklar başlıyordu. Nereye

gitsen kan ve silah sesi vardı, onlara ya da bize yakın; gözlerini kaçırabileceğin başka bir yer yoktu fakat herkes evindeyken rahattı. Her çayır çimenin etrafında savaşıyorduk, adlarını bile bilmeden. Savaş, Bosna'nın her yerini sarmıştı, tıpkı bir şeyler pişirdiğin güvece sardığın tülbent gibi.

İvo T. ise diğer yarısını ardında bırakmış Vitez'de dolanıyordu. Artık görececek bir şeyi kalmamıştı. Tamamen içine kapanmış ve kabuğuna çekilmişti. Bomba kiliseye isabet ettiğinde, önünde durdu. Kiliseyi izledi ve ağladı. Her bir gözyaşı bir diğerini izliyordu. Biz de üzgündük ama bize ilginç gelen tarafı ise her zaman komünist olan ve hep de öyle kalacak olan bir adama bu yaşananların, bir rahibe geldiğinden çok daha ağır gelmesiydi. "Ağlama İvo, çok kısa bir sürede onarmış olacağız." dedim ona, o ise hiçbir şeyin onarılamayacağını tekrarlıyordu. Düşünüyordum, bu ahmak neden tamir edilemeyeceğini söylemişti, üstelik açılan yarığın çapı yarım metre bile değildi lakin hiçbir şey söylemedim. Görüyordum. Zavallı adam! Eğer bir şey söylersem yere yığılacaktı. Derken yalnızca onun sesi yükseldi: "Nasıl onarılacak Rudo, işte bak, kendi gözlerimle görüyorum gökyüzünü, peki bizimkilerin gördüğü çan kulesi nerede şimdi?" Benim de o an boğazımda bir şey düğümlendi, ona sarıldım ve yüzümü ceketine bastırdım. Böylece on dakika durduk, dört ayağı üzerinde duran iki adam. Eğer bizi ayırsaydınız, ikimiz de ayakta duramazdık.

Zagreb'den bir Amerikalı geldi ve İvo T.'ye oğlundan ufak bir paket getirdi. Üç karton sigara, yarım kilo kahve ve iki konserve. İvo T. iki karton sigarayı alarak kapı kapı dolaşıp herkese bir kutu verdi. Üçüncüsünü ise kendine sakladı.

O akşam toplanıp İvo T.'ye kahve içmeye gittik, o ise Ruja'dan kasetçalar getirmesini istemişti. Düşünüyorum da dışarıda makineli tüfeklerin melodileri duyulurken kasetçalarla ne yapacaktı; o ise bu Amerikalı aracılığıyla Zagreb'deki oğluna mesaj yollayacağını söyledi. Yazmak istemiyordu çünkü eğer oğlu sesini duyarsa onu biraz daha ciddiye alabilirdi. Cebinden cüzdanını çıkardı, cüzdanın içinden de fotoğrafı. Konuşmaya başladı: "Evlat, bunu bize kötü insanlar yaptı. Bizim durumumuzun suçlusu ne senin ne de benim arkadaşlarım, garajının önüne park ettiğim için lastiklerimi patlatan sarhoş Avdo da değil, cemaate Katoliklerle tokalaşmamaları ve hatta öpüşmemeleri gerektiğini söyleyen hoca da değil bizim suçlumuz. Bizim durumumuzun suçlusu yalnızca kötü insanlardır. Sakın ha, birinden nefret ettiğini duymayayım, Tanrı bana başımıza gelenler yüzünden başkalarına küfrettiğini duymayı nasip etmesin. Çünkü böyle yaparsan bacaklarını kırarım. Ne olursa olsun, sana söylediklerimi hatırla. Sarf ettiğin her kötü söz sana, tıpkı bir taş gibi, en hassas olduğun anda geri döner. Benden bu kadar, iyi çalış, ne zaman fırsatın olursa haber yolla ama sakın çok harcama, sakın çok içme, geceleri geç saatte ortalıkta dolaşma ve kız arkadaşına göz kulak ol. Benden bu kadar oğlum, baban seni çok seviyor."

Bittiğinde kimseden çıt çıkmamıştı. Masanın etrafında oturuyorduk, dışardaki patlamalar durmuyordu, o kahveden içiyorduk, hani şu tuzlu olandan. Ben gözyaşının insanın içine akabileceğini bilmezdim, belki de birtakım kanallar vardı lakin biz o gece aptal gibi ağladık. Birinci cepheden daha

yeni dönmüş olan Domo da aynı şeyi söylüyor, o da ağlıyordu ancak her gün o tarafa ateş ediyordu. İnsanın kalbi, yalnızca doğru yere hafifçe vurduğunuzda yumuşarmış.

Sen de İvo T. hakkında bir şeyler yazabilirsin. Ancak nasıl yazdığını dikkat et! Sakın her zaman bir komünist olduğunu ve hep de öyle kalacağını söyleme, eşine Noel kutlatmadığını, sakın ha, söyleme. Tito ile ilgili yerleri de atla, bir dönem belediye başkanı olduğunu da zira o sistemdeki başkanların kimler olduğunu bilindiğini de yazma. En iyi çözüm İvo T.'nin bir rahip olduğunda mutabık kalmak. Ancak rahiplerin eşi ve çocukları olmaz, e nasıl olacak öyleyse? Aman, yalnızca, bu adamın iyi bir ruhu olduğunu yaz gitsin, daha fazla da bir şeye gerek yok. Bırak öyle kalsın, yazılanlar yeterli olacaktır.

MEZAR

İnsanlar neden vadiye defnedilmez bilir misin? Her mezarlık şehrin tepesinde bir yamaçta olmak zorundadır, yukarıya çıktığında manzaraya karşı dinlenebilmen için ya da bir mezardan diğerine yürürken, yeraltının fotoğraf albümünün sayfalarını karıştırırken o yolda, derin çimenlerden geçerken tanımadığı bir merhumun hayat hikâyesini merak eden yabancı birine denk geldiğinde, ona bu merhumdan bahsedebilmek için. Parmağınla onun bu mahalleden ve çarşıdan geçerkenki yolunu, işten meyhaneye, ardından da mezara uzanan hayat hikâyesini anlatabilmek için. İşte böyle *Alifakovac*'a çıkarsın, birine denk gelirsin, hadi İtalyan olsun, onun nasıl yaşadığını duymuş, hadi rahmetli Rasim diyelim. Sen de ona dersin ki; Rasim, Kovaçi'de doğmuştur, parmağınla gösterirsin ve adam bilir, okulu o köprünün orada bitirmiştir, dersin ve ona Drveniya'yı gösterirsin. On yedi yaşındayken Byelave'de yaşayan güzeller güzeli Mara'ya âşık olmuştur dersin ve Byelave *Alifakovac*'tan gözüdür. Lakin Rasim'in babası evlenmelerini istemez, bu yüzden Rasim evden kaçır. Gece Mara'nın kapısında haykırır, üç ay Ilıca'da saklanırlar, Ilıca'yı ise sisten zar zor seçersin ancak yine de gözüdür. Babası Rasim'i bulur ve Kovaçi'ye geri

dönmesi için yalvarır, Rasim ise ona Mara olmadan dönmeyeceğini söyler, yaşlı adam ciddi bir sıkıntının kapıda olduğunu görür, Rasim'i de Mara'yı da alıp Kovaçi'ye götürür, ancak Mara evden çıkamaz çünkü komşuların ondan haberi yoktur. Geceleyin Rasim onu *Jajce* kışlasının tepesindeki kayalıklara götürür, orada, Mara'nın gözleri karanlığa alıştıktan sonra Byelave'yi görür, belki de sadece gördüğünü düşünür. Sonrasında ağlar, bu böyle bir yıl sürer, ta ki Rasim'in babası gençlere Bistrik'te bir ev yapana kadar. İşte Bistrik de orada, Pivara'yı görüyorsun, camiye ve şehir karargâhını da. Rasim ve Mara yeni evlerine yerleşirler, nikâh duyurulur ve sen iyiden iyiye hayatın aşkı kabul ettiğini düşünürken Mara ölür, onu *Şirokaça*'nın yukarısına defnederler, *Şirokaça* da oradadır. Mara'nın mezarı diğerlerinden biraz daha ayrılmış durumdadır çünkü kimse Mara'nın Mara olarak mı kaldığını yoksa mesela Meryem mi olduğunu bilmez. Kimse de bunu Rasim'e soramaz çünkü acıdan öylesine deliye dönmüştür ki hiçbir şey söylemiyordur bile. Onun ölümünden, Kovaçi'den *Şirokaça*'ya kadar ne kadar mahalle varsa hepsini sorumlu tutar. Rasim evi satar ve Vrbanya'ya taşınır, işte orada da Vrbanya var, amcasının fırınının olduğu yer. Akşamları ekmek yapar, sabahları da yas tutar. İnsanlar artık Yaşlı Edhem'in ekmek hamurlarına tuz atmasına gerek olmadığını, Rasim'in gözyaşlarının yeteceğini söylerler. İkinci Dünya Savaşı vuku bulduğunda Rasim, Ustaşa Kumanda Merkezi'ne çağırılır, o da hemen *Miljacka*'nın aşağısında, *Skenderija*'dan önce, şu iki kavak ağacını gördün değil mi, orası işte, Ustaşa olmak için başvurur, hemen harekete geçer. Şehirde

kırmızı gözlerle dolanınca herkes, birine bir kötülük yapmış olmasından korkar lakin kimse bir şey bilmez. Ancak ne zaman ki Partizanlar şehre girerler, o zaman Rasim'i Landes Bankası'nın bodrumuna kapatırlar, o da tam şurada kalıyor, Rasim'i kurşuna dizmek isterler, lakin bir anda, Byelaveli bir tüccar olan Salamon Finci çıkagelir, üç gün boyunca komiserleri, Ustaşa Rasim'in beş tane Yahudi aileyi ilk önce Mostar'a, ardından da İtalyanlara yollayarak onları belanın içinden çekip çıkardığına ikna etmek için uğraşır. Nihayetinde yaşlı Finci'ye inanırlar ve Rasim'i üç ay hapis şartı ile çıkarırlar. Hapis yatar, ha tam şurada, *Skenderija*'nın tepesindeki ormanın aşağı kısımlarında. Ortaya çıktığında ise eskisi gibi devam eder. Sabahları acısını çeker, geceleri hamur tuzlar, günlerden bir gün Rasim, kafası hamur kabının içine gömülmüş bir hâlde ölü bulunur, bütün gece ölü bir şekilde böyle uzanmış, hamurun üzerinde ise yüzünün izi kalmıştır. Sonrasında onu Kovaçi'deki baba evine geri götürürler ve onu, evet, buraya defnederler, şu an üzerinde durduğun bu çimin altına. Onun bütün hayatını bu yerden görebilir, irdeleyebilirsin. Yalnızca hırsızlar, çocuklar ve saklayacak bir şeyleri olan insanlar vadilere gömülürler. Vadide, yaşama dair artık hiçbir şey kalmamıştır, zira vadiden hiçbir şey gözükmaz.

Bir gün yine aynı şekilde, avluda bir keskin nişancının hedefi olmuş olan Salem Bıçakçıya için mezar kazarken Amerikalı bir gazeteci geldi. Uzun süre Kaliforniya'da yaşadığımı, dünyayı gördüğümü, insanları ve dili bildiğimi duymuş, şimdi ise yine mezarcı olarak çalışıyordum işte. O ise Saraybosna'da

neler yaşandığını anlatabileceğimi düşünmüş. Ben kazıyordum, o oturuyor ve soruyordu, her şeyle ilgilendiğini söylüyordu, bunun ardından “Yaşayanlar hakkındaki her şeyle mi yoksa ölümler hakkındaki her şeyle mi?” diye sordum. O ise her ikisiyle de ilgilendiğini söyledi, ben de ona yaşayanlar ve ölümler hakkında aynı anda konuşamayacağımızı, zira ölümlerin yaşamı da arkalarından götürdüklerini ancak hâlâ hayatta olanların ise onları neyin beklediklerinden ve yaşadıkları bu hayatların nasıl mahvolabileceğini bilmediklerinden bahsettim. Yaşayanlar için daha zor olduğunu, kimsenin mezarının nerede, vadide mi yoksa yamaçta mı olacağını ya *dunjaluktan*¹ mutlu mu yoksa kırılgan mı ayrılacağını bilmediğini dile getirdim. Amerikalı adam bana bu “dunjaluk” kelimesinin ne anlama geldiğini sordu, ona baktım ve gerçekten bunun İngilizce karşılığını bulamıyordum. Gülümseyerek dedim ki: “Bu, muhabirim, ‘all over the world’² gibi bir şey.” Kimisi için bu “all over the world” Başçarşı’dan *Marijindvor*’a kadardır kimisi için de dünyanın çeperi kadar. Mutlu olursun, mutsuz olduğun gibi, ya da ikisi birden. Kafasını onaylar gibi sallıyordu, anlattığım şeyin ne farkındaydı ne de ilgisini çekiyordu, görüyordum, ancak benim için fark etmezdi, mezar kazarken konuşacak birilerinin olması hoşuma gidiyordu. Bana, dünyayı üç kez dolaştıktan sonra kuşatılmış Saraybosna’ya geldiğim için pişman olup olmadığımı sordu, ben ise ona Saraybosna’ya gelmediğimi, Saraybosna’da doğduğumu ve

¹ (Okunuşu: *dunyaluk*) Türkçe “dünyalık” kelimesinden gelir, şu an yaşanan maddi hayat anlamı taşır.

² İng. *Bütün dünya*.

Tanrı'nın bana başka bir yerde ölmeyi nasip etmemesini dilediğimi söyledim. Kimse tarafından hatırlanmayayım, kimsenin değer verdiği biri olmayayım, bunun dışında, dünyadaki hiçbir mezarlık, özellikle de Amerika'dakiler, Saraybosna'daki gibi değildir. Ölüler âdeta üniformaları içindeki askerlere benziyorlardı, hepsinin mezar taşı aynıydı, ruhları sanki bir matbaadan çıkmış gibi. Amerikalı başını sallıyordu, devamında ondan eğer vatanı hakkında kötü bir şey söylersem gücenmemesini rica ettim. O ise ardından bana, ahmağın birine, şu anda ölmeye hazır olup olmadığımı sordu. Ona, "Aklıma şu anda yüzlerce hayatta kalma yöntemi geliyor ve hepsi bana aynı derecede haz veriyor, hepsi bende zevk ve mutluluk duygusu uyandırıyor, bir bombadan kaçabildiğimde benden mutlusu yoktur, böylece hâlen burada, ölülerimle, en güzel yerde en güzel manzarayla bu çukurları kazmaya devam ederim ve biliyorum ki onlar da bir zamanlar yaşadıkları için şükrediyorlardı ve onların başına ölümün gelmesi...

Hani langırt oynarsın da yüz kere yüz puan alırsın, dahası da olabilir ama olmaz ya, öyle işte. Hayat yalnızca yaşadığını bildiğinde kıymetlenir. Ölüm seni her zaman hazırlıksız yakalar, yaşadığını bile fark etmediğin bir anda, kendine ve başkalarına iyi davranamadan. Eşin ve çocukların ağlıyorlardır, çünkü senelerini mantıksızca harcadığını biliyorlardır, tıpkı kafası kesildiğinde dahi öldüğünü idrak edemeyen tavuklar gibi." Amerikalı adam, insanların yüzlerindeki değişimin nasıl olduğunu sordu, ona bilmediğimi söyledim, ancak benim fark ettiğim, daha güzel ve daha neşeli göründükleriydi, bunu

söylememin ardından bana, eğer insanlar bu kadar neşelilerse neden birbirlerini öldürüyorlar, diye sordu. Görüyordum, yazacağı bu yazının konusu eksikti ancak onu yazamazdı zira ne yazabileceğini çoktan anlamıştı. Ona, eğer anlayamıyorsa, insanların yüzüne daha az bakması gerektiğini söyledim, eşyalara baksın, tıpkı benim Amerika'dayken neon reklamlara bakıp "Bu nasıl bir ülke?" dediğim gibi. Cebimden sigara çıkardım, "Bunu görüyor musun?" dedim, "Bunlar sizin Saraybosna'da üretilen sigaralarınız, peki kabı neden tamamen beyaz biliyor musun?" diye sordum, başıyla bilmediğini işaret etti. "Beyaz, çünkü burada paketlerin basılabileceği hiçbir yer kalmadı. Sen şimdi buradan bizim, sigaralarının üstünde hiçbir şey yazmayacak kadar zavallı ve mutsuz bir ülke olduğumuza kanaat getireceksin. Bu sonuca varacaksın çünkü izlemeyi bilmiyorsun." diye devam ettim. Paketi açmak için elime aldım, biliyordum ki iç yüzünde başka bir şey basılıydı, belki de bir çocuk sabunu ambalajıydı ya da film gösterisi afişinin bir parçası da olabilirdi, belki de ayakkabı reklamının bir parçasıydı. İçinde ne olduğu benim de ilgimi çekiyordu, buna hep bakar ve şaşırırdım. Amerikalı adamın da ilgisini çekmişti, her ne kadar ne yaptığım hakkında hiçbir fikri olmasa da. Sigara paketinin tersini yüzüne çevirdim ve parlak Marlboro ambalajıyla karşılaştım, şu eski Saraybosna Marlborolarından³.

³ Philip Morris'in eksperlerinin Bosnalı sigara tiryakilerinin damak tadına göre (söylenene göre yerel mutfaklarının karakteristiklerini irdelemelerinin ardından) ürettiği sigaradır. Bu yüzdendir ki Marlboro, ülkeden ülkeye ve üreticiden üreticiye farklılık gösterir. Yine bu yüzden, sigara tiryakilerinin başka ülkelerin Marlborolarının tadını garipsediği bilinir. Philip Morris'in ortakları Saraybosna'daki üretimden son derece memnundular, aynı zamanda Gradaçats ve Oraşye'de yetişen tütünün daha iyi bir tütün olduğunu düşünüyorlardı. - Milenko Yergoviç'in notu.

Amerikalı adam şaşırmış, ben ise görür görmez küfrü basmıştım, ona artık ne diyeceğimi bilmiyordum. Ben ne söylersem söyleyeyim, durum neyse aklından onu geçirecek, bu deli millet sigara paketlerini ters koyuyor, ardından aldıkları paketin ambalajını yayarak açıyorlar ve hangi marka sigara aldıklarını görüyorlar. Tıpkı ters yerleştirdikleri sigara paketi gibi, burada herkes konuştukları, düşündükleri ve yaptıklarıyla bu sigara paketlerine benziyordu. Bir Amerikalıyla konuştuğuma pişman olmuştum. Neden ona, en azından, Çetnik caniler tarafından vurulan mutsuz ve silahsız bir millet olduğumuzu ve yaşanan felaketlerden aklımızı kaçırdığımızı söylememiştim ki? O bunları yazardı, ben de ne kendimin ne de onun karşısında ahmak durumuna düşerdim.

Amerika'da insanlar mezarlıklara asansörle iniyorlar, evet, Amerika'da her şey buna benzer ilerliyor. Eğer Çetnikler Pittsburgh'a ya da başka herhangi büyük bir şehre saldırsalardı, herkes yer altına asansörle inecekti. Kimse onların başlarına gelenleri, yukarıda neler bıraktıklarını bilmeyecekti. On metre yüksekliğindeki o reklamlara baktığında Saraybosna Marlborosu'nun ne olup ne olmadığını bilemiyorsun, rahmetli Rasim'i toprağın altına götüren sebebi de, o Yahudileri neden kurtardığını da, Salamon Finci'nin onu neden kurtardığını da, bulup bulabileceğin bütün mezarlıklardan görülen Vrbanya'daki rahmetli Edhem'in fırınında yüzünün nasıl hamur içinde kaldığını da bilemeyeceksin.

AKBABA

İzet biraz, nasıl derler, konuşkandır. Durmaksızın bütün gece boyunca konuşabilir, bir hikâyesi bir diğerine bağlıdır, bir olaydan hemen bir diğerine geçer; kelimelere dökülen hikâye daha bu sabah yaşanmış bir olayla başlayıp tüm yüzyılı kapsayabilir. Konu etin çarşıdaki fiyatına, Hido diye birinin Kurban Bayramı'ndan hemen önce koçunun kaçmasına nasıl izin verdiğine, Yahorina'dan, tüm Çetnik mevzilerinin içinden geçtikten sonra Vişegrad şehir kapısının önünde Tanrı'nın takdiriyle barış güçlerinin araçlarından birinin Hido'ya çarpmasına, onun bir hendeğe atılmasına ve koçun da hemen oracıkta öldürülmesine kadar gelebilirdi. İzet'in hikâyelerinin sonu yoktu, tıpkı geçmiş ve gelecek tüm zamanların da sonunun olmadığı gibi, ancak hikâyeler hiçbir zaman sıkıcı olmazdı, her zaman bir mesajı, çıkarılacak bir dersi olurdu, hiçbiri ihtiyari değildi, onları daima birbirine bağlayan bir nevi ince bir iplik vardı ve insanı dinlemeye itiyordu, onlar yüzünden aç, susuz kalsa; hayat, güzel dile getirildiği takdirde her şeyin önem kazanacağını düşündüren gergin bir sükûta dönüşse dahi.

Savaş İzet'i Vratsa'da yakaladı. Kaçmayı bırak, hareket bile edememişken, kapısının eşğinde

Çetnikler çoktan gelmişken, komşusu Spasoye onu çoktan hedef göstermişken yakaladı. Daha dün *rakija* ikram etmişti ona, altın gibi kalbi vardı, bir su tabancası kadar da tehlikesizdi, bugün ise üzerinde siyah üniforması vardı, belindeki kısa kılıç parlıyordu, sakalları ise gecedен sabaha âdeta gübrelenmiş gibi uzamıştı. Kapısının önündeydi ve kapıyı açmazsa boğazını keseceğini söyleyerek bağıırıyordu. İzet'in dizlerinin bağı çözülmüş, dilini yutmuştu, kapıyı ne açası vardı ne açmayası, her ne kadar konuşmasa da boğazından keskin bir hırıltı geliyordu. Bir şekilde kapıya yaklaştı, anahtarla kilidi arandı, tahta kapının ardından Spasoye'nin ağzındaki *rakija* kokusunu aldı, nihayetinde kapıyı açtığında ise tam yüzüne dipçığı yemişti. İzet'i mum gibi yere sermişti, o kadar ufaktı ki Spasoye onu elinden ve ayağından tutup Vratsa'dan aşağı indirmişti. İzet'in yüzünden aşağı kanlar akıyordu, zihninde bir bulanıklık yoktu lakin yine de tek kelime etmiyordu. Komşu Spasoye onu Stara Rampa adlı meyhaneye kadar sürüklemişti. Onu içeriye soktu, gece boyunca Kral Petar ve Draja Mihailoviç'in fotoğraflarının boy gösterdiği meyhanenin hiçbir yerinde masa yoktu, onun yerine birleştirilmiş üç masa etrafında üniformalarla oturmuş beş kişi vardı. Spasoye, İzet'i onların önüne attı, İzet hızla kalktı, üzerinde YHO¹ üniforması olan sarı saçlı yüzbaşı ise ona sandalye çekti. Söyle, silahlarınız nerede, diyerek başladı sakalı göbeğine kadar olan adam.

İzet ağzını açıyor lakin yine o keskin ses çıkıyordu. Sakallı adam soruyu tekrarlıyor, Spasoye ise dipçikle

¹ Yugoslavya Halk Ordusu (Özgün Adı: JNA – Jugoslovenska narodna armija)

aynı darbeyi tekrarlıyordu. İzet'in şuuru bulanmış, işler ciddiye binmişti, İzet ne yalan söyleyeceğini düşünmeye başlamıştı, ancak aklına gelenler dudaklarından dökülmüyordu. Soruyu üçüncü kez duyunca, beşi birden kalkıp İzet'i dövmek için birbirleriyle yarıştılar. Her yerinden yumruk darbesi almıştı, İzet ise kulağında yankılar duyuyordu, sanki başkalarına vuruyorlarmış ya da komşu çocukları elmaları düşürmek için ağacı sallıyormuş gibi. Aklındaki tüm yalanlar uçup gitmiş, kayıtsızlık onu içine almış, ardındansa yarına dek uyanmayacağı hoş, yumuşak bir karanlık basmıştı. Uyandığında ise hırpalanmış ve yaralıydı, elleri ve ayaklarından bağlanmış, meyhanenin bodrum katındaydı.

Gözlerini açtığında gördüğü ilk şey ise yüzlerce masa ve sandalye yığını oldu, bunların üzerinde ise hırpalanmış ve bağlanmış Miyo Penava duruyordu, altı ay kadar önce baş parmağını baltayla kesen Lenin Sokağı'nın kasabı. Bu şekilde on dakika birbirlerini izlediler. İzet nemli bodrum katı zemininde, Miyo ise dökülmeye yüz tutmuş bir yığının tepesinde...

- Zavallım, seni neden tepeye çıkardılar, dedi İzet; sesi geri gelmişti.
- Seni aşağı attıklarından olsa gerek.
- Sana bu kadar vurmak zorunda kalacakları ne sordular?
- Sana sorduklarını sordular besbelli, dedi Miyo, kafasını iki sandalye arasına yerleştirerek.
- Peki ne söyledin onlara?
- Aklıma ne geldiyse onu söyledim, şimdiyse beni götürüp onlara göstermemi istiyorlar lakin olmayan bir şeyi nasıl göstereceğim? Eğer yalan

söylediğimi kabul edersem ağzımı burnumu kıracaklar. Sanırım başka bir şeyler düşünmeliyim ama ne söyleyeceğimi biliyorsam ne olayım. Peki ya sen, sen onlara ne yalan uydurdun?

- Boğazım düğümlendi, o yüzden hiçbir şey söyleyemedim, ağzımı açıyordum ancak gıkım çıkmıyordu. Bıçaklarına davranmadıkları müddetçe istedikleri her şeyi söyleyebilirdim lakin Tanrı söyletmedi. Kesinlikle hayatım boyunca dilim aklımdan daha hızlı olduğu için cezalandırılıyorum. Şimdi ise hayatım muallaktayken dilim saklanan bir altın gibi bağlanmış vaziyette.

- O zaman ne söyleyeceğimi söyle bana, söyle ki tüfekleri göstermemi istemesinler benden.

İzet düşünüyordu, kurumuş dudaklarını ıslattı, alnını kırıştırdı, gözlerini sanki söyleyeceği yalanı görüyormuş gibi dikti.

- Onlara şöyle söyleyeceksin Miyo: Onlara bahsettiğin tüm tüfekleri Zvonko adında Lav'da çalışan bir fedai almış olsun, bunu teyit edemeyecekler çünkü o, eşi ve annesiyle şehirden kaçmış, Slatko Çoşe'de kuyumcu dükkânı olan dayısının yanına. Onlara, dayısının bir Ustaşa olduğunu, Yugoslavya'ya her zaman nasıl karşı olduğunu ve yeğenini de bozduğunu anlatacaksın. Kominform ile bağlantısı dolayısıyla Goli Otok Adası'na² düştüğünü, Saraybosna ve Split'te üç

² Siyasi toplama kampı dışında yerleşim bulunmayan bir Hırvat adasıdır. Yugoslavya'nın Kominform'dan ayrılmasının ardından Yugoslavya Komünist Partisi'ni Sovyetler Birliği ile iş birliği içinde olanlardan arındırabilmek için bu ada kullanılmıştır.

tane villası olmasına rağmen öz annesini huzurevine yatırdığını da söyleyebilirsin. Tüfekleri sesinden tanıyabileceğini söyle onlara. Saçma bir sesi olduğunu, sanki hem susturucu var hem de yokmuş gibi duyulduğunu söyle.

- Peki bu Zvonko'nun dayısının ismi ne?

- Onu orada düşünürsün, yalnızca bir Müslüman ismi söyle ki Zvonko'nun her iki tarafla da bağlantısının olduğunu düşünsünler. Böylece senin gibi saf Hırvat olan birine tüfeklerle ne yapacağını söylemek istememiş olsun.

Miyo'yu alalelacele sorgu için aldılar ve İzet onu bir daha görmedi. Sıra ona geldiğinde ise boğazında yine bir şey düğümlendi, onu konuşmaktan alıkoydu ve yine tek bir kelime söyleyemedi. İlk patakladılar, üç defa ayılıp bayıldı, daha sonrasında İzet'in nasıl büyük bir canavar olduğunu fark ettiler. Çünkü ancak çok bilen biri bu kadar susabilirdi. Onu bir daha bodrum katına götürmediler, bunun yerine onu yataklı bir odaya yerleştirdiler, iyice yedirip içirdiler, ardından onu Lukavitsa'ya götürdüler. Derken onu, ne ellerini ne de kollarını bağlamış albaylar sorguya çektiler, ona kahve ve sigara ikram ettiler. Bir raddeden sonra İzet'in sesi geri gelmişti, istediği şeyleri söyleyebilirdi ancak onlar artık tüfeklerle ilgilenmiyorlardı, rütbesini ve mensup olduğu askerî birlikle ilgileniyorlardı. İzet ise orduda olmayan biri olarak ilgilendikleri bu şeyleri bilmiyordu bile. Onlar için önemli olan Yeşil Berelilerden olduğunu kabul etmesiydi, peki ya planlar nelerdi, onu öldürebilirlerdi zira hiçbir şey söylemeyecekti. Onlara yalan söylemiyordu, zaten bir insan hiçbir şey bilmediği bir konuda nasıl yalan söyleyebilirdi?

Subaylar büyük bir anlayış içinde gülümseyerek planlar hakkında daha fazla ısrarcı olmadılar, onun yerine çeşitli konulardan rahat bir sohbet açtılar. İzet, sanki önemli biriymiş edasıyla siyasi durumlardan bahsetmeye başladı; çok kızacakları, onları etkilemeye çalıştığını düşünmeyecekleri ve sırf planları açık etmediği için katledilmeye hazır bir albay olmadığını ele verecek bir şey söylememeye dikkat etti. İzet bu şekilde kelime oyunları yapıyordu, ipin üstünde sallanıyor gibiydi, anlamsız şeyleri sanki birçok anlam çıkarılabilecekmiş gibi zekice anlatıyordu. Bir kelime zikrediyorsun, etrafında biraz dolanıyor ve baş aşağı ediyorsun. Hiçbir şey söylemiyorsun aslında lakin bunu bir tek sen biliyorsun.

Bir sonraki gün odasına bir teğmen girdi ve onu takasa götüreceklerini söyledi. Ona karşılık olarak on tane Sırp esiri istiyorlar ancak diğer taraftan onlara bu İzet'in kim olduğunu, yani albay olduğunu söyleyen yalancı bir aptal olmadığını söylemesini istiyorlardı. İzet korkmuştu, eğer kendi tarafındakilere uymayacak bir şey söylerse, Çetnikler onu büyük bir hazla geberteceklerdi, onları yanlış yönlendirdiğini kabul etmesiyle yüksek askerî rütbe yalanını sürdürmesinin hiçbir farkı yoktu. O an aklında yüzlerce hikâye döndü, ancak her biri ya inanılması güç ya da çok karmaşıktı.

- Onlara *Treskavicalı Akbaba*'yı esir aldığınızı söyleyin, deyiverdi sonunda.

Teğmen ona solgun gözlerle baktı, kalem ve kâğıt aldı, not edip çıktı. O gece İzet'in hayatındaki en zor geceydi. Yalnızca eziyetsiz ölmek istiyordu. Çıkıp gitmek, yok olmak; sabahı ve komşusu Spasoye'nin bıçağını görmemek. Şafak vaktinde subay üniformalı üç kişi geldi.

- Zamanı geldi Akbaba, dedi en yaşlıları.

İzet, umursamazlıkla ve dizlerinin bağı çözülmüşçesine dışarı doğru ilerledi. Sarı Golfün kapısını açtılar, İzet'i arka koltuğa aldılar, sesi yine alınmış gibiydi lakin zaten artık kimse bir şey sormuyordu. Spasoye'nin onu bağlamasının aksine askerler onu köprüde çözmüş, o ise karşıya geçmek için yol almıştı. Köprünün ortasında ise kendisinin canına karşı hayatları kurtarılmış adamların yanından geçmişti.

Akbaba diye bir şeyin olmadığını itiraf eder etmez bu sefer kendi halkından çok kötü sopa yemişti. Onu günlerce tutuklu tutmuşlar, onu kurşuna dizeceklerine, Çetniklere geri vereceklerine dair yeminler etmişlerdi. Her bir dipçik darbesinde, o on Sırp esir yerine kaç kişiyi geri alabileceklerini ancak onlar yerine Allah'ın yalnızca saçmalıklar anlatması için yarattığı bir adamı aldıklarını söylüyorlardı. Sonunda onu serbest bıraktılar, canı cehenneme, bu olanların suçlusu İzet değil; çok fazla film izlemekten akbaba hikâyelerine inananlar insanlardı. İzet bir süre sonra şoku atlatmıştı, hayatının esaret dönemini unutmuş ve daha güzel, daha iyi ve daha zekice hikâyelerine geri dönmüştü.

Acı veren bütün bu yaraların ve korkuların ardından ona ölene dek azap verecek tek hatıra, Vratsa'da Çetnikler tarafından katledilen kasap Miyo'ydu. İzet durmadan, acaba Miyo'nun ölümüne sebebiyet veren şeyin onun söylediği yalan mı yoksa kelime oyunu yapmayı bilmemesinden miydi, diye düşünüyordu. Belki de hayatta en mantıklı kararın hiçbir şey söylememek olduğu anlar vardı.

BAHÇIVAN

İnsanlar acıklı bir şekilde hayata veda ederler, suçlu hissetmeni isterler. Jan Palach üzerine benzin dökerek kendini yakmıştı, başka biri ise seksen yaşında gırtlığında bir sürü incecik borularla hâlâ nefes alabiliyordu. Akrabaları ise bekleme salonunda sızlanıyor, hastane, ruhlarını ellerinde tutmaya çalışan insanlarla dolup taşıyordu. Oradakiler ise onların etrafında çekişiyorlardı, tıpkı çevreye bir bomba düştüğünde *Velepekara*¹ önünde ekmek için kadınların yaşadığı o çekişme gibi. Ve en sonunda da bittabi, “*dolce vita*”cı bir *playboy*, intihar sorusunun felsefenin yegâne sorusu olduğunu teyit eder.²

Ateş edilmeye başlandığında su almaya çıktığımız yoldan dönüyorduk. Gördüğümüz ilk binaya koştuk, koridor ise şimdiden ağzına kadar dolmuştu. Ivanka duvara dayanmış, elindeki teneke kutuları yere bırakmıştı. Onu tutuyordum, sigara yaktı, ardından patlama oldu ve her şey yerle bir oldu. Herkes yere

¹ 1902’de Avusturya-Macaristan yönetimi tarafından inşa edilmiş bir ekmek fabrikası. Eski Yugoslavya döneminde ek binalar inşa edilmiş olan bu fabrika, en eski yapılardan biri olması sebebiyle “*First Lady*” (*Prva dama*) olarak da anılmaktadır. Savaş dönemi de dâhil olmak üzere 117 senedir ekmek üretmeye devam etmektedir.

² “Gerçekten önemli olan bir tek felsefe sorunu vardır, intihar. Yaşamın yaşanmaya değip değmediği konusunda bir yargıya varmak, felsefenin temel sorusuna yanıt vermektir.” (Camus, Sisifos Söyleni, 2010:21)

düşmüştü, lakin sonrasında herkes birbiri ardına kalkıyordu. İvanka kalkmadı. Kan izi yoktu, ben de stresten bayıldığını düşündüm. Başını kaldırdım, ancak bir gariplik vardı, sanki boynu lastiktenmiş gibi bir gariplik. Saçları, tavandan dökülen tozlarla kaplanmıştı. Onu parmaklarımla sarstım. Beyaz önlüklü adamlar ve Kafka yüzlü bir çocuk koşup boynunda nabız bulmaya çalıştılar. Çocuk uzun uzun ve işin tekniğiyle bakmıştı, tıpkı piyano çalar gibi. Parmaklarının İvanka'nın boynunda nasıl dans ettiğini gördüm ve öfkeye kapıldım, yalnızca durmasını istedim ancak çok kalabalıktı ve hiçbir şey söylemedim. Sanırım kıskanmıştım. Onu bir sedyeye alıp götürdüler, orada bulunduğum süre boyunca kimse beni muhatap almamıştı.

Herkes kendi yoluna gitti. Bense dört tane teneke kutunun arasında yalnız kalmıştım. Kendi taşıdığım ikisini aldım, diğer ikisinden de sular dökülüyordu, Dubrovnik'teki taştan çocuk heykellerindeki gibi. Onunkiler delik değildi, onları alıp dışarı çıktım. Çok güzel bir bahar günüydü ve daha fazla silah sesi duyulmuyordu. Binadan çıkıp otuz adım kadar attıktan sonra yürüyüşe çıkmak istedim. Harekete geçtim ve diğer yöne doğru yola koyuldum. Sahil boyunca iki asker koşuyor, çocuklar Güzel Sanatlar Fakültesinin yanındaki yeşil alanda biraz futbol oynuyordu, bir tanesi kötü atınca, topu voleybol gibi karşıladım, ki *Miljacka*'yı boylamayayım diye. *Dva Ribara*'nın orada Tadiya ile karşılaştım, bana bomba düştüğünde nerede olduğumu sordu; bana İvanka hakkında soru sormasından korkmuştum. Meyhanenin önündeki kısa duvarın oraya oturduk, çakıyla sigarasını böldü, kendisine filtresiz kısmını aldı. "Wittgenstein delilikten korkarmış..." dedim ona, "...zaten bu yüzden filozoftu. Gerçekte ne olmak

istediğini hatırlamıyorum, bahçıvan ya da başka bir şey. Tadiya omuz silkti ve dumanı üfledi, dudaklarında ise sigaranın biraz daha uzağında, uçuk çıkmıştı.

Cenaze alayı hızlı ve yüzeyseldi. Pazara çıktım; eski ayakkabıların ve pahalı sığır eti konservelerinin arasında havuç, yaban havucu ve marul tohumu buldum. Birkaç torba aldım ve kimseyle karşılaşamayacağım yan sokaklardan eve döndüm. İvanka'nın iki gün önce yıkadığı çamaşırlar hâlâ kurumamıştı. Nemli beyaz gömleğe başımı gömmüştüm. İlginçtir ki hava güneşliydi ancak yine de hiçbir şey kurumuyordu. Yüzümü serinlettim ve düşünmeye başladım: Heraklitos yalnızca kendi çıkarı için şaka yaparken Zenon tüm dünyanın çıkarı için şaka yapardı. Platon insanlık kostümü giymiş bir travestiydi, Sokrates ise kendi ölümünü bir gösteriye dönüştürmekten öldürülmeliydi. Felsefe, dikkatli irdelendiğinde, bir bilgisayar oyunudur. Gömleği çamaşır ipine geri astım. Yüzüm kıyafette hiçbir iz bırakmamıştı.

Kızlarla aylardır haberleşemiyorduk ve onlara annelerinin öldüğü haberini nasıl vereceğimi bilmiyordum. Onu hâlâ yaşıyormuş gibi; hediye yollanması gereken, hakkında en azından yatmadan evvel endişelenilmesi gereken biri gibi tahayyül etmeleri çok kaba bir durumdu. Bilmeleri gerekiyordu, bir süre acı çekeceklerdi ve ardından unutacaklardı. Bir hayat ve eksilmiş bir endişe...

Su bana günlerce yetti, bu yüzden dışarı çıkmam gerekmemişti. Masada oturdum, pencerenin hemen yanına ve aşağıya baktım, beton levhaların arasında, eğer dikkatlice bakılırsa, çimler filizlenmişti. Dışarıya doğru eğilebiliyordum, bunu çok istedim, kalbim daha hızlı atamazdı. Mutlu ve özgürdüm, mesaj

yazmak zorunda değildim, kimseye malumat vermek eziyetini de çekmek zorunda değildim. Dünya, telaffuz edilemeyen kelimelerle yok oluyordu.

Kilerde bir küçük paket organik gübre ve bir sıçanın gömülebileceği boyutlarda, strafordan yapılmış hafif beyaz kutular vardı. Organik gübreyi, çocukların oyun bahçesindeki henüz ham olan toprakla karıştırdım. Bu nemli, siyah-kahverengi tozu ellemenin hipnotize eden bir tarafı vardı. Bu toprağı saatlerce sıkabilir ve okşayabilirdim. Tohumları değişimli olarak toprağı dağıttım, sonra da kutuları işaretledim. Onları güzelce yerleştirdim ve su tuttum. Bir kitapta Wittgenstein'in bahçıvan olmak yerine aslında havacılık mühendisi olmak istediğini okuduğumu anımsıyorum. Bu pilot anlamına mı geliyordu, yoksa başka bir şey miydi? Pencerenin oraya geri döndüm ve huzurla aşağıya doğru baktım. Kendimi bir kanarya olduğuma inandırsam yeterdi. Tohumları ektikten hemen sonra aşağı atlasam buna kimse inanmazdı. Dehşete düşmüş insanların beni birinin "attığına" dair fısıltılarını şimdiden duyar gibiyim.

"Mezarlığa gitmiyorum." dedim Tadiya'ya, zira orada çok fazla taze mezar vardı. Bir kabirden diğerine giderek ziyaret etmek onlara kabalık olurdu. Sigara çıkardı, benim için böldü ve filtresiz kısmını bana uzattı. Uçukları haftalardır geçmek bilmiyordu ve küçük sigaralarla artık işi zordu. Kendi sigara parçamı cebime kaldırdım, sonrası için. Bana baktı ve omuz silkti.

Rahip Andro, İvanka'nın öldüğü haberini kızlara söylemişti. Beni soruyorlardı, onlara ne cevap vereceğimi bilmiyordum. Ne olursa olsun, beni iyi bilsinler. Kitapların sayfalarını karıştırıyor, okuyor ve havuçların, yaban havuçlarının ve marulların

filizlenmesini bekliyordum. İnsanoğlunu merak hayatta tutar. Bu en iyisi ve en makulüydü. Geri kalan her şey ise yabancı gözyaşlarıyla yalancı flörtlerden başka bir şey değildi. Camus melodramatik açıklamalar peşinde koşmuş ve yapmıştı. Ölümleri tesadüfe bağlı olmayan insanlar şu şekildedir: Bileklerini kesen kadınlar ve homoseksüeller, kafalarına sıkın askerler ve kaba insanlar, hap içen aktörler ve romantikler, kalplerine ateş eden hödükler ve nörotikler, kendini asan cahil ve sapıklar, köprüden atlayan hırslılar ve zayıflar, kendini çatıdan veya yüksek bir yerden atan umudunu yitirmişler ve teorisyenler.

İlk önce yaban havuçları filizlendi, ardından marullar ve en sonunda da havuçlar. Yaprakçıkları yeni doğmuş bir bebeğin saç telleri kadar narindi. Onları suladım ve Tadiya'ya, hastaneye gittim. Doktorlar neyi olduğunu bilmiyorlardı, Tadiya'nın yarısı eriyip gitmişti ve dudaklarındaki uçuklar hiçbir şekilde geçmiyordu. Ona sigara uzattım. Kliniğin önündeki banka oturduk. Cebinden çakı çıkardı, sigarayı ikiye böldü ve bana filtreli olan son kısmını uzattı. Çoktan alışmış, öyle diyor, artık rahatsız etmiyormuş. Oturduk ve sigara içtik, ona yaban havucundan, maruldan ve havuçtan bahsettim, o ise bana, artık Wittgenstein'in havacılık mühendisi olmak istediğinden tamamen emin olduğunu söyledi.

Marul, hasat zamanında ilk olgunlaştı, iki göbek kopardım, onları yıkadım ve temizledim. Gazete kâğıdına sardım ve pazara götürdüm. Karşılaştığım ilk kadına iki sigara karşılığında sattım. Herkes bana garip garip bakmış, bir çingene ise onun yerinde olsa bana bu marullar için iki kutu sigara vereceğini söylemişti. Bu kabul edilebilirdi lakin kadının iki kutu sigarası yoktu. Kadın bana bir güzel küfretti ve gitti.

Hâlâ ham olan üç adet çok küçük havucu kopardım

ve yıkadım. Diğer cebime ise iki tane sigara hazırlayıp hastaneye doğru yola çıktım. Doktor bana, büyük bir korku içerisinde, “Tadiya neyiniz olur-du?” diye sordu.

“Arkadaşım olur-du, değil. Arkadaşım.”

“Arkadaşınız olduğunu biliyorum ancak size söylemeliyim ki kendisiyle bir daha konuşamayacaksınız.” diye yanıt verdi doktor ve elini uzattı. “Problem değil.” dedim, ona sigara ve havuçları uzattım. “Bunlar sizin için, çünkü siz Tadiya için endişelendiniz.”. Titreyerek elini çekti. Ona gülümsedim ve almasını söyledim. “Kusura bakmayın, yorgunum.” diyerek cevapladı, elimdeki iki sigara ve üç havucu aldı. “O iyi olacak.” dedim ona, hareketlendi ve merdivenlerden indi. Basamakların sonlarına doğru elini omzumda hissettim. Dışarı çıktık, iskemlelere oturduk. Sigaralardan birini bana teklif etti, diğeri ise ağzında duruyordu. İnsanlar kana bulanmış beyaz önlüklerle geçerlerken biz orada oturduk. “Kanserdi, biliyorsunuz değil mi?” dedi nihayetinde. “Problem değil.” diye tekrarladım ve anlatmaya başladım, ta en başından, tohumların nasıl yetiştiğini, toprağı, strafordan yapılmış beyaz kutuları ve tohumların filizlenmesini. Gözlerime baktı, gözleri yaşla doluydu, kafasını salladı. Doktor gerçekten yorgun bir adamdı.

Marul, yaban havucu ve havuç daha da iyi olgunlaşmıştı. Pencerenin orada dinlendim, beton levhaların arasında kalan çimen ise çoktan kurumuş, sonbahar gelmişti. Yakın zamanda, çürümemesi için hasadın toplanması gerekecekti. Beyaz kutular boş kalacaktı zira gereksiz şeylerden kurtulmak kolay değildi.

UYANIŞ

Odadaki son ışık emaresi kaybolalı altı saat olmuştu. Yaklaşık her on beş saniyede bir üç parıltı, kısa ve gergin yörüngelerde, kül tablasıyla beraber masadan, dudakların görüldüğü derin bir gölgeye gidip ardından geri dönüyordu. Aşağıdan ise durmaksızın sesi buraya gelene kadar sönükleşen bir gümbürtü, ani ve kuvvetli bir saldırının gürültüsüyle arabaların motor sesi geliyordu. Nadiren esen rüzgâr, tıpkı müzik stüdyosundaki modülatörler gibi sesi bozuyordu. Bir sanal gerçeklik, büyük bir radyo yayını, bir stadyum konseri, bir pikabın dönüşü intibası yaratıyordu bu ses.

Davor bu sabah su almaya çıkmıştı, belki Bistrik'teki arkadaşına uğramıştır, belki bombardıman sırasında bir kafeye sığınmıştır, belki Rozaliya teyzesinde öğle yemeğine kalmıştır, belki biriyle karşılaşmıştır; her geçen saat yeni bir teselli ve açıklamayı doğuruyordu ancak mutlu sonla biten hikâyeler gitgide daha karmaşık ve inanılması güç masallara dönüşüyordu. Keyifsizlik hâli yerini bir şeylerin sebebiyet verdiği ani bir mutluluk hissine

bırakmıştı: Ağaçları kesmek, transistörü tamir etmek, ardından ise ansızın gelen bir kayıtsızlık, her şeyin getirdiği bir iç huzur, en kötü haberler de buna dâhil. Buraya gelecek yabancı bir adamı nasıl karşılayacaktı? Bakışlarını kaçırarak, lafa girip bombanın suya çok yakın bir yere düştüğünü söyleyecek, onun durduğu bir yere, ufak ve hatta önemsiz denebilecek bir şarapnel parçası, her şeye rağmen, isabet etmemesi gereken bir yere isabet etmiş olacaktı. Her bir sigara parıltısının ardında, sonunda herkesin mutabık olduğu hakkında hiç konuşulmayacak başka bir hikâye vardı.

Ancak kimse kapıya vurmadı yani gümbürtü sesi ve savaş filminin bu sesli kulisi dışında hiçbir şey, ne bir ümidi ne de mutabık olunan sonun gerekliliği düşüncesini ve nihai sonun ardından alınacak derin bir nefesi işaret ediyordu bu. Bir el, nihayetinde, parıltıyı kül tablasının üzerine bastırdı, o parıltı binlerce mikroskobik ateşe ayrılmıştı, aynı el kibritlere uzanmış, ışıyla iki kadın ve bir adamın yüzünü aydınlatmış ve ardından da yarısı su, diğer yarısı da yenebilir yağ ile dolu bir bardaktan yükselen fitili yakmıştı.

Adam kalkmış, derin bir nefes almış ve arabanın aküsüne doğru topallayarak gitmişti. Birkaç teli dikkatlice bağlamış ve büyük radyo teypten bir şarkının kapanış ezgisi duyulmuştu. Hemen ardından ise tam saatin ilan edildiği o ses: “Saat tam yirmi bir. Haberleri dinliyorsunuz, bugün resmî bir ziyaret gerçekleştirildi. On yedi ölü, seksen beş yaralı. Ağır silahlarla saldıran saldırgan fırarda. Fransa’nın İnsani Yardım Bakanı kurbanlara duyarlılık gösterdi. Özgür bölgelerdeki daimî muhabirimiz bildiriyor. Yeni

bir saldırgan. Dünya Kayak Şampiyonası. Berrak sularda kano. En çok alkışı alan bizim ekibimiz oldu. İnsanlar ağlıyor. Yarın hava yağmurlu ve rüzgârlı olacak.” Davullar marş çaldılar, bir erkek sesi ise şöyle söyledi: “Beni ölüm değil; beni aşk öldürecek.” Adam aküye bağladığı telleri ayırdı, müzik ise bir saniye kadar çalmayı sürdürdü.

Davor, sekiz sene önce izcilerle beraber Boračko Gölü’ne kampa gitmişti. Partizan izci sınavını geçmişti. O ve altı çocuk bütün gün boyunca daha fazla konuşamazlardı, geceyi ormanda geçirip *Neretva*¹ üzerinde asılı köprüden geçmeleri gerekiyordu. Bir sonraki gün altısı birden dönmüş lakin Davor dönmemişti. Kamptakiler iz sürmeye başlamış, *Konjic*’teki milis kuvvetler ise teyakkuza geçmişti, evde telefon çalmış ve bir erkek sesi Davor’un eğilimlerinin ne yönde olduğu, birtakım patolojik korku emareleri gösterip göstermediği, karanlıktan korkup korkmadığı, yalnızlığa nasıl bir tepki verdiği gibi çeşitli sorular sormuştu. Babası aklını yitirmiş bir ses tonuyla cevaphyor, annesiyle kız kardeşi ise beti benzi atmış bir şekilde duruyordu, kargaşa içindeydiler. Davor akşam olmadan Glavatičevo tarafında orman içinde bulunmuştu, gülüyor ve elleriyle bir şey gösteriyordu. Kampın kumandanı konuşmasına izin verdiğini söyler söylemez tamamen soğuk bir şekilde nasıl kaybolduğu sorusuna cevap vermişti: Çünkü diğer altı dolandırıcının aksine, gerçek bir Partizan izci olmayı seçip köprüyü geçmeye karar vermişti. Kamp sabahleyin çoktan iptal edilmiş,

¹ Bosna Hersek ve Hırvatistan sınırları içerisinde kalan bir nehir.

çadırlar toplanmış, geriye ise kuru çimlerin düzgün geometrik şekilleri ve kamp ateşinin bıraktığı koyu leke kalmıştı.

Gece yarısına doğru daha yaşlıca olan kadın bardağa biraz daha yağ ve su doldurmuştu, kor parçası zaman zaman çatırdıyor, adam ise akünün kablolarını yeniden bağlıyordu. Kadın sesi yine aynı haberleri tekrarlamış, gümbürtüler daha bilinçsiz bir hâle gelmiş, patlamalar ise şehrin bir köşesinden diğerine doğru yol almış, bir kedinin tırnaklarını cama sürttüğünde çıkardığı sese benzeyen bir ses duyulmuştu. En başta oldukça seyrek ancak hemen ardından oldukça kuvvetli bir yağmur başlamıştı. Daha genç olan kadın cama doğru yanaşmış, avucunu cama dayamış ve kelimeler ağzından dökülmüştü:

- Gerçek bir bahar yağmuru gibi duruyor, sabaha kalmaz kara çevirir. Zamanı geldiğinde yağmamıştı, şimdi yağmak zorunda. Karsız kış olmaz, hâlâ yağmamasını diliyorsun ama bak işte! Yağmur ilk kiraz çiçekleriyle beraber geliyor.

Tuvalete gitmiş, iki tane alüminyum leğen alıp yağmura çıkmıştı. Döndüğünde ise başı su içindeydi, gaz lambasının ışığında âdeta cıva gibi parlıyordu. Sanki su onun saçlarında toplanmayı reddetmiş de nahif parmakları her bir damlayı toplayabilirmiş gibi gözükiyordu. Aniden yeni bir metalik ses daha duyulmuştu, bu oluklardan akan suyun leğenlere dolarken çıkardığı sestti.

Daha yaşlı olan kadın dizlerinin arasında unutulmuş yağ şişesini tutuyordu. Baktığında, elbisesi çoktan yağ içinde kalmıştı.

- Tüm pencereleri kapladın, odada bir ışık

huzmesi dahi yok. Diğerleri mumlarını saat dokuzda yakıyor, bizse altıda yakmak zorundayız. Bu karanlıkta öleceksin.

Adam ona bakmış, sağ elini yumruk yapıp sıkmış, elini bağıracaktıysa yüzüne doğru kaldırmış, derken aniden çözmüştü. Parmaklarını masaya koymuş, ardından kalkıp dışarı çıkmıştı. En başta kırılan dalların, pırpır eden ıslak yaprakların sesi duyulmuştu, ardındansa pencerelerdeki tahtaları söküşünün, kum torbasını harap edişinin, onu yere serişinin ve dağılışının sesi duyulmuştu. Birkaç dakika sonra boğuk bir erkek sesi yükselmişti:

- Tatmin oldun mu?

Daha yaşlı olan kadın derin bir nefes almış, genç olanı ise dizlerini ovuşturmuş, adam ise tek bir kelime etmeden odaya girmiş, yatağa oturmuş ve bir sigara yakmıştı. Aynı anda diğer ikisi de yakmıştı. Evde herkesin günde beş sigara içeceğine dair bir karar alınmıştı. Kural çoktan ihlal edilmişti bile.

Savaşın ilk günlerinde Davor ev ahalisine Bölgesel Savunma Gücü'ne katılacağını söylemişti. Yaşlı kadın, onun nöbete çıkacağı gecelerde hiç uyumuyordu. Adamsa onu azarlıyordu zira bir sonraki gün sürekli olarak migrenden şikâyetçi oluyordu. Davor gülerek eve döner, genç olan kadına savaş maceralarından bahsederdi. Biraz mübalağa katardı, biraz şakayla harmanlardı, hem kendisi hakkında hem de Çetnikler hakkında ancak onun bu garip savaş mutluluğu kötü bir olay doğurmazmış gibi gözüküyordu. Adam oğluna sarılır, onun hikâyelerinin arasına kendi hikâyesini karıştırır ve 1953'te Pirot² taraflarında, belki de daha

² Sırbistan sınırları içerisinde kalan bir şehir.

uzaklarda, beş acemi olarak Bulgarların pususuna nasıl düştüklerini anlatırdı.

İlk önce genç kadın uyumuştı, koltukta tıpkı bir fetüs gibi kıvrılmıştı, adam onu büyük, Rus tipi bir atkıyla örtmüş, saçlarını okşamıştı. Yaşlı kadın ise dolaptaki şişeyi, sessizce, kadının uyanmaması için dolabın kenarlarına vurmamaya çalışarak çıkarmış, iki tane fincanı ağzına kadar doldurmuştu. Oturmuş ve böylece tırnaklarıyla şişenin balmumundan olan kısmını çekip çıkarmıştı. Adam ise gayriihtiyari olarak penceredeki aynaya bakıyordu.

- Belki de bir keskin nişancı onu köprüünün üstündeyken vurdu, bu yüzden dönemedi. Sonunda fısıldamıştı.

Adam omuzlarını silkmiş ve aynaya dik dik bakmaya devam etmişti. Kadın ise onu bir süre daha kafasında soru işaretleri ve umutla izlemişti, sessizce kalkınış ve tuvalete gitmişti. Yakınlarda bir yerlerde patlama sesi duyulmuştu, uyuyan kadın yerinden gülümseyerek fırlamıştı. Adam ona bakmıştı, yüzündeki gülümseme inmiyordu, dakikalarca sürmüştü, âdeta balmumu heykeli müzesindekiler gibiydi kadın. En başta hoş ve teklifsizdi, ardından ise korkunç bir hâl almıştı. Adam, pencerede yansıyan hâline dönmüştü.

Yaşlı olan kadın kanepeye uzanmış, bahar ise birkaç nota daha çalıyordu, kafasını duvara doğru dönmüş, ardındansa bir daha hiç kıpırdamamıştı. Bir süre sonra, sabaha kadar ritmini kaybetmeyecek olan muntazam nefes alışverişleri duyulmuştu.

Adam parmak uçlarında odadan fırlamış ve

anında bir sigara ve çakmak kapmıştı. Bir tentenin altında durmuştu. Yağmur artık yağmıyor, rüzgâr yapraklardaki yağmur damlalarını silkeliyordu. Adam hakikaten karsız geçen bu senenin kışını düşünmüştü, sigarasını yakmış, dumanını üflemiş ve gece dışarıda sigara içilmemesi gerektiğini, zira askerin onun bir sigara ateşi olduğunu değil de bir keskin nişancının gece namlusu zannedebileceğine dair anlatılmış aptalca hikâyeleri hatırlamıştı. Artık hiçbir patlama sesi duyulmuyordu, yalnız bir melankolik bir saldırıyla orayı terk edene kadar dakikalar geçmişti. Ateş sesleri yakından ve hafifçe geliyordu, sanki bu gece hâlâ uyumayan; hâlâ kafasında delilik, üzüntü ve endişe olan insanların var olduğunu gösteren bir hatırlatıcı gibiydi. Sigara parmaklarının arasında yanmış, adam ise günün ağarmaya başladığı tepeye son bir bakış atmıştı, kapıyı ardından kapadı ve odasına geri döndü. İçeride her şey, nihayetinde, bıraktığı gibiydi. Yatağına yatmış ve gözlerini kapamıştı.

Üçü birden on aydan beri ilk defa, aydınlık gün ışığının odaya girdiği ilk gün uyuyabilmişti. Uzunca bir süre, tıpkı hastanenin bekleme salonundaki çocuklar gibi, uyanmamak için direnmişlerdi.

VOJVODA¹

Bosna'yı hayatın boyunca karış karış arasan dahi bu kadar kötü bir adam bulamazsın. Karanlık ve hain ifadeli bir yüzü vardır. Gözlerinin içine değil bakmak; bakmayı hayal bile edemezsin. Bir gün bir çocuk, topu onun evinin duvarına vurmuştu, o ise kapıdan keskin bir sesle, "Defol git buradan!" diye bağırmış, küçük çocuk durmayınca da Musa lakaplı Yovan çocuğun parmağını koparmıştı. Çocuğun babası ise omuz silkmiş, herkes "Siktir et, Musa işte!" demiş ve kimsenin aklına ona kınayarak bakmak gelmemişti. İçtiği zamanlarda köyde öfkeli bir köpek gibi dolanır, insanlar evlerine çekilir, o ise bağırırdı: "Şimdi göreceksiniz Musa derinizi nasıl yüzermiş!" Bu öfke nöbetlerinde yolda birine denk gelse, Musa onu benzetirdi. Hiçbir ön yargı sahibi olmadan döverdi onu, aynı soydan olması veya hayatında ilk kez görmesi bir şey fark ettirmezdi. Eğer yollar seni bir gün D. köyüne getirirse, köyün iyi niyetli sakinleri seni onun hakkında, tıpkı daima aktif bir kasırgaya karşı uyarır gibi uyaracaklardır. Eğer mümkün olsaydı, D.'nin girişine muhtemelen bir trafik işareti koyarlardı.

¹ Türkçedeki karşılığından ziyade Sırp-Hırvat dillerinde (vojvoda) askerî bir rütbedir (komutan). Lakin burada lakap mahiyetinde kullanılmasından dolayı özgün hâliyle bırakılmasında karar kılındı. - ç.n.

D., bir Müslüman kenti olan Zenitsa'nın yakın çevresindeki tek Sırp köyüydü, ancak buradaki insanlar YHO'nun şehirden çekilmesinin ardından kıymete binmişlerdi. Köy sakinlerine sayısız top, tüfek ve makineli tüfek hediye kalmış, kişi başına ise en az üç mermi düşmüştü. Onlara kendi ailelerini savunmaları emredilmişti, ordu ise orada, onlara yardım etmek için yakınlarında olacaktı. Köyün kumandanını takdim etmişlerdi: Voyvoda Musa. Köylülerin önünde fişekliklerini kuşanmış, üzerinde kocaman, ahşaptan rozeti olan siyah bir şapkayla durmuştu. Kimileri ona aynı korkuyla bakıyorlardı, ancak gözleri parlayanların sayısı daha fazlaydı. Zenitsa, vadinin orada uyukluyordu ve köylüler, onun için bir şeyler yaparak yıllardır süren gözlerinin içine bakma korkusunun ardından Musa'nın gözüne girebilirlerdi.

On gün on gece boyunca Musa ne kendine gelebilmiş ne de eski bir dükkânda bulunan karargâhtan çıkabilmişti. Girişte bekçiler nöbet tutuyordu, Voyvoda ise her sabah kendine yeni bir vekil belirliyordu. Bir sonraki gün vekil olacak kişiyle o günkü vekili bir önceki günden yanına çağırıyordu. Onlar ise sakin bir tavırla duruyor, bakışlarını ise Musa'nın askerî paltosunun üst düğmesinde sabitliyorlardı.

- Kendini bilmez (*her zaman ilk astını kastederdi*) bilir misin, kendini bilmezin biri, Musa nasıl deri yüzer?

Şanssız adam yanıtladı: "Bilirim", Voyvoda ise hışımla kalktı ve dişlerine doğru sert bir tokat patlattı.

- Ben sana söylemediğim müddetçe hiçbir şey bilemezsin, kendini bilmez!

Bir sonraki gün diğer vekil gelmiş ve aynı soruyu yanıtlamıştı: "Bilmiyorum", ancak yine aynı tokadı yemişti.

- Eğer Musa'nın nasıl deri yüzdüğünü

bilmiyorsan, kendini bilmezsin biri, o zaman Musa'nın karşısına nasıl çıkabiliyorsun?

Eğer Zenitsalı birlikler, D. köyünü almaya karar vermeseydi ve eğer Voyvoda sonunda ayılamasaydı, köydeki bütün erkekler büyük olasılıkla bir gün onun vekili olacak, emrin gelmesiyle sırtları sıvazlanan zavallıların subaylık kariyerleri kan dolu bir ağızla son bulacaktı.

D. köyüne hem askerî tüfekler hem de av tüfekleri ateşlenmiş, köye birkaç tane de bomba topu isabet etmişti. Voyvoda Musa ise saldıranlara ultimatoma vermişti: Ya çekileceklerdi ya da Zenitsa toprağa gömülecekti. Susturulmuşlardı, Musa ise yine içmeye başlamıştı. Bir gece karargâhtaki her şeyi parçalamış, bir bekçinin ise kulağını ani ve keskin bir el hamlesiyle koparmıştı. Köylülere onun emri olmadan ateş etmemeleri emrini vermişti ve kimsenin aklına onu dinlememek gelmemişti.

D. köyünde koku yükselmişti, Musa yüzünden, Zenitsalılar yüzünden. Ancak eğer bir gün Voyvoda isterse, Zenitsa'nın kolayca yok olacağına inanılıyordu. Onun yanındakiler bu kadar korkuyorsa, Müslümanlar ve Ustaşalar altına ediyorlardır.

Zenitsalılar yine, Musa'nın davranışları karşısında şaşkınlardı. Musa, ne ateş etmek ne de uzlaşmak istiyordu. Şehrin kumandanlığı D. köyü ile bağlantı kurmak, onlara barışçıl bir teslimiyet hakkı sunmak istediğinde, Voyvoda telefonun ahizesine doğru çığırıyor, kükrüyor ve beddualar ediyordu. Onların ise kanı donuyordu. Ne onunla konuşabilirsin ne onu tehdit edebilirsin ne de birkaç bin mark karşılığında kendi yoluna gitmesini teklif edebilirsin. Bunun dışında, onun küfürleri boş birkaç kelime olmazdı, o küfürler insanı sanki yer altında bir kuyu açmış ve cehennem ateşini hissetmiş gibi yakardı. O sebepsiz, tamamen kötü biriydi ve biri ne onunla anlaşabilir ne

onu dolandırabilir ne de onu kontrol altına alabilirdi; çünkü o ne bir şey arar ne de bir şey beklerdi.

D. köyüne gerçekleşen son saldırı bir aylık bekleme sürecinin ardından başlamıştı. Bu sefer Musa'nın tehditlerine aldırmaya gerek duymaksızın sonuna kadar gitme kararı alınmıştı. Çember daralıyor, Musa ise haykırıyordu, insanlar ellerinde tüfeklerle ölüyorlardı, ancak onlara, Zenitsa tarafına top atmak yasaktı. Kimse Musa'nın sabit bir fikre çakılı kalmasına anlam veremiyordu, lakin çok düşünmek ve Musa'nın ellerinde acı çekmektense kurşunlarla ölmek daha iyi olmalıydı.

Saldırının üçüncü günü, Voyvoda şehre üç top birden fırlatmış ancak füyyelerini ateşlememişti. Toplar neşeli bir şekilde Zenitsa sokaklarında zıplamış ve ardından sessizce yatışmıştı. O gece Musa köydeki bütün erkekleri toplamış ve eğer herkes elindeki tüm silahları toplayıp getirmezse getirmeyenlerin kafasını koparacağına yemin etmişti. Bunun üzerine Zenitsa Komutanlığını arayıp bir sonraki gün öğlen vaktinde D.'ye girebileceklerini söylemişti.

Tek el ateş sesi duyuldu, köylülerden hiçbiri Musa çağırmadan karargâha girme cesareti gösteremedi. Zenitsalı birlikler öğlen vakti gelip köyün içinden geçtiler ve kapıyı açtılar, kapının ardında yerde, içinden mermi geçmiş şakaklar, sol tarafta rakı şişesi ve Aziz Sava'nın² küçük resimleri vardı. Sağ tarafa ise korkunç Musa serilmişti. Köylüler onun ölüsünden dahi korkuyorlardı, Zenitsalı askerlere fısıltılar içinde Çetnik olmadıklarını ve silahları YHO'nun zorlamasıyla aldıklarını anlatmaya çalışıyorlardı. Lakin hiç kimse Musa'nın Zenitsa'yı neden vurmak istemediğini anlamadı.

² Sırp Ortodoks Kilisesinin kurucusu ve Sırbistan'ın koruyucusu olan aziz. Belgrad'da Ayasofya'ya benzeyen o meşhur kiliseye adını vermiştir. - e.n.

TEŞHİS

Hiçbir yerde Bosna'daki gibi tehditler ve lanetler yoktur. Uzun zamanlar içerisinde ortaya çıkarlar, birilerine zarar vermek ya da korkutmak için değil, kendi masallarının diğer masallara galip gelebilmesi için yaparlar. En iyi tehditler ve lanetler, kültür ve medeniyetin gelişmesi takip eden zamanlarda ortaya çıkmış olanlardır. Mesela köylerin makineleşmesiyle bu beddua ortaya çıkmıştır: “Çocuğunu elektrikli testereyle keserler de kış için bodrumda saklarlar inşallah.”

Çetnikler, Salih F.'nin gözü önünde eşini ve çocuğunu elektrikli testereyle katletmişti. Onu ise ölüp gider diye Manyaça Toplama Kampı'na¹ atmışlardı ancak ölmemişti, aksine bir değişim bekliyordu. Onu Gradiška'ya attılar, sonra Karlovats'a², derken Çek Cumhuriyeti'ne. Orada kendini bir göçmen kampında, bilinmeyen lakin çoğunlukla Bosnalı insanların arasında buldu. Eğitimsiz ve muhakemesi zayıftı, bu da onu ideal bir şaka konusu hâline getirmişti. Salih F. günlerce provokasyonlara yardım etmeye,

¹ Banya Luka'nın yakınlarındaki Manyaça Dağı'na Yugoslavya Halk Ordusu tarafından Hırvatistan Bağımsızlık Savaşı'nın ardından kurulmuş toplama kampıdır.

² Özgün adı Karlovac olan Hırvatistan kenti.

etkili cevaplar vermeye ve orijinal fikirler üretmeye çalışmıştı. Lakin bu onu daha da aptal konumuna düşürmüştü. Kendini sınırlara etki eden bir işkence aletinde bulurdu, bundan yalnızca iki tane kaçış yöntemi vardı: ya başka birini sokacaktın ya da kendi ellerinle kurtulacaktın.

Salih F. o gün kamptakilerinyarısı ile kavga etmişti. Görülmeyen darbeler almıştı, en başta Bosnalılardan, sonrasında da Çek Cumhuriyeti polis ekibinden. Her şeyin ardından, bağlanmış ve kanlar içindeyken eline, bu ülke içindeki tüm kamplara girmekten men edildiğine dair resmî bir evrak (*var olmayan*) verildi. Eşyalarını topladı, hem Çeklere hem Bosnalılara küfretti ve ardından Prag'a hareket etti. Elli kilometre kadar yürümesinin ardından zafer kazanmış edasıyla şehre girdi ve hemen ardından tutuklandı. Cebinde sürgün kararı dışında hiçbir evrak yoktu.

Polis, Salih F.'yi nezarete attı ancak geçen bir gecenin ardından onunla ne yapacaklarını bilemez olmuşlardı. Onu bir yere sürmeleri gerekiyordu fakat hiçbir ülke onu, şiddete eğilimli bir Boşnak'ı kabul etmek istemezdi. En basit çözüm, Salih F.'yi Manyaç'a geri götürmekti ama bu prosedüre uygun değildi, insan haklarını da ihlal etmiş olurlardı.

Bu durum, Prag'daki Bosna Hersek Büyükelçiliğinden hünerli bir kişi tarafından çözülmüştü. Polise, Salih F.'nin deli olarak tanıtılıp ruh ve sinir hastalıkları hastanesinde kalmasını teklif etmişti. Böylece onu kimse kovamayacaktı. Yine insan haklarından dolayı. Polisler, Salih F.'nin hayat hikâyesini dinlediklerinde bunun iyi bir fikir olduğuna kanaat getirmişlerdi.

Hastanede âdeta bir çar gibi karşılanmıştı. Tek kişilik yatağı, televizyonu, kasetçaları ve bir koltuğu olan bir odası olmuştu. Doktorlar, gözleri önünde en yakınlarının bacakları, ardından kolları, ardından kafalarının kesildiği bir vakayla karşılaşmış olmanın heyecanı içindeydiler. Herkes az da olsa kapı deliğinden odaya bakmak istiyordu. O ise koltukta oturmuş televizyon izliyor, kanalları değiştiriyor ve avare avare üzüm kemiriyordu. Dünyanın herhangi bir yerinde Bosna'dan gelen en yeni görüntüleri ilgisizce izleyen birinden farksız gözüküyordu.

Doktorlar Salih F.'nin henüz şok evresinde olduğuna inanıyorlardı, bunun hakkında uzun ve sağlam raporlar yazmış, bu konuda uzman dergilere makaleler hazırlamış, olayların nasıl seyredeceğini öngörmüş ve Salih F.'nin yara içinde kalmış ruhunun soğumasını beklemişlerdi. Ancak bu evre aylarca sürdü. Salih F. huzurlu ve naif bir şekilde hayatını yaşıyor, sorulan sorulara aynı şekilde yanıt veriyor, ne bir şey arıyor ne de bir şey soruyordu.

Doktorlar Salih F.'yi şok evresinden hobilerle çıkarmaya çabalamışlardı. Ona seçmesi için şarkı söyleme, çizim ve fotoğrafçılık gibi seçenekler sunmuşlardı. O ise teşekkür etmiş ancak bunların hiçbirine ihtiyacı olmadığını ve bunları keyif veren şeyler olarak görmediği cevabını vermişti. Doktorlar ısrar etmiş, Salih F. ise çizimle uğraşmayı kabul etmişti. Şarkı söylemeyi bilmiyordu, fotoğraflardan ise korkuyordu.

Çizim zamanı gelince söz dinleyerek çizim yapıyordu, ardından tekrar televizyon izliyor ve üzüm kemiriyordu. Doktorlar gecenin geç saatlerinde

izimlerini inceliyorlardı. Kuru kalemlerden kahverengi olanla bir kulübe, yeşil olanla imen, sarı olanla ise bir güneş izmi ti. G ne e göz ve ağız da izmi ti. Salih F. bir yerlerde güneşin böyle izildi ini görmüştü. Bazen izimin ardından doktorlara ne izdi ini açıklaması gerekiyordu. Onlar ise durmadan gülümsüyor ve sorular yöneltiyordu, tıpkı bir çevirmenin kimi zaman nasıl evirece ini bilememesi gibi.

Nihayetinde Salih F.'nin kaderinin tayin edilmesi gereken o gün gelmişti. Doktorlar yalnızca tek bir soru hazırlamıştı: “Eğer karını ve çocuğunu öldürenleri eline verseler, ne yapardın?” Salih F. bunun imkânsız olduğunu çünkü onların uzakta bir yerlerde, ülke sınırlarının, dikenli tellerin ve topların ardında olduklarını dile getirmişti. Ancak doktorlar, ona ilk başta imkânsız gibi gözüken bu durumun gerçek olabileceğine onu inandırarak ısrar ettiler. Bu insanların ocuk gibi olduğuna, hayal etmenin onlar için yeterli olduğuna ve hemen buna inandıklarına kanaat getirir getirmez yanıtladı: “Ben de onları öldürürdüm ya da onlara bana verdiğiniz gibi k  t ve kalem verir ve ‘iz!’ derdim.”

Doktorların yüzü aydınlanmı tı. K  t ve kalem aldılar ve Salih F.'nin bir deli olduğunu kayda geçirdiler.

KOLONİ

Şu aşağıda şeytanlar çoğalıyor...

Djordje Balaşević

Avusturya-Macaristanlılar, Bosna'ya geldikten ancak birkaç sene sonra bir koloni kurmuştu. Tek katlı evler iki sıra hâlinde, âdeta askerî üniformalar gibi düzenli diziliydi, minyatür bahçelerinde ise vahşi kadife çiçeği ve birkaç göbek maruldan başka bir şey yetişmezdi. Her küçük evin kapısının önünde küçük, ahşaptan bir masa ve iki üç tabure olurdu. Yazı müjdeleyen günlerde etraftan kahve ve *rakija* kokuları yükselir, ikisi de dibinde altın ay yıldız olan fincanlarda içilirdi. Kolonidekiler, fısıldayarak sohbet ediyor; çocukların gürültüleri bile huzuru bozamıyordu. Burada yüz yıldır maden işçileri yaşırdı, onların çocukları, torunları ve torunlarının çocukları, imparatorluğun her bir yanından toplanıp gelmişler, bir sabah ise kendilerini karton bavullarıyla beraber *Kakanj* tren garında buluvermişlerdi. Koloni içinde ailelerini kurmuşlar, fazla bir beklenti ve umut taşımadan kendi yüzyıllarını yaşamışlardı lakin kendi iç huzurları onlarda bazen bir mutluluk yanılsamasına

sebeup oluyordu. Onların dünyası yalnızca karanlık günlerde hareketleniyordu, o siyah günler de şeytani bir düzen içinde, her dört senede bir gelirdi. Maden ocağından birilerinin canlı dönmeyeceğini belirten siren sesinin şehirde duyulduğu o vakit.

Şehrin bir diğer beldesinde ise bir Katolik kilisesi vardı, yakınlarında da bir camii. Ortodokslar, bir çeşit âdet üzerine ne Koloni'de yaşar ne de maden ocağına inerlerdi. Komünizm, maden işçilerinin hayatına neredeyse dokunmamıştı bile. Maden ocağının derinlikleri, ideolojik bir yorum tekrarının geçemeyeceği kadar karanlıktı. Onlarca yıl geçmiş, her bir protokol ziyaretinde Koloni atlanmıştı; Koloni sakinlerine zaman dokunmuyordu, moda olan her şey onları görmezden gelerek yanlarından geçip gidiyordu; araba gürültüsü, neon ışıklar ve bir *synthesizer*'ın çıkardığı akordeon sesini bırakarak. Sadece gitgide daha çok kalınlaşan ve sonbaharı çamur içinde bırakan toz tabakası ve duvarlarda gitgide daha da kararan bakır pası ile bir şeylerin değiştiğine şahitlik ediyorlardı ve belki de ucunda iki dönem olan bir dönemeçle karşılaşacaklardı: Dedelerinin kendilerine bir maden ocağı bulabilmek için Bosna'yı karış karış dolaştığı dönem ya da ne maden ocağının ne de Koloni'nin olacağı başka bir dönem.

Savaş başladığında artık ocağa kimse inmiyordu. İnsanlar *Kakanj*'dan silahlar ve farklı farklı bayraklarla geçtiler. Bazısı çıkıyor ve bir daha geri dönmüyordu, diğerleri ise meyhanelerden yüksek sesle küfürler yağıdırıyorlardı. Koloni'yi korku sarmıştı; diğerlerinden, yeni gelenlerden, muhbirlerden ve kötü haberle gelen habercilerden, geceden korkuyorlardı.

Sabah vakti biri ateş eder, tepelerden ise karşılığı duyulurdu. Uçan ilk kuşlarla beraber korkmuş ve uykulu yüzler evlerinden dışarı bakıyorlardı. Her gece, tıpkı bir zamanlar kazayı haber veren sirenin çaldığı gecelere dönmüştü.

Rudo L. böyle bir sabah vaktinde eşyalarını bavula yerleştirmiş, evinin kapılarını kilitlemiş, fazla bir söz sarf etmeden evinin anahtarlarını komşuya bırakmış ve yürüyerek Vareş'e gitmişti. Kilisenin karşısında istavroz çıkarmış ve yemin etmişti, o gece neler yaşandığını, hayal veya rüya gördüğünü, ona *Kakanj*'dan gitmesini söylediğini kimseye söylemeyeceğine dair yemin etmişti. Bosnalılar eğer bir şey onlara yapması zor gelirse her zaman yemin ederlerdi. Yeminler nadiren ulusal anlamlar taşırdı, bazen de komik ve üzerine düşünülmemiş olurlardı ve insanı kısıtlamayı iyi bilirlerdi. Kimi zaman insanın canına bile mâl olabilirdi. Ancak garip bir dikbaşlılık doğasına sahip bu yerden çıkma, dindar bir adamın yeminini hiçbir şekilde bozmazdı. Bosna'nın her yerinde, yeminini unutan insanların felaket hikâyeleri sessizce anlatılır. Ant içmiş Bosnalıların zor sakladığı kelimeleri yüzlerinde görürsünüz, sorguya alıp işkence edersiniz. Gözlerindeki kararlılığı diğerlerine çok ilginç görünür.

Vareş'te Rudo L.'ye başına neler geldiğini sordular, o ise sustu, insanlar da başına kötü bir şey geldiğine kanaat getirdiler. Ancak hani masallar hiçbir zaman gizlenmiş gerçekliğin yerini dolduramaz ya, sorgulamalar gitgide sıklaşmaya, daha doğrudan ve zor olmaya başlamıştı, bu sürede bunu işi olarak yapan insanlar da ilgilenmeye başlamıştı. Polis Rudo

L.'yi günlerce sorguya çekti, o ise ısrarla susmaya devam etti. Yalan söylemeyi denememi ti bile, bu yüzden de ona karşı işlenmiş bir suçun ardından hafıza kaybı geçirdiği teorisini kabul etmeyi şiddetle reddediyordu. Rudo L. artık hangisinin daha kötü olduğunu bilmiyordu: onların hikâyeyi kurcalayarak yeminini bozdurması mı yoksa tescilli bir deli olmak mı? Her şeye rağmen *Kakanj*'ı terk ettiği için pi mandı. Ancak geri dönmesine imk n yoktu. D n   nde büyük olasılıkla acı çekeceğinden değil, atlanan diğer sebepten dolayı dönmekten korkuyordu: yeminini bozmak. Bu ise Koloni'yi terk ederken aklından geçirdiği tüm felaketlerin gerçek olması demekti.

Bir gün *Kakanj*'daki herkesin olduğu bir kamyona tiki tırılıp Hırvatistan'a gideceğini söylediler, polis memuru alaycı bir tavırla gülüyor, orada daha iyi yöntemleri olduğunu ve başına daha önce ne geldiğini anlatmak zorunda kalacağını hatırlatıyordu. Rudo L.'yi günlük Çetnik i kencelerinden, kamyonun durdurulmasından, tehditlerden ve tarti malardan daha fazla korkutan şey, * apljina*'da kamyondan inmesinin hemen ardından denk geldiği, mikrofonu burnunun dibine sokan ve spotla onu aydınlatan televizyon muhabiri oldu. Vare 'te onu rahatsız eden soruların aynılarını sordu, ancak soruları o kadar kendinden emin bir ses tonuyla soruyordu ki Rudo L. onun gerçeği çoktan bildiğini d   nm   t . Peki ya bu yemini kim bilebilirdi? Yemini eden kişi, Bay Tanrı, bir de  eytan. Ancak eğer biliyorsa da aman bilsin. Rudo L. kendi elleriyle ruhunu ele vermemeye karar verdi. Muhabire  etnikler tarafından nasıl durdurulduklarını anlattı, hayal kırıklığına uğrayan

muhabir ise irkildi. Rudo L. âdeta kaderin bir cilvesini yaşamış, sessizliğiyle ödüllendirilmişti.

Bir sonraki gün ilk kez denizi görmüş ve ilk defa tekneye binmişti. Su, Rudo L.'nin tahayyül edebileceği bütün sulardan daha derin, tekne ise televizyonda gördüğü tüm teknelerden daha büyük ve daha doluydu. Rudo L. teknenin batmayıp bir ceviz kabuğu gibi su yüzeyinde yavaşça durabilmesi gerçeğiyle büyülenmişti. Bu bir işaretti, güzel şeylerin var olduğuna ve Hz. İsa'nın bir zamanlar suda yürüdüğüünün canlı kanıtıydı, tıpkı bunca insanın bulunduğu bu tekne gibi. Koloni'den uzak olsa dahi Rudo L. yeniden mutluydu.

Riyeka'da¹ onu kızı karşıladı. En azından birtakım işaretler ve kinayelerle başına neler geldiğini ve sorguların nasıl geçtiğini ona anlatmıştı. Kızı ise onu başını sallayarak dinledi, gözleri yaşla dolmuştu. Ona *Kakanj*'dan neden ayrıldığını sormadı, zira bir yemin ettiğini fark etmişti.

Burada, Riyeka'nın yakınlarında, yine bir mucize gibi Labin adında bir kasaba bulunur, sonunda da bir maden ocağı. Belki de bir Koloni de vardır. Lakin Rudo L.'nin bunu bilmesine gerek yoktu. Doksan yaşındaydı, bu bir Bosnalı için bile yaşıyormuş gibi yapmak için epey zor bir yaştı.

¹ Hırvatistan'da bir şehir.

RET

Çocuk neredeyse on beş dakikadır “terra”¹ kelimesini ritmin etkisiyle reddediyordu. Odanın ortasında hafifçe sallanıyordu, tıpkı Budist bir rahip gibi memnun, arınmış ve yakışıklıydı.

Babalık, sigara ardına sigara yakıyor ve Orta Bosna’da çekilmiş bir katliam video kasetini başa sarıp sarıp izliyordu. Ağlamaların ve hunhar işkencelerin hızlı görüntüleri, duygu hafızasını yok ederken diğer yandan bir sinir harbi hâlinin üzerinde dolanıyordu. Yarına kadar bir metin düşünüp Amerika’ya röportajı yollamak zorundaydı. Bir an için, çocuğun reddedişini çekip yollamanın en iyisi olabileceğini düşündü. Terra, Terrae... Ve kan.

- Dino, odana gidip çalışsana.
- Görüyorsun Zoka, Latince çalışıyorum.
- Odana gidip başka bir şeye çalışsan peki?
- Geri kalan her şeye çalıştım.
- Çocuk, çabuk odana gidip ders çalış, yoksa sana

Tudjman’ın² Sisak’taki konuşma videosunu açacağım.

Çocuk şaşkınlık içinde üvey babasına bakıyor, itirazını yarıda kesip susuyor ve odasına gidiyor. Babalık videoyu açıyor, yeni bir sigara yakıyor, ardından

¹ Lat. Dünya.

² Franjo Tudjman. Bağımsız Hırvatistan’ın ilk başkanı, Eski Yugoslavya’daki savaşların önemli aktörlerinden biridir.

dumanını memnuniyet içerisinde havaya üflüyor. Beyaz tavanın altındaki sessizliğin keyfini çıkarır, Zagreb'de olmaya, en azından bir anlığına Zenitsa'da olduğu hâliyle orada olmaya çalışıyor: Herkesten daha iyi, başarılı bir adam olarak.

On dakika kadar sonra çocuk odasından çıkıyor, ardından kapı kapanıyor, adım dahi atamıyor, tıpkı ciddi, tehlikeli bir büroya girmiş biri gibi. Ve susuyor.

Babalık, başta sakin, ardından ise gergin bakışlarla gözlerinin içine bakıyor.

- Zoka, bu konuşmada kötü bir görüntü var mı?

Babalık kafasını kaşıyor, gülümsüyor ve ayağa kalkıyor. Uzun bir süre aynanın önünde kravatını düzeltiyor.

- Zoka, marketten alınması gereken bir şey var mı?

- Bilmem... Bir şeye gerek yok... Annene sor.

- Sana bira lazım mı?

Yine uzun bakışlar, tıpkı bir kovboy gibi, gözlerinin tam içine.

- Hakikaten, ne istiyorsun Dino?

- Biliyorsun Zoka, ben sana hayli minnettarım. Bana ayakkabı aldın, falan. Yani durumunuzun nasıl olduğunu biliyorum, falan. Ben hâlâ küçüğüm, her şeyi tam olarak anlayamıyorum, falan...

- Tamam Dino, ee?

- Sen, Zoka, şimdi dışarı çıkıyorsun, öyle değil mi?

- Ee?

- Ben uydu yayınından çizgi film izlemek istiyorum.

Babalık ceketini giyiyor, yağlı saçlarını ayna karşısında düzeltiyor ve ev terlikleriyle çıkıyor. Kapının eşiğine yaslanarak ayakkabılarını ayağına geçiriyor.

Yaşlı bir sarhoş gibi sallanıyor, baş parmaklarıyla duvardan kuvvet alıyor. Çocuk gülüyor. O ise bilmişçe

göz kırparak merdivenlerden iniyor.

Bir sonraki gün. Çocuk, en yakın arkadaşlarıyla beraber kiliseye gidiyor. Ayin vardır, hıncahınç karanlık ve dindarlıkla dolu bir salonda. Çocuklar boş banklara oturuyor, duanın ritmine göre dudaklarını oynatıyorlar. Amatörce ve üzerinde çalışılmamış bir playback (*tabii ki*) yapıyorlar. Kelimeler gitgide ağırlaşıyor ve bulanıklaşıyor, çocuklar dudak oynatarak kayboluyorlar. Ayin sonunda rahip yanlarına geliyor, onları odasına götürüyor. Orada onlara isimlerini soruyor. Onlar ise pişmanlıkla isimlerini söylüyorlar ve ter içindeki ellerini gömleklerinin kol ağzlarına gizliyorlar. Sanki bir şeyden dolayı suçlularmış gibi. Rahip gülüyor ve nereli olduklarını soruyor. *Zenitsa* ve *Priyedor*.

Rahip elini bir çekmeceye götürerek çekiyor ve içinden kalemler, not defterleri ve şekerler çıkarıyor. Hem hafifliği hem de keyifsizliği aynı anda hissederek onların omuzlarını sıvazlıyor.

- Biliyor musunuz, siz ikiniz gerçekten kiliseye, ayine ve bunun gibi şeylere gelmek zorunda değilsiniz. Eğer kötüyseniz, mutsuzsanız ve korkuyorsanız, bu durumda içinizden “Tanrı’m, bana yardım et.” deyin ve her şey olacağına varsın.

Çocuklar tek bir kelime etmeden kiliseden çıkıyorlar ve eve kadar konuşmuyorlar. Her şeyin normal olduğunu gösteren birkaç kelimenin eşliğinde birbirlerinden ayrılıyorlar.

Babalık evde, herkesin aynı anda din dersi almaması gerektiğini çünkü herkesin birbirinden farklı olduğunu çocuğa anlatmaya çalışıyor. Babalık, tıpkı rahip gibi, tabii ki Katolik. Çocuk, tabii ki değil. Çocuk, aynı sınıfa gittiği ve âşık olduğu küçük kızın onun konuşmasını nasıl düzelttiğini anlatıyor. Babalık ellerini kaldırıyor, gülüyor ve kadınların hep böyle

olduğunu söylüyor. Çocuk, Latince öğrenmesi gerektiği düşüncesiyle beraber odasına çekiliyor.

Çocuk kendini odasına kapıyor, babalığı ve annesi kapıyı tıklatıyor, çocuk ise onları önemli bir işi olduğu cevabıyla yanıtlıyor. Odada iki saat kalıyor. Dışarıya çıkmak için hazır ve nazır bir şekilde kafasında hokeyci kaskıyla çıkıyor. Kardan adam yapmak için. Babalığı ve annesi odasına giriyor, sırlarından nasiplenebilmek için çab alıyor, yatağın üstüne göz gezdiriyor, defterlerini ters çeviriyorlar. Hiçbir şey bulamıyorlar, hayal kırıklığı içinde birbirlerine bakıyorlar. Annesi atılacakları kararlaştırıyor, babalığı ise pedagoji hakkında bomboş bir nutuk atıyor.

Nedendir bilinmez, annesi, defterden yırtılmış sayfalar buluyor. Çocuk Zenitsa'daki dedesi için yazmış bunları. Eğer başkasının çocuğu veya herhangi bir kimse yazmış olsaydı, cümleleri ahmakça ve banal gelirdi. Bu ise ağlamak için idealdi. Anne, babalığa çocuğun mektuplarını anlatıyor anlatıyor ve kafasını sallıyor. Ardından mektupları arkadaşlarına anlatıyor. Babalık, çocuğun kelimelerini Amerikalı editörlere tercüme ediyor, onlar ise cevap olarak hepsinin ne kadar harikulade ve dokunaklı olduğunu dile getiriyorlar. Annesi, çocuğun mektuplarını bulduğu yere geri koyuyor. Hiçbir şey söylemiyor, yalnızca ona karşı artık daha şefkatli bir anne oluyor.

Çocuk, avluda erimeden kalan karlardan kardan adam yapıyor. Kardan adama parmaklarıyla devlet başkanının suratını yapıyor. Burnunu havuçtan yapmıyor çünkü bu durum ona ahmakça geliyor. Zira kimsenin yüzünde havuç yoktur. Özellikle de devlet başkanının.

FOTOĞRAF

*Bizim aşkımız bundan ibaretti
kadınımızı kimselere vermemekti*

Duşko Trifunoviç

Başka yerlerde nasıldır bilmem lakin Avrupa'da şöyledir: Rick acı çekmektedir çünkü İрма, Laszlo'yu seviyordur. İрма'nın onu da sevdiğini biliyordur ancak İрма yine de Laszlo'ya sadık kalmak istiyordur. Rick, İрма'nın ona sadık olduğunu hayal ediyor, İрма'nın onu yalnızca sevmesi yeterli gelmiyordu. Aynı hikâyeleri farklı biçimlerde bin kez duymuş, görmüş veya okumuşsunuzdur. Her aşkın anahtarı sadakattir. Üzerine fazla düşünülmez. İnsanlar tarafından idraki yüzeyseldir. Eğer sadakat olmasaydı muhtemelen mutsuz aşk diye bir şey olmazdı. Tıpkı mutlu aşkın da olmayacağı gibi.

Senka ve Maşo, komşuların hikâyelerinin tek mutlu aşk örneğiydi. Senka'nın çocuğu olmuyordu ancak Maşo bunu, diğer Balkan erkeklerinin yapacağının aksine, sorun etmemişti. Senka postanede çalışıyordu, Maşo ise tesisatçıydı. Senka ondan daima "benim Maşo'm", Maşo ise ondan hep "benim Senka'm" diye bahsederdi. Onların hikâyesi, savaş başlamadan

öncesine kadar ilgi çekici bir hikâye değildi, diğer uzun ve istikrarlı mutluluk hikâyelerinin de ilgi çekici olmadığı gibi.

Şehre düşen ilk bombayla beraber Maşo, Bölgesel Savunma Gücü'ne katıldı. Senka bu durumdan çok da hoşnut değildi ancak o da biliyordu ki tek odalı *Aden'lerini*¹ korumak için başka yol yoktu. Korkuyordu ve başka bir şehre gitme fikrini düşünüyordu, çünkü başka bir yerin belki değişen ana karakterlerle yeni durumlar ve yeni hikâyeler yaratabileceğine inanıyordu.

Bir sabah üniformalar ve çamurlu çizmeler içinde tanıdık olmayan bir adam çıkageldi. Ona sıkıca sarıldı ve Maşo'nun vefat ettiğini fısıldadı. Masanın üzerine, içinde onun eşyaları olan kâğıt bir poşet bıraktı; içinde mendil, asker künyesi, saat, gözlük kılıfı ve cüzdan vardı. İlk yas günlerinin geçmesinin ardından ki bu ilk günler üzüntüden çok bir nevi seremoni gibidir, sağduyuya ihtiyaç olduğu sırada baş sağlığına gelenlerin meraklı gözleri her damla yaşı gözetler. Senka, Maşo'nun yerine eve dönen eşyalarını önüne koydu. Her birine teker teker dokundu ve nihayetinde cüzdanı açtı. İçinde elli Alman Markı (*ihtiyatlı bir adamın her zaman için üzerinde bulunduracağı bir meblağ*) ve bir dizi küçük kâğıt vardı, üzerlerinde telefon numaraları ve tesisatla alakalı notlar yazılıydı. Cüzdanın plastik, şeffaf kısmında işe onun fotoğrafı vardı. Bu şeffaf bölme yalnızca, market kasası sırasında cüzdanınızın içine kaçamak bir bakış atanlara hizmet ederdi. Senka da bakıp görmüştü

¹ Evini, kutsal Aden Bahçesi olarak görüyor. - ç.n.

bu bilinmeyen kızın fotoğrafını. Arka yüzünde ise şu yazılıydı: “*Daima senin olan Mirsada’n*”. El yazısı ise çokça kıvrımla süslenmişti.

Bir sonraki gün Senka, tugaydaki soysuzların ona neler yaptıklarını komşulara açıkladı. Sinirle, derken hiddetle, en sonunda ağlayarak onları suçlu çıkaran fotoğrafı gösterdi, kadınlarsa bir yandan kınıyor, bir yandan kafalarını sallıyorlardı. Onu çıkış kapısına kadar iyice avuttular, iftiralar sonra başlayabilirdi. Esasen tabii ki Senka dışında herkes, Maşo’nun bir aziz olmadığını öğrenmekten hoşnutlardı, Senka’yı ise zavallı bir kadın olarak görüyorlardı zira kendisinin bile inanmadığı ayıbını bu kadar açık seçik gösteriyordu.

On beş gün kadar sonra tugaydaki erler ellerinde vefat eden askerin eşi için bir paketle geldiler, Senka açmayı reddetti. Kapalı kapının ardından bağılıyor, beddua ediyor, tehditler savuruyordu. İnsani yardımı geri çevirdiğinde, komşular onun iyiden iyiye delirdiğini düşünmüşlerdi. Askerleri paketi bırakması için kollarından tuttular, Senka sakinleşince de ona teslim edeceklerdi.

Zaman geçtikçe Senka’ya duyulan acıma duygusu yerini alaya bırakıyordu. Onun binlerce karmaşıklıkla bezeli saklanmış fotoğraf hikâyesini artık kimse dinlemek istemiyordu. Senka, sonunda Maşo’nun temiz çıkacağı hikâyesinin üzerine yeni şeyler ekliyordu. Her gün ona yeni ayrıntılar gerekiyordu. Çünkü gerekçeler bugünün şüpheleri karşısında şimşek gibi kayboluyordu. Ancak mutlu aşkın hikâyesi nihayetinde galip geliyordu. Ona göre, her şeyi kurban etmeye değerdi, mantığı bile. Savaş şehrinde

tüm umutlardan mahrum olan Senka'nın bu hikâye dışında başka hiçbir şeyi yoktu.

Devamında ne oldu bilmiyorum, çünkü Saraybosna'yı terk ettim lakin bu çok da önemli değildi. Sadakatin, aşkın temel esası olduğu ispat edilmişti hatta belki de aşkın kendisinden daha önemliydi. Bu hikâyenin sınırları dışında ulaşılmak istenen şey, hayatın kendisini haklı çıkaracak ve hayata herhangi bir anlam yükleyecek bir çerçeve kurmak amacıyla bir öykü yaratma ihtiyacıdır.

Bu savaş hakkında mevki kaygısı yahut ölü veya diri insanlar üzerinden herhangi bir çıkar amacı gütmenden yazan insanlar da *(ki bu insanların sayısı oldukça azdır fakat yine de biraz varlar)* tıpkı Senka'nın yaptığını yaparlar. Kendilerine veya başkalarına dair hiçbir amaç gütmenden, ümitsizce, bu dünyanın dağınık resmini korumaya çabalarlar. Tasvirlerdeki kesinlik ve sonu gelmeyen sayımlar, "kamuoyu"na hakaretler yağdıran yapılanmalar, Bağnazların ulusal ihanet olarak nitelendirdikleri metinler; bunların hepsi gerçeklikte bir çıkış yolu bulmak için boşu boşuna yapılmış çalışmalardır. Her şeyin kaybedildiği o anlarda sadakat inanacakları tek şeydir. Eğer tarihi yetkili olanlar yazsaydı, o tarihin yalanlarına yalnızca Senka'nın etrafındakiler katlanabilirdi.

YOLCULUK

Gecenin ortasında sana ait olmayan bir odada, bir adamın havaya dikilmiş ve al al olmuş ayaklarının görüntüsüyle ve ağır bir horlama sesiyle uyanırsın. İlkın neden orada olduğunu bilemezsin, tanımadığın bir resmin altında titrersin, en sonunda tamamen uyanabilmek için uğraşırsın. İşte o an, seni oraya neyin getirdiğini hatırlarsın, ki durum çok hoş değildir. Ancak kafan tıpkı saldırgan bir makine gibidir ve uyumak, dayanılmaz uzak görünür. Düşüncelerin haricinde hiçbir şeyin sana ait olmadığı bu yerde, uykusuzluğu yenmek oldukça zordur. O, diğer yatakta memnuniyet içerisinde ritim ve ezgiden yoksun, hiç durmayacakmışçasına horulduyor. Gece yeterince uzun, uyanıklıkla tüm felaketlerinden kaçıp uzaklaşacak kadar net, ardından saçlarına düşen aklarla uyanırsın. Bu gibi zamanlarda, ancak yalnızca, rüyalar ve yolculukların arasında verilmiş bu arada, senin için hayat demek olan o küçük ve büyük şeyler olmadan tek başına ne kadar yetersiz olduğunu fark edersin. Otel uykusuzluğunun ardından, en sonunda, eğer diğer yatakta tanımadığınız biri uyuyorsa artık yolculuk etmek istemezsin. Sabahları herkese uzak ve yabancıdır, soğukça vedalaşırsın, telefonunu ve adresini bırakmadan, onlara bir önceki gecedен hatta önceki diğer günlerden daha

farklı gözükürsün. Ardında ciddi yüzler, suya düşen arkadaşlık kurma denemeleri ve birtakım bulanık şüpheler bırakırsın. Kimse, yalnızca bildiğin dünyaya geri dönmek istediğini bilmedi, bilmelerine de gerek yoktu. Bilinmeyen mezeler, yeni insanlar ve şehirler, nedendir bilinmez, bitkinliğin hissedildiği o âna kadar ilgi çekicidir.

Yurişiç ailesi, yola çıkmadan önceki tüm gece ağlaştı. Dede, anneanne, kız ve torun. Yaşlı adam boyanmamış tavana baktı, boya kutularının çatı katında iki yıldır durduğunu hatırladı ve hıçkırarak ağladı. Yaşlı kadın, yeni yıkanmış cezveyi dolaba kaldırırken onu bir daha hiçbir zaman eline almayacağını hatırladı ve yaşlı adamın ardından ağlamaya devam etti. Kızları ise hayatın ellerindeki en önemli şey olduğunu tekrarlardı ve söylediklerinden sızlandı. Torun herkes ağladı diye ve âdet de böyle diye ağladı. Konvoy şu ana kadar yedi kez ertelenmişti ve bu, Yurişiç ailesinin evleriyle vedalaşıp son sabahlarını karşıladığı yedinci seferdi.

Her bir erteleme beraberinde rahatlığı getirmiş lakin bir sonraki son geceyi çok daha zorlaştırmıştı. Normal insanlar için hiçbir anlam ifade etmeyecek olan ufak eşyaların etrafını duygular sarmış, bu eşyalara sirayet etmiş ve âdeta, bavullar ve çantalardan çok daha ağır yüklermiş gibi ruha düşmüşlerdi. Yurişiç ailesinin yaşlı hanımefendisi, her gün eşyaların arasına, son ağlayışları bitirip tüketen ufak tefek şeyler tıktırıyordu. Ceketler, gömlekler ve ayakkabıların arasında; şekerlik kapağı, kaşık, bitmeye yüz tutmuş çakmaklar, buzluğun kullanım kılavuzu ve yalnızca o an için önemliymiş gibi gelen kullanışsız saçmalıklar vardı çünkü onlar evlerini temsil eden, şu ana kadar bir kez bile yerinden oynatılmamış şeylerdi.

Konvoylar genellikle yolcuların otobüs terminaline gelmelerinin hemen ardından iptal edilirdi. O zaman çantaların gerisin geriye taşınması gerekirdi, komşular cama çıkar, Yurişiçler gülümserlerdi, bir tek evin küçüğü memnun değildi zira onun için bir maceraydı ve işte, yine mahvolmuştu. Yaşlı adam evin bütün camlarını açardı, tıpkı uzun süre sonra, bir yaz tatilinden dönmüş gibi, ardındansa tamir etmek için kendini bildi bileli bozuk olan kahve değirmenini eline alırdı. Yaşlı kadın ise Çetniklerin konvoylarını bile gözden kaçırın Bosna yönetiminin onlarınkilerini kaçırmadığı için söylenir ve hepsinin aynı olduğunu tekrarlardı. Yaşlı adam ise âdet olarak kahve değirmenini masaya bırakır ve “Ne hiçbir şey aynı ne de hiç kimse, aynı ahmaklıkta olan sensin.” derdi. Yaşlı kadın, beş dakika kadar susar ve derinden hiddetlenirdi, yaşlı adam ise ona yaklaşır, tıpkı elli sene önceki gibi sarılır ve ona şefkatlice fısıldardı: “Biz de bu dünyada *Ormanoviçler* gibi olacağız.” *Ormanoviçler* ise alt katta oturan evli bir çiftti, radyodan haberleri dinledikleri sırada bir Çetnik bombası onların canını almıştı. Yaşlı kadın ona bakar ve tıpkı anlamsız bir aşk teklifiyle gelen bir adamı uzaklaştırır gibi yaşlı adamı hafifçe kendinden uzaklaştırırdı.

Sekizinci sefer konvoy geldi. Şehir arkalarında, korkunç bir ulaşılmazlıkta kalmış, Yurişiçlerin önünde ise dünyanın çerçevesiz bir resmi açılmıştı. Yaşlı kadın ve yaşlı adam susuyor ve boşluğa bakıyorlardı, kız ise toruna meşe ağacını gösterip “O bir meşe ağacı!”, köknar ağacını gösterip “O bir köknar ağacı!”, ineği gösterip “O bir inek!”, denizi gösterip “O bir deniz!” diyordu. Küçük çocuk ise yassı burnuyla cama çemberler oluşturuyordu. Kız Split’te ona “Bu da

Split.”¹ demiş, o ise Saraybosna’nın nerede olduğunu sormuştu. Yaşlı adam ise o an ilk kez konuşmuş ve “Saraybosna olduğu yerde duruyor ama artık biz orada yokuz.” demişti. Yaşlı kadın yeniden ağlamaya başlamış, kız ise çantaları kenara koyup öfkeyle yaşlı adama bağırmıştı. Küçük çocuk onlara şaşkınlıkla bakmış ve dondurma aranmaya başlamıştı.

Paketlenmiş şeylerin hakikatte hiçbir değeri yoktu, tüm o ufak tefek şeylerin bile. Yurişiçler hepsini odanın zeminine sıraladı ve bunca şeyi neden getirdiklerini kendilerine şaşkınlıkla sordular. Unuttukları her şeyi de sonraki gün anladılar. Kendileriyle beraber getirdikleri saçmalıklardan farklı olarak, Saraybosna’da bıraktıkları saçmalıklar altın değerindeydi. Ancak onlara geri dönmenin imkânı yoktu. O bilinen tanıdık dünya geride kalmıştı ve onu hatırlayanlar için dahi bir yardım eli yoktu.

Yurişiçlerin hikâyesi gerçekten mutlu bir hikâyeydi. Hepsi hayattaydı ve başlarına hikâyenin sonunun bağlanabileceği olağan dışı bir şey gelmemişti. Yazmaya değer olan şey, sana hızla eve, ait olduğun tek dünyaya dönmen gerektiğini söyleyen, bilinmeyen bir otel odasındaki o uyanıştı. Huzur içinde otel hesabını kapat ve bir kahve daha içmek için bara git. Garsonla bir iki kelâm sohbet et ve ardından yavaş... Sen, daima, şehrin bir semtinden diğerine kadar birkaç adım mesafende küçük sarı bir köpek tarafından takip edilenlerden biri değilsin. Geri dönmek veya onu sakinleştirmek boşadır çünkü o zaman kaçır. Ve kişi yürümeye devam ettiği müddetçe her zaman geri döner.

¹ Hırvatistan’ın Adriyatik kıyılarında yer alan bir şehir.

KÖR

Esas kavga, Zoran'ın komşularından birinden tartı bulmayı başarmasının hemen ardından çıkmıştı. Büyük yemek masasının tam ortasına yerleştirilmişti, masanın başında iki tane sandalye vardı; biri Diana, diğeri de oğulları için. Odanın kenarında ise bir yığın atılmış şey vardı: gömlekler, kazaklar, ayakkabılar, çantalar, kitaplar, kasetler, dekoratif figürler, uyku tulumları, hokeyci kaskı, walkman, beyzbol sopası, şişirilmiş futbol topu, Zenitsa'daki bir dökümhanenin fotoğraf kitabı, makyaj çantası, ceketler, kayak montu, pilli fener, stüdyo mikrofonu, iki tane çalar saat, sefer tasları, çizgi romanlar, içinde aile fotoğraflarının olduğu bir kutu, taraklar, güneş gözlükleri, hem normal hem plajlık havlular, ziynetler için ahşap bir kutu, kırmızı bir Ferrari maketi, yedi tane kurşun asker, evraklarla dolu küçük bir çanta...

Diana'nın önünde bir ton beyaz kâğıt ve bir kalem vardı, çocuk ise, matematik sınavının öncesinde olduğu gibi, terleyen avuçlarını masanın cilalı yüzeyinde soğutmaya çalışıyordu. Zoran tartıyı ayarladı.

- Diana, yaz. *Kalın kadın kazağı yarım kilogram, Travnik Günlüğü¹ ve Aliya Cerzelez'in Yolculuğu²*

¹ İvo Andrić'in romanlarından biridir. Türkçeye Almanca çevirisi üzerinden çevrilmiştir. - e.n.

² Bir başka İvo Andrić romanıdır, Türkçeye çevrilmemiştir. - e.n.

da yine yarım kilogram, erkek ceketi beş kilogram, İngilizce sözlük üç buçuk kilogram, yedi tane çocuk fanılası iki yüz elli gram.

Üç saat sonra tartma işlemi bitti, çocuk hiç kımıldamadan oturuyor, Diana sayıyordu. Kalemî kâğıdın üstüne bıraktı, birkaç dakika sustu ve iç çekerek:

- Yüz on yedi kilogram iki yüz elli gram.

Zoran, eski kot pantolonunu alıp odanın diğer köşesine attı, kurşun askerlere ulaştığı anda çocuk bağırmaya başladı, Zoran yanan bir ocağa dokunmuşçasına aniden elini çekti ve uyku tulumuna yöneldi.

- Hey, ona dokunma, bizi orada neyin beklediğini ne biliyorsun!

- İlahî kadın, oraya uyku tulumuyla uyumaya gitmiyoruz ya.

- A yok, bizi Carrington villasında karşılayacak, Clinton'ın yatağını hazırlayacaklar. Benim ve çocuğumun uyku tulumuna dokunma, ama eğer istiyorsan sen donabilirsin.

Zoran boş sandalyeye oturdu, ellerini kaldırıp avuçlarını dizlerine koydu. Diana eşya yığınlarına doğru yaklaşp sol eline Travnik Günlüğü'nü, sağ eline de İncil'i aldı.

- Seç!

Zoran kalktı, hışımla kitapları çekip . aldı, çocuk ağlamaya başlamıştı, sandalyeyi itti ve kendini tuvalete kapattı. Kelimelerin zor seçildiği o bağrıışmalar başlıyordu. Kavga ile ne eşyaların ne de ağırlıklarının bir anlamı kalmıştı, sitemleri, beş senedir attıkları her bir bakışa, söyledikleri her

bir kötü söze işlemiştii. Sabahın erken saatlerinde, kızgın ve terli bir şekilde sakınleşmiş, mekanik ve donuk hareketlerle beraber kazakları, kitapları ve gömlekleri atmaya başlamışlardı. Çocuk tuvaletten çıkmıyordu. Zoran onu fayansların üzerinde uyurken buldu. Kucağına aldı ve şefkatle yatağına götürdü. Tek kelime etmeden eşyaları çantalara tikiştiriyorlardı, ardındansa bir yoklama daha. Altmış altı kilogram, tam da alabilecekleri kadardı. Sonunda uyumaya gittiklerinde gün iyiden iyiye aydınlanmıştı. Atılacaklar yığınına dönüp bakmamışlardı bile.

Evden ilkin çocuk çıkmıştı. Elllerinde iki çanta ve sırtına asılmış kovboy şapkasını andıran hokey kaskıyla. Onun ardındansa bavullarla Zoran ve Diana. Diana ev sahibine anahtarları teslim etti.

- Ev temizlenmiş durumda, biz gidiyoruz, günlük kullandığımız birkaç şey kaldı, o yüzden eğer bir şeye ihtiyacınız varsa, alınız. Geri kalanını atabilirsiniz.

İnsanlar sessizce izliyordu. Ev sahibi uyuşuk bir şekilde sağ elini uzattı, Diana ondan daha uyuşuk bir şekilde karşılık verdi.

Otobüs terminalinde, tamamen ayrılmış ve bir nevi gizlenmiş bir şekilde, mülteci Bosnalıları Viyana Havalimanı'na götüren otobüs duruyordu. Amerika Büyükelçiliğı personelleri yoklamalarını alıp imza atıyorlardı. Akrabalar ve arkadaşlar bir köşede durup ağlıyordu. Güçlü bir yabancı aksanıyla konuşan sarı saçlı genç adam, kalanlarla gidenleri karıştırmamak için isimleri resmî bir şekilde tekrarlıyordu. Üç tane genç adam gülüyor ve bir genç kıza el sallıyorlardı, o da onlara bir yaşlı bastonuyla karşılık veriyordu.

Bir tanesi: “Ağlamayın arkadaşlar, Amerika büyük ülke!” diye bağııyordu. Herkes gülüyordu, o ise, gelen tepkiden memnun olacak ki sözlerini yineliyordu.

Taksiden, başında eşarbyıla yaşlı bir Müslüman kadın, ardındansa genç bir kız indi, koluyla, iki gözünde birden bandaj ve onların önünde siyah bir gözlük olan bir adamı tutuyordu. Adamın acemi adımları, kendisinin daha yeni kör olduğunu belli ediyordu. Yanına dev gibi iki kişi yaklaştı, sarılıp onu iki yanağından da öptüler. Onun, harap edilmiş bir Bosna şehrinin son komutanı olduğuna dair fısıltılar yükseliyordu. Orada bekleyenler kör adam ve arkadaşlarının geçmesi için yol açtılar, Amerikalıların yanında, gitmeye hazırlananlar da hareket etti. Kör adam bir şeylerden bahsediyor, gülümsüyor, tokalaşıyor ve âdetten iki kez öpüşüyordu.

Birçok kez dile getirilen vedaların ardından üzüntü yerini sıkıntıya bırakmış, gitmeye yakın hafif gülümsemeler başlamıştı, slogan ise şuydu: “Lanet olsun Amerika’ya ve parlayan altına, en değerlisi senin fotoğrafındır, babam yanımda yokken.” Tepki ise, yoktu.

Sonunda şoför çıkagelmişti, Amerikalılara selam verdi ve onlar da yoklamalara başladılar. Bosnalılar birer birer otobüse biniyor, belirtilen yerlere oturuyor ve bakışları onları uğurlamaya gelenlere dönüyordu. Kimsenin dile getirmediğı düşünceler, işte o, an akıllarına dank etmişti, ardından dudaklar hareket etmeye, yüzler düşmeye, sessiz çığlıklar yayılmaya başladı. Tüm yolcular içeriye girdiklerinde şoför motoru çalıştırdı ve aşağı indi. Terminale doğru sallana sallana gitti, sanki sürmeye hiç niyeti yokmuş gibiydi.

On beş dakika kadar sonra geri geldi, tüm Amerikalılarla el sıkıştı, otobüse bindi, gazın sesi duyuldu, kapılar kapandı, cümlelerinin yarısında yolcuların dudakları hareket etmeyi kesti, otobüs hareket etti, geride kalanlar el salladılar, onları geçtiklerinde ise herkes ardına dönüp baktı. Genç kız kör adamı yönlendiriyor, o ise mekanik bir kukla gibi herkesin ardından hareket ediyor, benzin ve bir zamanların balıkçı tekneleri gibi kokan sesle beraber el sallıyordu.

Topluluk sessizlik içinde dağıldı, yalnızca Fransız tarzı şapkasıyla yaşlı bir adam şunları söylüyordu:

- Eğer bunu anladıysam Tanrı benim canımı alsın. Saraybosnalı Meyra yanına yirmi iki kilo eşya aldı, şimdi Amerika'ya da yirmi iki kilo eşya sokabilecek ancak o yirmi iki kilo daha bu sabah elli kiloydu. Eğer bir gün Amerika'dan da kaçır giderse, eşyalarının yarısını yine bırakması gerekecek. En sonunda hiçbir şeyi kalmayacak lakin onun da ağırlığı yirmi iki kilo olacak. Bu da böyle sürüp gidecek.

ÇAN

Billie Holiday çok içerdı ve duman altında uzun süre kalmıştı, bu yüzden çokça üzgün ve bitkin gözükürdü. Şarkıları, üzüntünün ta kendisiymiş gibi söyler, bu da insanlar tarafından beğenilirdi. Ardından tıpkı onun yüzüne benzer kızlar çıktı ortaya, siyah ve beyaz, aynı bitkinlik, yıpranmışlık ve yaralarla, ciğerlerinden caz yükselmese de kulakları müziği içselleştirecek mevcudiyete sahipti. Müzik de onları, gri bir antrede, sabah olmadan evvel, yalnız ve mutsuzken ağır, bitkin ve baygın boogie-woogie ritmiyle beraber istifra ettikleri o alkol gibi tüketiyordu. Billie ve onların arasındaki yegâne fark buydu, Billie'nin çektiği gerçek acıyken diğerlerinininki onun bir türeviydi. Billie, kızların fizyolojik olarak taşıyamadıkları bir şey yaratmıştı.

“Çan”, L harfi şeklinde ve binlerce kemerle yapılmış Avusturya-Macaristan tipi bir bodrum katında bulunan bir bardı. Paslanmış borunun sesi mekânın ortasında pathyordu. Caz icrası için uygun bir mimarî vardı lakin ne daha güçlü hoparlörler yaptırılabilmişti ne bir program vardı ne de mekân sahibinin basları indirip kaldırması, sesini alçaltıp yükseltmesi için harcadığı emek farklı bir intiba yaratmıştı. Çan, barın iki ayrı ucunda farklı müzikler

dinlendiği izlenimini uyandırırdu. Bir tarafta; sarhoş eden çok yüksek bir ses, bira ve eroin etkisindeymiş gibi gözükken gözbebekleriyle boş boş önüne bakanlar; bir diğer taraftaysa tüm tonların ve duyguların dışında neşeyle gülümseyenler vardı.

Bar bankosunun arkasındaki adamın ismi ise Sem'di. En azından bardakları temizlediği, içkileri doldurduğu ve misafirleri hafifçe selamladığı zamanlarda. Bunun dışında ismi Semezdin idi. Lakin bu isim çok uzundu ve Çan'daki bir insana müsaade edilenden çok daha uzun ve derin bakışmalar gerektiriyordu. Mekânın sahibinin ismi Vedran'dı. Kara, sakallı, tıraşsız bir Meksikalıydı, evli olmasına karşın her daim başka bir kız arkadaşı vardı. Her birine ise Çan'ın; birayla, otun akciğerde yarattığı titreme hissiyle ve minareden duyulan müezzinin sesiyle karışan müziğinin yanında yaşanmış bir hayatın, yaşanmış en iyi hayat olduğunu açıklıyordu. O karışım, gerçeklerden kaçışa, nemli Saraybosna sokakları, sarı ve çamurlu *Miljacka* semalarında uçabilmeye açılan kapıydı. Vedran kızlara hiç inanmadığı ve onlardan da inanmalarını beklemediği şeyleri anlatarak kur yapıyordu ve her daim yaşanan bu durum çoğunlukla uzun ve ıslak öpücüklerle son buluyordu. Onun verdiği yeni bir şey olmasa da tüm bakışlar bu öpüşmeye çekiliyordu. Sem ise, tabii ki, bir kez daha gülümsedi, çünkü biliyordu ki Vedranlar gidici, barmenler kalıcıydı.

Sabahın erken saatlerinde, hani o herkesin her şeyi içtiği ve barmenin bir eczacı edasıyla her bir şişedeki içki seviyesine baktığı o vakitler, bir kız bar bankosunun oraya oturup espressosunu

yudumluyordu. Taranmamış saçlarına ve ifadesine bakılırsa ağlamış olmalıydı. Son misafirler de ceketlerini giydiğinde, Vedran çoktan gitmişti, Sem ise göz ucuyla eve atabileceği birini aranıyordu.

Ağlayan kız, bu illüzyonu uzatıyordu. Ancak hem tolerans sınırı çoktan aşılmış hem de herkes cazla dolup taşmıştı, kızı yalnızca hor görebilirlerdi, o da eğer onları çoktan sinir etmemişse. O, sınır ihlâli yapmamamız gerektiğini gösteren önemli bir ikazdı, gerçeğe yolculuğa çıkmamız gerektiğini, o ilgi çekici sarhoşluk dünyasından çıkıp sıkıcı lakin aslında olabilecek tek günlük ritme geri dönmemiz gerektiğini gösteren bir ikaz. Onun gözyaşlarını kabul etmek, bir bağımlıya dönüşmekten farksızdı, buradan uçup hayatta yanılısamalara yer olabileceğini düşünen insanların yaşadığı bir yere gitmekti. Hadi Billie Holiday tamam, o da tek seçeneğin kaldığı müddetçe.

Ve işte bu yüzden eve doğru yola çıkıyoruz; sise, kara ve yatağımızın sıcaklığına.

Günlerden bir gün, gerçeklik Çan'ın da kapısını çaldı. Misafirler öğrenci çantalarını yapıp doğdukları yerlere geri döndüler. Oralarda daha kolay hayatta kalırlar diye ümit ettiler. Doboy, Tesliç, Banya Luka, Mostar, *Çapljina*... Vedran, evinin camından, ona dik dik bakan tankın mermi kovanını izliyordu. Korkuyordu, o günkü kız arkadaşının elinden tuttu ve şehrin daha sakin bir tarafına kaçtılar. Plaklar, kasetler ve gramofon yanmıştı. Caz, halk müziği, punk ya da The Doors'dan herhangi bir şey; hepsi alev alıyordu. Etraflarına bombalar düşerken kucağında bir serçe, bir Edith Piaf gibi titreyen biricik kız arkadaşıyla beraber terk edilmiş başka bir bodrum katına taşınyordu.

Çan, şehrin üniformalara bürünmüş soyguncuları tarafından soyuldu, ahşap banko ise komşular tarafından kışın ilk günlerinde kullanıldı, bar artık tüm yanılısamalardan uzak, çıplaklık içinde bir bodrumdu. Sem ise bir gün birtakım yabancı gazetecilere burayı göstermişti, bu soğuk ve oyuk çukuru. Buranın bir zamanlar caz bar olduğuna kuvvetle muhtemel inanmayan gözlerle bakakalmışlardı. Peki ya bu mutsuz, aç, biçare Bosnalılar cazdan, Manhattan'ın camdan çatı katlarında birinin kederi içkinin koyu renginde boğmasından ne anlayabilirdi? Bunların yanı sıra Billie Holiday vefat edeli çok olmuştu.

MEKTUP

Gerçekten nerede var olduğumu düşünmek bana korku veriyor. Bir şehirde, tıpkı diğer şehirlerde olduğu gibi; renklerle, işaretlerle ve tıpkı bir metronom gibi herkesin yerini ve mahiyetini belirleyen tabelalarla dolu bir şehirde... Dünyanın öbür ucundan yüz kilometre kadar uzakta, insanlar geleceklerini planlıyorlar, ayakkabıcılar kışlık ayakkabıları onarıyor, terziler bir sipariştten diğerine yetişiyor ve hayatları boyunca dikiş dikiyor, yazarlar on sene sürecek olan üç kitaplık bir aile serisine başlıyordu. Hayat, nabız gibi, tüm ufak aldatmacalar ve ertelemelerle atmayı sürdürüyordu, tıpkı çekler ve kredi kartları gibi, insanlar kapalı çemberler içerisinde neon ışıklı reklamlar gibi titriyorlar ve ait oldukları yüzyılı yaşıyorlardı, anne rahminden mezara kadar tüm felaketlerden uzak bir biçimde. Ashına bakarsanız, savaşın şehrimdeki her şeyi paramparça etmesi ve tüm ritmi değiştirmesinden önce ben de böyle yaşıyordum. Korkunun beni tüm itibarımdan vazgeçmek zorunda bırakıp kendimi kaçmaya adamamdan öncesinde. Her şey o kadar geride kalmıştı ki ne kadar korktuğumu dahi hatıralardan ölçer olmuştum. Yuvam da geride kalmıştı, kitaplarım, buzdolabım, videolarım, mobilyalarım, yarınlara saklamam gereken hislerim de... Bugün, para harcamak konusunda hiç olmadığım

kadar özgürüm, zira bu yeni şehirde gerekli bir şey almanın herhangi bir kıymetiharbiyesi yok. Bir mikrodalga belki. Paraya sahip olduğumdan beri pahalı restoranlarda yemek yiyorum, giderken bahşış bırakıyorum, ufak tefek paraları saymıyorum bile. Kendimi bir yandan hiçbir şeyi olmayan bir keşiş, bir yandan da seçim hakkı olacak kadar zengin hissediyordum.

Bir sonraki anımda ise başka bir yerde olabilirdim ya da hiçbir yerde olmayabilirdim; sınır tanımayan rüyaların, inançların ya da kaderciliğin dünyasında. Hiç fark etmezdi.

Elime sıklıkla başkasına yazılmış mektuplar ulaşırdı. İnsanlar hâlâ o şehirle bir bağım olduğunu düşünüyor, bunları bana getirip ilk fırsatta yollamamı rica ediyordu. Terk ettiğim şehre artık ne postacılar ne de posta güvercinleri girebiliyordu; yalnızca gizli ama güvenli olmayan bağlantılar vardı, ben de onlardan biri olmalıydım. Kısa bir süre önce elime, çoktan ölmüş bir adama yazılmış bir mektup verildi. Kapının önünde sigara içtiği sırada öldürülmüş. En azından bana anlatılan hikâye buydu.

Mektubu bana getiren kişiye bu gerçeği söylemek istemedim zira o da böyle bir gerçekle ne yapacağını bilemeyecekti. Mektubu, içinde yok olmasını umarak bir çekmeceye kaldırdım. Onu ne zaman açmak istesem ne yapar ne eder, parmaklarımın arasında kaybolurdu. Ne zaman ki bir ölüm daha tarihsel hafızanın bir parçası hâline geldi ve ne zaman ki ardında çekilen hiçbir ızdırap bırakmadı, o zaman mektubu açmâya karar verdim. İçinde, yabancı bir isim ve soyadı ile hiç tanımadığım bir adam vardı. Mektup kişisel mahiyette bana ait olmadığı için onu okumayı bir edebî eser okuyormuş gibi tecrübe ettim, tüm gerçeklikten uzak, yalnızca anılarıma yakın.

Sevgili Dostum,

Selamsız sabahsız ayrıldım zira o an elimden anca böylesi geldi. Bu mektubu, aramıza mesafe girmemesi ve arkadaşlığımızın aniden bozulduğunu düşünmemen için yazıyorum. Sana gideceğimi hiçbir zaman söylemedim çünkü bu hayli kaba olurdu. Kendi hayatımı seninkinden daha değerli gördüğümü, insanlığın daha değerli bir örneği olduğunu düşündüğümü ya da ne bileyim en basitinden, kurtuluşu *Morillon'un Gemisi*'nde¹ bulduğumu düşüneneğine inandım. Gittim, çünkü korkuyordum, çünkü kaçmak için lanet olası bir seçim imkânım vardı. İşte bu; sana baştan beri söylemek istediğim çıplaklığıyla ve tüm gerçekliğiyle. Hiçbir zaman veda etmeye gelemedi çünkü bunun için hiçbir zaman cesaretim olmadı.

Ten rengimden ayırt edilebildiğim o şehre on beş sene önce geldim. Bunu zaten biliyorsun. *Bağlantısızlar Hareketi*² üyesi ülkelerin öğrencilerinden biri olarak, tıpkı, oyunun kurallarını dikte eden, Eldorado hayallerini yönlendiren beyaz bir dünyaya açılan kapıya gelir gibi gelmiştim. O şehir Paris, Londra ya da New York değildi; hayallerimizden daha az göz kamaştırıyordu, ancak o şehir bir çeşit Disneyland gibiydi; farelerin, köpeklerin, kedilerin, ördeklerin ve atların aynı hikâyeyi paylaştıkları bir yerdı orası.

¹ Philippe Morillon, Bosna Savaşı esnasında orada bulunan Birleşmiş Milletler Koruma Gücü'nün Fransız komutanı. Lahey'de bulunan Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde savaş suçlusu olarak yargılanmıştır. Burada Nuh'un Gemisi'ne atıfta bulunulmuştur. - ç.n.

² 1961 yılında Belgrad'da ilan edilen, soğuk savaş döneminde ABD'ye ve SSCB'ye eşit mesafede durmayı amaç edinmiş bir blok. Hareketin kuruluşunda ve sürdürülmesinde Yugoslavya'nın ve Tito'nun çabalarının önemi büyüktür. - e.n.

Siyahiler ise beyazlardan ne fazla nefretle ne de fazla aşkla karşılanmayı bekliyorlardı. Hani bir kere içip Saşa ile ben kavga etmiştik ya, zenci anneme küfretmek istemişti. “Zenci” anneme, ettiği küfrü esasen ona yöneltmek istememiş olsa da. Diğer şehirlerde kimsenin zenci annesine küfredilmez ama kimse de benimle aynı şişeden bira içmez. Bu küfür, aynı zamanda siyahi olmayanlara da yöneltilmişti aslında. Sırlara, Hırvatlara, kısa insanlara, uzunlara ve şişmanlara, kamburlara, topallara, *Şiptarlara*³, inançlılara (onların ise büyük bir memnuniyetle tanrılarına küfür ederler), şekercilere, fırıncılara, askerlere... Bu hoyrat küfürler her zaman belli birine yönelik edilirdi, başkasının onu edilen kişinin öncelikli kusuru olarak gördüğü birine, ancak o bir kusur dahi değil, kişisel bir özellik olurdu. Küfrün etkisi kısa sürer ve Saraybosna’da daha uzun kalmış biri kolaylıkla bu duruma alışır. Eğer küfrün “Görüyorum ki böyle böyle bir insansın lakin bu beni ilgilendirmiyor.” demek olduğunu fark etmeyenlerse hiç alışmazdı. Ancak yine de bu küfür her zaman sana karşı kullanılabilir olacaktır. Saraybosna küfürlerinden çok da haz almadım ancak belki de hayatım boyunca (çünkü Saraybosna’dan sonra yaşadığım şeyin hayat olup olmadığından hâlâ emin değilim) o şehirde kalmamın sebebi onlardı.

Her şeyin başında bu toplu tüfekli nefretin sebebinin Saraybosna küfürlerinden olmadığını çok açık bir şekilde biliyordum. Bosna’da aşına olduğum hiçbir şey değildi bunun sebebi. Tanıdığım nefret duygusu çoğunlukla, kolektif bir kötülük

³ Arnautçada (*Shqiptar*) Arnaut anlamına gelir. Sırp-Hırvat dillerinde Arnautlara “*Albanac*” denmesine karşın ırkçı bir hakaret olarak “*Şiptar*” kullanılır. - ç.n.

doğuramayacak kadar kişiseldi. Bosnalılar uzun yıllardır nefret besliyorlardı, ısrar ve büyük bir tutkuyla, ancak tamamen düzensiz bir nefretti. Birilerinin toplar, tanklar ve uçaklarla gelip bu nefreti düzene sokması gerekiyordu. Mayınatarın pimini çeken o kişide, hissettim ki, o kendine yakın birini öldürmek istedi, sıklıkla küfrettiği birisini, anlaşmazlıklarını kuvvetle muhtemel bir meyhane kavgasında çözebileceği birini. Tokatla veya bıçakla.

Bosna'da bu savaştaki ölümlerin ortaya çıkışını teknolojiye benziyordu: Daha önce tanıdığım şeylerden oldukça uzak bir düzen sistemi. Bu ülkede taşlar toprağa buzla sabitlenmiş, köpekler ise zincirlere vurulmamış, serbest bırakılmıştır. Ancak şu ana kadar, bugün haricinde, hiçbir zaman tüm köpekler topluca saldırmamışlardı. Her zaman yalnızca bir tanesi. Hepsinin birden saldırabilmesi için daha fazlası gerekmekteydi, devlet ya da cehennem sistemini hatırlatacak bir şey, öyle bir şey olmalı ki, zincire vurulmuş tüm köpekleri ve buzlanmış taşları çözerken binlerce boş hikâyeye ideolojik suçlara gerekçe olsun. En başta, şartlar ne olursa olsun kötülükten kendimizi ayırt etmemiz gerektiğini düşünüyorduk. Bu noktada ten renginden avantajlıydım. O günlerde seçim şansları olsaydı, tüm Saraybosnalılar siyahi olmak isterlerdi. Komşular birbirlerine arka çıkıyor, beraber yemek yiyor, son bir avuç pirinci paylaşıyorlardı. Kurtarılacaklarına, ne durumda olduklarını gören Tanrı ve dünyanın onları çektikleri işkencelerden kurtaracaklarını düşünüyorlardı. Savaş başladıktan sonra Saraybosna'da ateiste rastlamadım. İbadetlere hâkim olanlar kiliseye veya camiye gidiyor, olmayanlar ise kendilerine özgü bir ibadet sistemi yaratıyor, kendilerinden üst bir kademeye veya Tanrı'ya olan

sadakatlerini gösteriyorlardı. Her biri cebinde, onları bombaların arasından çekip kurtaracak bir muska taşıyordu. Her biri uyandığında, evrende ne kadar ufak ve önemsiz bir yer kapladıklarının bilincindeydi artık ve belki de o gün, başkalarıyla beraber daha rahat geçecekti. Daha büyük olacaklar ve belki de kurtuluşu böyle bulacaklardı.

Farklı olan yalnızca soygunculardı. Saraybosna başta yalnızca iki tip insan türünden oluşuyormuş: metafizikçiler ve soyguncular. Biz vadedilmiş geleceğe inanırken o diğerleri tam tersine inanmışlardı. Bir katilden ayırdımızın ne olacağını saptadıktan sonra bu vadedilen gelecek için yalnızca kendimize söz vermiştik. Her yeni ölüm, ızdırap içinde yeni bir umut, bu felaketin en azından zevk dünyası sınırlarını aştığı için durdurulacağına dair yeni bir umut oluyordu. Kimse, Mitterrand'ın gelişiyile durumların aynı kötü ahvalle devam edeceğini düşünemezdi. Gördü ve biliyordu. Bunu bilen biri ise bize iyilik yapacaktı. O gittiğinde ise soyguncular fiyatları arttırdı, Çetnikler ise tüm yazılı metinler içindeyken belediye binasını ateşe verdiler.

O zaman baş gösteren ümitsizliği hatırlar mısın? En başta Sırpların şehri nasıl işgal edeceği konuşuluyordu, derken hepimizi nasıl öldürecekleri, ikisinin de gerçekleşmeyeceğini idrak ettiğimizde ise fark ettik ki biz, daha farklı olmalıydık. Bu beyaz dünya bir nefret unsuru hâline gelmişti, alışkanlıkla Tanrı'dan bir medet umuluyordu (ya da dahası, en kötüsünün yaşanması korkusuyla), insanların arasında ise erimeyen Sibiry'a buzları vardı. Komşumuz artık açlıktan ölebilirdi, bizden hiçbir şey artmıyordu. Yüzleri asık insanlar su tenekelerini beraberlerinde sürüklüyor, parklardaki ağaçları kesiyor ve yeni tercih

hakları arayıp duruyorlardı. Yabancı muhabirler “yüzyıllık nefret”ten ve anlamlandırılmayan kabile çarpışmalarından bahsediyorlardı, Boşnaklarda ise haklı olmadıklarını ispat etmeye çalışmak için gitgide daha az bir istek kalıyordu. Müslümanların ve Hırvatların savaşı demek, ılımlı savaşın ve iyi insanların sonu demekti. Herkesin Çetnikler için hâlihazırda dile getirdiği şeyleri, şimdi herkes birbiri hakkında dile getirmeye başlamıştı. Eğer onların yaptıklarını yaparlarsa kurtarılacaklarına inanmışlardı, böylece dünya ve Tanrı onlara mevcudiyet imkânı sunacaktı. İyilikleri kabul edilmediyse kötülükleri kabul görecekti.

Her gün Bosna nefretini onaylayan yalanlar daha da artar hâle geldi, buzdan katlanılmazlıklar ülkesi hakkındaki yalanlar... Lakin kimse gerçeklik için hiçbir şey yapmıyordu, gerçeklik bir argüman olarak bile işlev görmüyordu. Eğer bir keresinde tarih yazdıysanız, ondan bir kere bile bahsettiğinizi sanmam. Bir dipnot olsa dahi. Gerçek her zaman için inciticidir, eğer biri bundan bahsederse, Sırlar için, aynı şekilde Hırvatlar ve Müslümanlar için de durum aynıdır. İlk önce suça teşvik edildiler, diğerleri de sıraları geldikçe buna hakları olduğuna, onlara yapılanı yapmaları gerektiğine inandılar. Bundan sonra yaşanan her şey ise bu kötülüğün ani tezahürünün geliştirdiği reflekslerden ibaret olacaktır, ancak kimsenin Bosna’nın veya Saraybosna’nın durumunun nasıl olduğuyla hiçbir alakası yoktur. Ya da en azından benim tecrübe ettiklerimle.

Bunları sana kendimi haklı çıkarmak için anlatmıyorum, anlatıyorum ki nasıl gittiğimi ve yarınlarımın nasıl olacağını bil. Bunun dışında,

gittiğim yerde kimse bana, bir siyahiye, Bosna'daki hikâyemi sormayacak, ben de kimseye anlatmak zorunda değilim. Sen ve Saşa dışında hayatımda Saraybosna'ya gittiğime kim inanır ki?

Morillon'un Gemisi Bosna yakınlarındayken, bu ülkeye henüz yok olmamışken pencereden şöyle bir baktım. Güneş ışıklarından sanki hiçbir şey yaşanmamış gibi gözüküyordu. Sınırlar, tarlalar ve köyler aynı gözüküyordu. Yanmış evler dahi gözüküyordu. Saman yığınlarını bile görür gibi olmuştum. Yukarıdan, bir meleğin bakış açısından, Bosna her zamanki gibi gözüküyordu. Tıpkı parıldayan denizde eriyip giden bir küfür gibi narindi. Güneş gözbebeklerimi acıtana kadar bakmayı sürdürdüm; en sonunda gözbebeklerim gittikçe kısılmaya başlamıştı ve daha fazla bakamıyordum. Hatırlıyorum, vaktiyle, ilkbaharın ilk gününde, *Başçarşı'da* bir dükkân sahibi, dükkânını kapatıp "*Güneşli bir gün olması sebebiyle kapalıdır.*" diye bir not bırakmıştı. Baharın ilk gününde çalışmayı kim ister ki?

Arkadaşın M. L.

Bu mektubun dokunaklı taraflarını içselleştirebilmişim. Belki de yazarı bilinmediği içindi. Mektuplar bu minvaldeki konuların kuvvetle muhtemel son kez birilerine anlatılabildiği yerlerdi. Yazılan diğer her şey çerçeveye konularak oluşturulmuş yeni bir gerçeklikten veya hayatın daha acısız paylaşılabildiği, bulunmuş bir imkândan ibaretti. Hayatın yaşanan kısmı unutulmaya değerdir, gelmekte olan kısmında ise insan, tıpkı masallardaki gibi, ölene dek mutlu mesut yaşamalıdır.

SAKSAFONCU

Saksafoncunun kız arkadaşını gözünün önünde kaptığımda nasıl da mutluydum ama! Ayaküstü tanışmıştık, Belgrad Meyhanesi'nde gördüm, yalnız oturuyordu, belki de birini bekliyordu, yaklaştım, oturdum, ona flörtöz bakıyor, mavi gözlerimin bakışlarını ucuza satıyordum, konuştuklarımın üzerine çok fazla kafa yormuyor lakin mantıklı kelimeler seçiyordum, onu uzaktan öptüm ve artık onundum. Üşengeç ve şişman, tüm ekran önü cazibelerinden oldukça uzak olan benim yanımda saksafoncu; elinde saksafon olmadığı zamanlarda biraz uzun, sarhoş, cana yakın, iletişimde kendinden emin olmayan, daima içine kapanık bir insan gibi kalmıştı. Saraybosna'daki tüm kulüpleri yıkıp geçer, genç kızlara diz çöktürür, evlilik çağındaki kızların sessiz özlemi olurdu lakin kelimeler kıymetliydi ya da sarf etmekten korkuyordu, kendi azametini fısıldayacak doğru yolu ve doğru kulakları bulamıyordu.

Aşklayürüdükbütün nehir boyunca, saksafoncuyu hoşça selamlamak istedim, nezaketle cevap verdi, ancak o bu duruma her zaman biraz mesafeliydi. Bu sokaktan ve bu yerden kaçıp onun olmadığı başka bir yere doğru gitmeyi teklif etti. Büyük bir hoşnutluk ve anlayışla razı oldum, onun hakkında

hep iyi konuştum, ironi ve vurgularımdaki sitemleri atlamamak kaydıyla. Kıskançlık içinde yakalanmak istemiyordum, bu yüzden saksafon çalmayı bilmediğim için derin üzüntü duyduğumu itiraf etmiştim.

Zor ve belirsiz günlere geldiğimizde, daha tedbirli bir hâle büründüm. Ona sarf ettiğim kelimelerim âdeta bir keskin nişancıların atışları gibi isabet ediyordu, kurban etmenin güzelliği, Çetniklere silahsız saldırılması hakkında şüphenin zerresini sunmadan konuşuyordum, daha bunlar ortada dahi yokken. Yalnızca savaş öncesindeki bu kargaşa anında değil, onun karşısında, onun saksafonunun da azamet sahibi olmak istiyordum, o ise parti toplantılarının ve açıkça zikredilen lakin oldukça uzak tehditler zamanında önemini yitirmişti. Saksafoncuya karşı en başta galip gelmiştim ancak ona karşı her gün galibiyet kazanma gereksinimim doğmuştu. Ona devlet başkanıyla olan tanışmamı anlattım ve kulağına yedi gün içerisinde duyurulacak bilgileri fısıldadım ki onun ve saksafonunun sesi olabildiğince azalsın ve bilinmezliğe karışsın.

Savaşı, o saksafondan nefret ederek karşıladım. Neticede o bir Sırp'tı ve zamanı geldiğinde şehirden yok olup Pale'de ortaya çıkması beklenebilirdi, saksafonuyla ya da onsuz, böylece onun yaptığı seçimin ne kadar doğru olduğu, iyilerin ve kötülerin kötü adam görüntüsüyle ayırt edilemeyeceğini tasdik etmiş olacaktık. Ancak o gitmedi. Onu şehir merkezinde gördüm, boynu bükük ve sessizdi, daha büyük bir içtenlikle selamladım çünkü en karanlık zamanlarda kimin ateş ettiğiyle kimin müzik icra ettiği arasındaki farkı biliyor ve bunun muhakemesini yapabildiğini göstermen gerekir.

Ardından, kuvvetli bombalardan burnumu dahi bodrum katından çıkaramadığım o en kara ve en çetin on beş gün geldi. En sonunda dışarı çıktım lakin kimse yoktu. Zaman içinde saksafoncuyu düşünmeyi de bıraktım, belki de o şehri terk ettiği ve kendime kalan en değerli şey hâline geldiğim içindir. Devamında ise, ateş etmedikleri anda, sesli konuşuyordum, doğruları haykıran bir ses oluyor ve herkesi benim yaptığımı yapmaya çağırıyordum. Korkudan dolup taşarak haykırıyor, o tepedekilerin, tanrıların değil, ellerinde toplanla bekleyenlerin beni dinlemesini isteyerek zırvalıyordum. Eğer dinliyorlarsa, bir gün sıkılıp, beni hedefleyip infaz edecekler miydi?

Korku daha da büyüyünce ve tiratlarımı dinleyen kimse de kalmayınca, basıp gitmeye, çoktan eski sevgilim olan onu Belgrad Meyhanesi'nde baştan çıkardığım hâline hiç benzemeyen bu şehirden yok olup gitmeye karar verdim. Dudaklarımda binlerce özürle uçarak dışarı çıktım, kız arkadaşların ve onların saksafoncularının arasında hikâyeme baştan başlamak için huzurlu ve sessiz bir dünyaya vardım,

Bir zaman sonra bir Saraybosna gazetesine denk geldim, sonndan bir önceki sayfasında ise saksafoncunun şehri müdafaa ederken bu dünyadan göçüp gittiğini okudum. Vefat etmesi garipsenemezdi, o uzun ve narin parmaklar tüfek tutmaya uygun değildi. Kendi ehemmiyetini dünyaya kanıtlamış olan benden farklıydı, tombul bir işaret parmağım vardı, çirkin ve çarpık, tıpkı makineli tüfek reklamlarındaki gibi. Lakin ben konuşmayı biliyordum, saksafoncuysa bilmiyordu. Artık ona kimse yardım edemezdi, ömründeki iki savaşı da kaybetmişti; kadın mücadelesini de yaşam mücadelesini de. Görünen

o ki, hep daha iyisi ve fazlasını hissetti, her zaman daha güçlü ve kuvvetliydi ancak bunları kelimelere dökemiyordu.

Saksafoncular tarih yazmaz, onlar müzik yapar. Telaffuz edilmemiş kelimeler narin bir sessizlik oluşturur, savaşlardan ve tartışmalardan iyisiyle kötüsüyle kurtulmuş herkes huzurla uyur.

III.

WHO WILL BE THE WITNESS¹

¹ *İng. Kim Tanıklık Edecek?*

KÜTÜPHANE

Başının üstünde bir ıslık duyarsın, derken bu iki üç saniyelik gerginlik geçer, sonrasında aşağılarda, şehirde bir yerlerde, bir patlama gerçekleşir. O yer, pencerenden her zaman iyi gözüktür. İlk önce uzun ince, tozdan bir iskele gibi gözüktükçe duman ve alevler içinde seni yanıltır. Nasıl bir binanın yandığını idrak edebilmek için birkaç saniye daha beklersin. Eğer ateş yavaş yavaş yanıyorsa, bu bir öksüzün yahut yetimin evi demektir. Eğer büyük mavi bir alev topu yükseliyorsa, o zaman bu, güzel düzenlenmiş ve verniklenmiş parkelerle kaplanmış bir çatı katı demektir. Eğer alevler uzunca ve ısrarla yanmayı sürdürürse, Başçarşı'daki dükkân sahibi zengin adamın büyük antika mobilyalı evini de yakar. Lakin eğer alevler, vahşi ve dizginsiz bir biçimde, tıpkı Farrah Fawcett'in saçları gibi, aniden ortaya çıktıysa, bundan daha hızlı bir şekilde yok olur, rüzgârın küçük yaprakları şehre taşıyıp getirmesine müsaade ederek. Bilirsin ki birinin evindeki kütüphane yanmıştır. Bu on üç aylık bombardıman boyunca şehrin üstünde bu büyük meşale ışıklarından o kadar çok görmüştün ki, Saraybosna'nın kitaplar üzerine kurulduğunu düşünüyordun. Öyle olmasa dahi öyle olduğunu söylemek istiyordun, bir yandan parmaklarınla kendi kitaplarına, hâlâ yanmamış olanlara dokunurken.

Her kişisel kütüphanede en çok bulunan ve en az okunan kitaplar, kapağının rengi, yazarının ismi, hatta daha basiti, seni kokusuyla cezbetmesi yüzünden alınan kitaplardır. Böyle kitaplara genelde aldıktan sonraki birkaç gün dokunursun, açarsın, birkaç satır okursun ve tekrar yerine koyarsın. Birkaç zaman sonra unutursun onu, ya da onu uzaktan, hafif bir tiksintiyle izlersin. Bazen onu en yakındaki halk kütüphanesine götürmek, birine hediye etmek ya da bir şekilde çözüp kurtulmak istersin, ancak hiçbir zaman çözecek bir yolun olmaz. O senin, daha sonra gereksiz hatıralar biriktirmeye dönüşecek olan, gereksiz şeyleri biriktirme eğiliminin garip bir tezahürü olarak orada kalmıştır. Tüm bu ihtiyaç duyulmayan ve okunmamış kitapların sorumluluğu, onlarla vedalaştığın esnada yüklenecektir sana. En sonunda, neşe içindeki alevler aynı şekilde onları da yutup şehre taşırken anlayacaksın ne olduğunu.

Çocukluğundan kalan kitaplar az değildir. Onlar sana, daha sayfa çevirmeyi, soldan sağa okumayı dahi öğrenememiş olduğun dönemleri hatırlatırdı. Onlar belki de senin hayatında tam mahiyetiyle okuduğun yegâne kitaplardı. Bütün iyi çocuk öykülerinin sonu kötü biter, bu kötü sonlardan ise, mutsuzluğun gerçeklikten ziyade kurguda daha önemli bir hâl aldığını öğrenmek dışında hiçbir şey öğrenmezdin. John Huston'ın *Ölümler* filminde bir kadın ağlamıştı ve ardından bunun sebebine bir açıklık getirememişti. Bunu izlerken, "işte bu" diye düşünmüştün ve senin de ağlayasın gelmişti.

Her zaman yanında olacağına inandığın kitapların sayısı ise en azdır. Onları ilk kez okuduğunda, sonunu

durmaksızın ertellersin. Sonradan sonraya hem içeriğiyle hem görünüşüyle seni heyecanlandırır. Ancak onları da tıpkı diğerleri gibi, acı bir güven duygusuyla kitapların ateş, duman ve külden olan doğal, bütünsel hâllerinde bırakmak zorunda kalacaksın, tıpkı bu şehirde, hatta bu dünyada olduğu gibi. Sonrasında bu, kimisi için hüznü olsa da senin için, başka şehirlere vardığında ve o şehirlerde kitapçılar hâlâ yaşamlarını sürdürürken Farrah Fawcett'in alevden saçları senin hayatının çıplak bir gerçeği olarak kalır. Kitaptan daha iyi, daha güzel ve daha hakiki yanan tek şey el yazısıdır.

Ev kütüphanesi hayalinin yok oluşuyla beraber kitap medeniyeti hayali de yok olur. İsminden dahi belli olduğu üzere, Yunanca bir kelimedir (*biblioteka*), tıpkı diğer birkaçında olduğu gibi lakin senin için bu Kutsal Kitap'ın ismiyle ilişkilidir ve bu senin inancının kaynağıdır. Ancak ne zaman ki ardı ardına, alevler içinde ve geri dönülemez bir şekilde yok olmaya başladı, işte o zaman kitapların varlığının bir anlamı olduğuna inanmaktan vazgeçtin. Ya da bu anlamı en iyi, pahalı ağaçlar yerine Dostoyevski, Tolstoy, Shakespeare ve Cervantes'in ateşiyle parmaklarını ısıtan Saraybosnalı edebiyatçı ve kitapsever idrak etmişti. Bütün bu istemli ve istemsiz çıkan ateşlerin ardından, her şeyi acı içinde fark eden yeni bir insan türü ortaya çıktı, bir bardak suya erişemezken Louvre'un yanışını bile soğukkanlılıkla izlemeye hazır bir insan türü. İnsanın kayıtsızlığının çoktan yutmuş olduğu şeyleri alevlerin yutmasına karşı durmanın bir anlamı yoktu. Paris'in, Londra'nın güzellikleri; Varşova'nın, Dresden'in, Vukovar'ın ve Saraybosna'nın yok olmasına sebep olan

caniler için yalnızca birer mazeretti. Ancak yine de eğer bu yerlerdeki insanlar, en büyük barışın hâkim olduğu bir dönemde yaşıyor ve buraları tahliye etmeye hazırlanıyor olsalardı kitaplarından vazgeçmeye yine çoktan hazır olurlardı.

Dünyada temel bir kural var. Zuko Cumhuriyet'in Bosna'yı aklından geçirirken zikrettiği ve bunu, hıncahınç dolu ve daima yanında olan iki valizle ilişkilendirdiği bir kural. İçlerine tüm mal varlığını ve tüm anılarını koymak mecburiyetindedir. Bunlar dışında kalanlar çoktan kaybedilmiştir. Sebepler, anlamlar ve itirazlar fayda etmez. Onların da sorumluluğu yüklenilir, tıpkı hatıralar gibi. Elinde kalan ise; dünyanın milyonlarca yıl önceki o ateş topu hâline döndüğü o gündeki gibi alevlerin onları yakmaması için ödünç alınmış kitaplardan, kaçıp kurtulmak veya kaybetmek istediğin hediye kitaplardan ve birbirlerinden uzak arkadaşlarına yolladığın kitaplardan fazlası değildir.

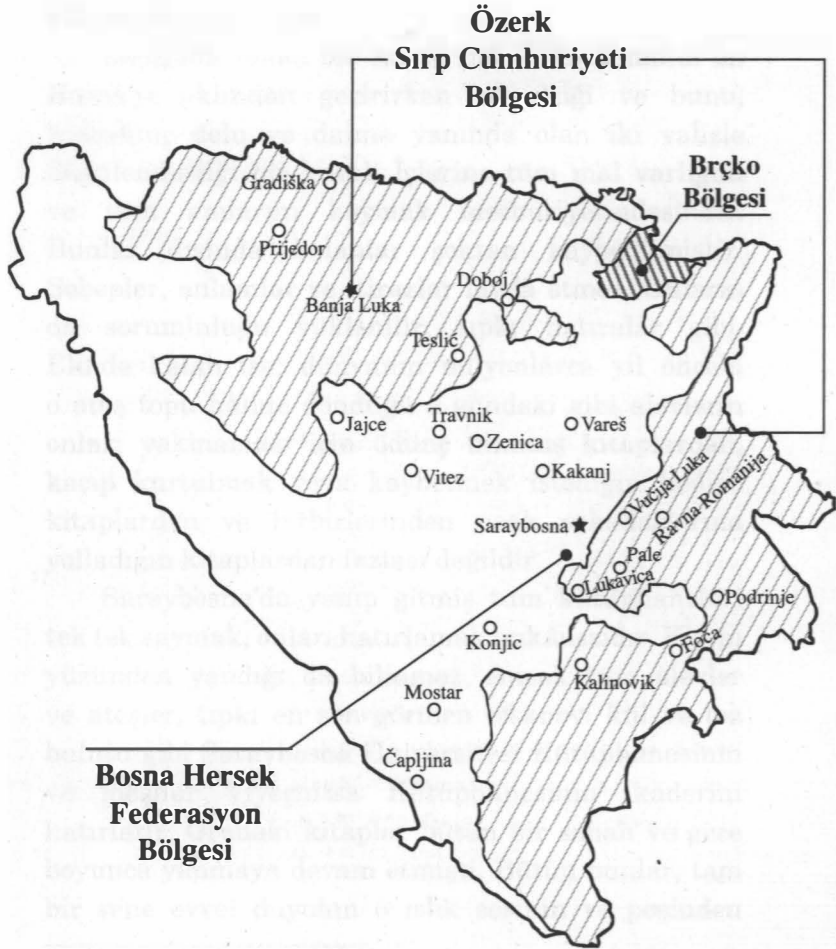
Saraybosna'da yanıp gitmiş tüm kütüphaneleri tek tek saymak, onları hatırlamak imkânsızdır. Kimin yüzünden yandığı da bilinmez. Ancak tüm alevler ve ateşler, tıpkı en son görülen efsanevi kül ve toz bulutu gibi Saraybosna Üniversitesi Kütüphanesinin ve meşhur Viyeçnitsa Kütüphanesinin¹ kaderini hatırlatır. Oradaki kitaplar bütün bir sabah ve gece boyunca yanmaya devam etmişti. Bütün bunlar, tam bir sene evvel duyulan o ıslık sesinin ve peşinden

¹ Bosna'nın hafızası olarak bilinen ve 25 Ağustos 1992'de Sırp Çetniklerin açtığı top ateşi sonucu çıkan yangınla yok olan belediye binasındaki kütüphane. 1896 yılında hizmete açılan binada, Avrupa ve Osmanlı tarihi arşivlerindeki belgelerle birlikte 155 bini el yazması olmak üzere 2 milyondan fazla kitap yok olmuştur. - e.n.

gelen patlamadan sonra yaşandı. Belki de tam da bu satırları okuduğun gün. Kitaplarını şefkatle okşa ey yabancı! Ve hatırla, onların tozdan ibaret olduklarını.

~

Bosna Hersek Haritası ve Öykülerde Anılan Yerleşimler

Yerleşim Yerleri ve Bu Yerlerin Anıldığı Öyküler

Jajce: (Okunuşu: *Yaytse*) Bosna Hersek'in merkezinde Vrbas Nehri'nin kenarında yer alan bir şehirdir. Adını etrafında bulunan ve yumurtaya (jaja) benzeyen irili ufaklı tepelerden alır. (*Gezinti, Mezar*)

Kalinovik: Bosna Hersek'in Sırp Cumhuriyeti içinde kalan bir köyü. (*Soygun*)

Ravna Romanija: (Okunuşu: *Rava Romaniya*) Bosna Hersek'in Sokolac (*Sokolats*) Köyü sınırları içerisinde bir kırsal yerleşim. (*Tosbağa*)

Pale: Özerk Sırp Cumhuriyeti sınırları içerisinde kalan, Saraybosna şehrinin bir ilçesi. Kuşatma sırasında tepelerdeki Çetniklerin önemli bir merkeziydi. (*Tosbağa, Sakal, Saksafoncu*)

Foča: (Okunuşu: *Foça*) Bosna Hersek'in Sırp Cumhuriyeti sınırları içinde kalan bir kasaba. (*Küçük Hamam*)

Banja Luka: (Okunuşu: *Banya Luka*) Bosna Hersek'in özerk Sırp Cumhuriyeti'nin başkentidir. Meşhur *Ferhadija Camisi* burada bulunur. (*Gong, Çan*)

Vučija Luka: (Okunuşu: *Vuçiya Luka*) Doğu Saraybosna Belediyesi'ne bağlı olan, sınırları özerk Sırp Cumhuriyeti içinde kalan köy. (*Slobodan*)

Podrinje: (Okunuşu: *Podrinje*) Bosna'da Drina Nehri'nin etrafında kalan bölge. (*Slobodan*)

Vitez: Bosna Hersek'te bir şehir. (*Komünist*)

Vrbanja: (Okunuşu: *Virbanya*) Özerk Sırp Cumhuriyeti'nin başkenti Banya Luka'da bulunan bir kırsal yerleşim. (*Mezar*)

Lukavica: (Okunuşu: *Lukavitsa*) Özerk Sırp Cumhuriyeti'nde bir yerleşim. (*Akbaba*)

Konjic: (Okunuşu: *Konyits*) İsmi Konyalı dervişlerden gelir. Köprüsüyle meşhurdur. IV. Mehmed tarafından 1683'te inşa edilen ve şehrin iki yakasını birleştiren köprü, 1945'te Almanlar tarafından yıkılmış, daha sonra aslına uygun tekrar yapılmıştır. (*Kaktüs, Uyanış*)

Zenica: (Okunuşu: *Zenitsa*) Bosna Hersek'te bir kırsal yerleşme. Savaş sırasında bu şehirde bir toplama kampı vardı. (*Boşnak Güveci, Komünist, Voyvoda, Ret, Kör*)

Gradiška: (Okunuşu: *Giradiška*) Özerk Sırp Cumhuriyeti'nde bir köy. (*Teşhis*)

Kakanj: (Okunuşu: *Kakany*) Bosna Hersek'te bir şehir. (*Koloni*)

Vareš: (Okunuşu: *Vareş*) Bosna Hersek'te bir köy. (*Koloni*)

Čapljina: (Okunuşu: *Çaplina*) Bosna Hersek'te bir şehir. (*Koloni, Çan*)

Prijedor: (Okunuşu: *Priyedor*) Bosna Hersek'te bir köy. (*Ret*)

Travnik: Vezirler şehri. Osmanlı'nın Bosna'daki en önemli sancağıydı. Çevapisi ve Fatih Sultan Mehmet'in fethettiği kalesi meşhurdur. (*Kör*)

Doboj: (Okunuşu: *Doboy*) Bosna Hersek'te bir köy. (*Çan*)

Teslić: (Okunuşu: *Teslić*) Bosna Hersek'te bir kırsal yerleşme. (*Çan*)

Mostar: Bosna Hersek'in o eski köprüsüyle meşhur şehri. Adına nice şarkılar ve şiirler yazılmış olan bu şehrin köprüsünü Osmanlı Türkleri inşa etmiş, köprü iç savaşta yıkılmış, daha sonra Türkiye'nin de içinde bulunduğu bir grup ülke yeniden inşa etmiştir. Mostar dünyaya göstermiştir ki, yıkan yıkmakla, yapan yapmakla vazifelidir. (*Mezar, Çan*)

SARAYBOSNA'YA AİT BELDELER, YERLER, NEHİRLER ve ANILDIĞI ÖYKÜLER

Grbavica: (Okunuşu: *Girbavitsa*) Novo Sarajevo'nun (Yeni Saraybosna) bir ilçesidir. Şehrin dörtte birini oluşturur. (Ön Söz)

Marijin Dvor: (Okunuşu: *Mariyin Dvor*) Avusturya-Macaristan döneminden kalma binalarıyla dikkat çeken bir Saraybosna mahallesi. (*Kabrüs, Mezar*)

Bjelave: (Okunuşu: *Biyelave*) Meytaş'a komşu olan bir Saraybosna mahallesi. (*Gospa, Mezar*)

Skenderija: (Okunuşu: *Sikenderiya*) Saraybosna'nın kültür, spor ve ticaret merkezi. Saraybosna İskenderiyesi. 1984 Kış Olimpiyatları'nın bir kısmı burada yapıldı. (*Mezar*)

Alifakovac: (Okunuşu: *Alifakovats*) Belki de tarihi dokusunu en çok koruyan Saraybosna mahallesi. Stari Grad'a (eski şehir) bağlıdır. (*Mezar*)

Kovači: (Okunuşu: *Kovaçi*) Başçarşıdan yukarı doğru çıkan bölge. Türk mezarları, büyük iç savaş şehitliği ve Aliya İzetbegović'in kabri buradadır. (*Mezar*)

Vraca: (Okunuşu: *Vratsa*) II. Dünya Savaşı anıtının olduğu yer. (*Akbaba*)

Širokača: (Okunuşu: *Širokaça*) Stari Grad Belediyesine bağlı, tepede kalan bir mahalle. (*Mezar*)

Bistrik: Sonu Milyatska nehrinin üzerindeki meşhur Latin köprüsüne çıkan cadde. (*Uyanış*)

Sepetarovac Caddesi: (Okunuşu: *Sepetarovats*) Mejtaš Metyaş'ta bulunur. (*Gospa*)

Trščanska Sokak: (Okunuşu: *Tırşçanska*) Günümüzdeki adı Fra Andela Zvizdovića (Fra Ancela Zvizdovića) olan Alta AVM'nin öbür yanından geçen ve Kranjčeviće'ya bağlanan sokak. (*Küçük Hanım*)

Jarčedoli: (Okunuşu: *Yarçedoli*) Çıkmaz sokaklarla dallanıp budaklanmış bir grup sokak. (*Gong*)

Drvenija Köprüsü: (Okunuşu: *Dirveniya*) 1898'de inşa edilmiş Saraybosna köprülerinden biri. (*Mezar*)

Velepekara: 1902'de Avusturya-Macaristan yönetimi tarafından inşa edilmiş bir ekmek fabrikası. Bugün KLAS adı ile savaş yılları dâhil 117 yıldır hizmet veriyor. (*Bahçıvan*)

Miljacka Nehri: (Okunuşu: *Milyatska*) Saraybosna'yı ikiye ayıran ve yaklaşık 36 km uzunluğundaki bir nehir. (*Çapkın Çiko, Çan, Mezar, Bahçıvan*)

Baščaršija: (Okunuşu *Başçarşıya*) Saraybosna'nın meşhur çarşısı.

Ilidža: (Okunuşu: *Ilıca*) Saraybosna'nın termal turizmi ile meşhur bir ilçesi. Günümüzde Türk öğrencilerin mahallesi olarak bilinir, havalimanına yakındır. (*Mezar*)

Vogošća: (Okunuşu: *Vogoşça*) Saraybosna'da bir köy. (*Çapkın Çiko*)

Trebević: (Okunuşu: *Tirebeviç*) Saraybosna'nın güneydoğusunda, Yahorina dağına komşu bir tepe.

